

სტევანე კონსტანტინესძე ზუბალაშვილის ხსენების და სახელის სახსოვრად.

ქართველ კათოლიკენი
ყველა ასპარესზედ

და

ზოგი რამ წერილები დასავლეთ საქართველოზე

აღწერილი და დაბეჭდილი

ზ. ჭიჭინაძისაგან.

თბილისი

მსწრაფლ-მბეჭდავი არ. ქუთათელაძისა, ნიკ. № 21
1905

Дозволено цензурою г. Тифлис 1905 года 8-го марта.

შენიშვნა.

ვგონებთ ამ ცნობების შემდეგ მკითხველს აღარ უნდა ეუცხოვოს მასზედ, რომ ქართველ გვარის კათოლიკენი საქართველოში ძველადგანვე უნდა ყოფილიყვნენ თუ არა? ეს ცნობები შევკრიბეთ ოდნავ, შეძლების და გვარად, თუ კაცი მეტს შრომას მიიღებს და გაისარჯება, ის უეჭველია ჩვენგან აღწერილ ცნობებზე გარდა სხვებსაც მოიპოვებს, სხვა ცნობებიც გადაეშლება თვალთ წინ. ჩემი მასალები ქართველ კათოლიკეთა შესახებ ამითი დავამთავრე. ესე იგი ამ ახლად დაბეჭდილ ხუთის წიგნით, ეს ხუთი წიგნი გახლავსთ შემდეგი:

1, გრიგოლ ლუკასძე ხურსიძე და სტეფანე ივანესძე ზუბალაშვილი-ინდოეთში.

2, ქართველთ კათოლიკეთ გვარის ვაჭრები და მრეწველნი ძველადგან.

3, ქართველ კათოლიკეთ სასულიერო მოღვაწენი და მოძღვარნი.

4, ქართველ კათოლიკეთ სამოქალაქო გვამნი და მოღვაწენი ყველა დარგსა და ასპარეზედ.

5, XVII და XVIII საუკუნე და ზოგი რამ ცნობები ქართველ კათოლიკეთა შესახებ.

უეჭველია ამ ცნობებითაც დარწმუნდება მკითხველი, რომ თუმცა საქართველოში კათოლიკეთა რიცხვი არ არის დიდი, თუმცა ჟამთა ვითარების წყალობით იგინი საკმარისად შემცირდენ, მაგრამ მიუხედავად მის, მათს მცირე რიცხვიდამ ქართულს საერო და სასულიერო სამოღვაწო ასპარეზს ყოველთვის ჰყოლიან დამამშვენებელნი და საქმის მკეთებელნი. ამას მგონი ეჭვი აღარ მოუხდება და თვით ის უცხო პირნიც

დარწმუნდებიან ჩვენს სინამდვილეზედ, რომელნიც ამტკიცებდნენ და კვალადაც ამბობენ, რომ საქართველოში ქართველ

გვარის კათოლიკენი არც ყოფილან და არც არიანო. ამის შესახებ კამათი რა საჭიროა, სჯა და ბაასი. ექვის პასუხად ეს წიგნები გახლდესთ, სადაც ქართველ კათოლიკეთა მრავალთ ჩენილთ მოღვაწეთა, მშრომელთა და მრეწველთა ბიოგრაფიული ცნობებია ანუსხული და მათგან განაკეთ საქმეთა ცნობებიც. ეს უფრო კარგად ახსნის საქმის გარემოებას.

ყველა ასეთ მასალებთა ბეჭდვის დიდათ მოსურნე იყო აწ განსვენებული სტეფანე კონსტანტინესძე ზუბალაშვილი. 1904 წ. აპრილის და მაისის რიცხვებში ცნობებიც ნახა და დაბეჭდვისთვის თვისი სამზადისიც დაგვირდა. დიდათ ეინტერესებოდა ქართველ კათოლიკეთ ვაჭრებთ ცნობები და ნამეტურ ინდოეთში ყოფილ გრიგოლ ხურსიძის და სტეფანე ივანესძე ზუბალაშვილის აღწერის.

უნდა ითქვას, რომ სტეფანე კონსტანტინესძე ზუბალაშვილი ასეთ კითხვებს გარდა მთლად საქართველოს ისტორიასაც გულს მოდგინეთ ავლებდა თვალთ ყურს, უყვარდა ჩვენს წარსულზედ ლაპარაკი, ნამეტურ ქართველ მაჰმადიანთ შესახებ.

ქართველთ მაჰმადიანთ ცხოვრებისაგან გაკვირვებული იყო და როგორც კარგს ქართველს მამულისშვილს დიდათ უკვირდა ამოდოლა ქართველთ გათათრება და ქრისტიანობიდან განდრეკა. დიდათ ენატრებოდა ამათ შესახებ წერა და წიგნების ბეჭდვა. „ქართველების გათათრება“ წაეკითხა და ანუსხულის ცნობებიდგან გაკვირებულიყო. აღარ დასცალდა, თორემ იგი ამ ხალხთა მწიგნობრობის აღსადგენად კარგს სახსარს აღმოაჩენდა. ასეთ თვისების და მამულისშვილობის გამო ეს ჩვენგან მიერ ხუთი გამოცემაც სტეფანე კონსტანტინესძე ზუბალაშვილის ხსენებას მიუძღვნით.

ქართველ კათოლიკეთ მოღვაწენი.

ივანე ჩიგიანი XVIII საუკუნის გამოჩენილი პირი, აზნაურის შვილი. თფილისელი, აღმწერი სხვა და სხვა წიგნების ქართულს ენაზედ. ამისგან შედგენილი ერთი ლოცვის წიგნი 1740 წ. რომში დასტამბეს. კარგად სცოდნია ლათინური, იტალიური, ფრანგული და თათრული, ქართულიც უფრო კარგად. რომში სასწავლებლად ეს თფილისიდაც წასულა 1730 წლებში.

იოანე ორბელიანი. გაფრანგებული XVIII საუკ. ერთ დროს საქართველოს მსაჯულიც. მწერალი და მთარგმნელი ქართულის წიგნებისა. მცოდნე ლათინურის და სხვა ენების, ამან სთარგმნა სხვათა შორის პროკლე დიოდოხოსის წიგნი „კავშირი“ და სხვაც მრავალნი. იყო კათოლიკობის დიდი მოღვაწე-მეტრფე. მფარველი.

ვახტანგ ორბელიანი. ძმა საბასი. რომში წავიდა, იქ მიიღო კათოლიკობა. საქართველოში აღარ დაბრუნდა, იცოდა ენები ლათინური, იტალიური და ფრანგული. იყო კათოლიკე და მის მოღვაწე. ქართულს ენაზედ წიგნებს სთარგმნიდა მრავლად, მის ნათარგმნთ ჩვეს დრომდისაც მოაღწიეს. სწერდა მრავლად ლექსებს: მისი ლექსების ძველს წიგნებში მრავლად არის დაშთენილი. გარდაიცვალა რომს, 1740 წ. ვახტანგს ანტონ კათალიკოზი მძიმეთ ჰკიცხავს გაფრანგების გამო „მზა მეტყველებაში“. როგორც საბას, ისევე ვახტანგს დიდი შრომა აქვსთ დადებული თფილისის ქართველ კათოლიკეთა მფარველობაზედ.

ზაალ ენიბეგოვი XVIII საუკ. პირია, თფილისელი. ამათ წინაპარნი კათოლიკის სარწმუნოებას ადრიდგანვე დაკავშირებთან. ზაალ ენიბეგოვი თფილისის პატრების გავლენის ქვეშ

დროს მიღწეულს კარგად შეუსწავლია კათოლიკეთ სჯული, ლათინური, იტალიური და ფრანგული ენები, აღმოსავლეთის ერთა ენებიც კარგად იცოდა და მასთან ქართულიც. თავის

დროს, იგი რომის კონგრეგაციის წინაშე ცნობილი იქმნა სხვა და სხვა მისიონერებისაგან როგორც კარგი მთარგმნელი ლათინურ-იტალიანურ და ქართული ენის, მასთანვე პატივ საცემი პირიც, სახელოვანი თავის დროის თფილისის ქართველთ წინაშეც ქართული მწიგნობრობითაც.

XVII საუკუნის ნახევარს ბერნარდე ნიაპოლემა რომს წერილების წერა გაუმართა საქართველოდამ ქართველ კათოლიკთ შვილების შესახებ, რომ ყმაწვილების გზავნა რომში ერთობ ძვირად ჯდება, ვერც მოდიან ოსმალთა შიშითო. ხარჯი დიდი უნდაო, ამიტომ ვითხოვთ, რომ საქართველოს დედა ქ. თფილისში განწესდეს ისეთი კაი სასწავლებელი სადაც აღიზრდებიან აქაური ბავშვებიო. ეს ერთობ იაფად დაჯდება და თფილისში ორჯერ მეტიც აღიზრდება იმ ხარჯით, რასაც რომის მისიონი საქართველოდამ წასვლაზედ დახარჯავს. ამავე ბერანდეს ქართულად შეუდგენია „საქრისტიანო კატეხიზმო“. რომის მისიონი ბერნარდეს რომში იბარებს 1681 წ. ავალებენ: თან შენი „კატეხიზმოც“ წამოიღეო. „კატეხიზმო“ შეუსწორებია ზაალ ენიბეგოვს და ამას აი ეს შენიშვნაც მიუცია.

„შემოწმება. მე ზაალ ენიბეგი, ქართველი პირველი კათოლიკე, მოწაფე თფილისში მყოფ მისიონერ პაპუცინებისა სადაც სპარსეთის მომაგიერე ზის, რომელთანაც ვიყავი და ვარ მოენე და მდივანი ქართულს, სომხურს, სპარსულ, თათრულს და იტალიურს ენისა, ვამოწმებ, რომ ღვთის მეტყველი პატრების შემოწმებით და წმიდა კრების სეკრეტარ ეპისკოპოსის ჩიბოს ბრძანებით, წავიკითხე და გარდავიკითხე ყველა ნაირი სიფრთხილით ეს წიგნი. შედგენილი სამოცი ქულო მისიონერ პატივცემულ მამა ბერნარდე მარია ნეაპოლელისაგან. არაფერი ვპოვე წინაღმდეგ რომის კათოლიკე

სარწმუნოებისა, ანუ კეთილის ზნეობისა, რადგან ყოველი სიტყვა ნათარგმნია კარდინალ ბელარმინოს პატარა საქრისტიანო მოძღვრებიდამ ქართულს ენაზედ. ეს წიგნი ამ სამეფოში მოსული დიდად სასარგებლო იქმნება, რადგანაც საიდუმლოების შესახებ ცნობები სულ არეულ დარეულია და ვერც

ხელთ ნაწერებით დაუკმაყოფილებიათ ეგოდენი პროვინციების საჭიროებისათვის, ამისათვის დიდათ საჭიროდ ვრაცხ რომ ეს დაიბეჭდოს. ქ. ენიბეგაანთ ზალინა, როგორც ზემოთ წერილია დავამტკიცე“.

ამავე თარგმნის სისწორეს იმავე დროს ამტკიცებს საქართველოდამ რომს მისული პატრი იოსებ ანტონ რომაელი. აქ მოყვანილის ცნობით სჩანს რომ ზაალ ენიბეგოვი მწიგნობარი პირი ყოფილა. დიახ ეს ასეა და იგი სხვა ცნობებითაც თავის დროის კვალად დიდად მწიგნობარ და მთარგმნელ პირად სჩანს, მას მრავლად უწერია სხვა და სხვა წიგნები ქართულს ენაზედ.

გაბრიელ ანდრონიკოვი. კაცი თავის დროს საკმარისად ცნობილი და კარგის დიდის ოჯახის შვილი. ენდრონიკაშვილების გაფრანგება სპარსეთს ეკუთვნის, შაჰაბაზის დროს. კათოლიკე ენდრონიკაშვილები გაფრანგების შემდეგ სპარსეთიდან საქართველოში მობრუნდენ, მიტომ თავადობაც სადავოდ გაუხდათ. გაბრიელი 1840 წლებამდის შესამჩნევ მოღვაწეთ ითვლებოდა, მისგან ბევრს ლატაკს ეძლეოდა დახმარება და საშუალება, რათა სილატაკისაგან არ დაღუპულიყოს. ამის სახელს სიამოვნებით მოიხსენებს მ. თამარაშვილიც. ვიცით კარგად, რომ ამ პირს თავის დროისთვის სხვა და სხვა ნაწერებიც ჰქონია ქართულს ენაზედ ნაწერ ნათარგმნი დასაბეჭდათ მომზადებულნი.

ექიმი ანდრია ეპიფანიე. გამოჩენილი ექიმი XVII საუკ. მეფის შაჰნავაზის დროს. ანდრია ექიმი შემდეგ დროში ერთი სხვაც იყო, მაგრამ ეს კიდევ სხვაა. ანდრია სარწმუნოებით კათოლიკე ყოფილა და მთელს საქართველოს ერში დიდათ

განთქმული და ამაღლებული, შაჰნავაზ მეფის წინაშე მას დიდი ხმა და გავლენა ქონია. ესევე პირი ყოფილა კარგი ქართული მწიგნობარი და ქართულს ენაზედ მრავლად უწერია სხვა და სხვა სამეურნო წერილები და ზოგიც ვრცელი წიგნები. ეს ექიმ ანდრია ქართველ ხალხს თურმე დიდათ უყვარდა ამას მ. თამარაშვილიც მოიხსენებს, მის ნაწერების

ჩვენ დრომდე ვერ მოაღწიეს. ეს ანდრია ექიმი იქამდე მო-
მზადებული ყოფილა, რომ რომის კარდინალებს თვით სწერდა
წერილებს XVII საუკ. ლათინის ბერების მოწმობით. ამ ექიმ
ანდრიას გვარი ქიოელი ყოფილა-იმერელო. ქიოელი არ ვი-
ცით რას უნდა მოასწავებდეს.

ივანე გოკიელოვი. 1780 წლებში, რომში სჩანს, პროპაგა-
ნდოს წინაშე და იქ ფიცს აძლევს კრებას მოწაფობის გა-
მო პროპაგანდოს სასწავლებელში სწავლის მიღებისათვის
ერთგულად. ამ ივანე გოკიელის დროს, სხვა ქართველ კა-
თოლიკეთ მენიცი ყოფილან რომის კონგრეგაციის წინაშე
გაგზავნილები სასწავლებლად. მათი ცნობა ჩვენ არ გვაქვს.
ხოლო ის კი ვიცით, რომ ყველა ეს ქართველ კათოლიკეთ
შვილები კარგად მომზადებულნი ყოფილან საქართველოშივე
სცოდნით სხვა და სხვა ენები და მასთან ქართული და სა-
ქართველოს ისტორიაც. თვითოეული მათგანი ერთი მეორე-
სგან რამე განსაკუთრებითი ცოდნით განირჩეოდა თურმე. ასე-
თივე ყოფილა ივანე გოკიელოვიც და თავის დროს შესმენილი
პირიც. ამის ცნობებს მ. თამარიშვილიც მოიხსენებს, ეს
ცნობები რომისს არქივებში მოუპოვებია.

ყარან გოზაშვილი. კათოლიკე სარწმუნოების, რომში
აღზრდილი და ქართულს ენაზედ რომშივე საკითხავ წიგნე-
ბის მთარგმნელი. ამ მწიგნობარ ყარან გოზაშვილის სახელი
ჩვენ არ ვიცით. ამას მოიხსენებს მ. თამარიშვილი. ეს პირი
ყარანგოზისშვილის გვერდით სხვასაც მოიხსენებს, მაგრამ იმათ
იქ არ ვახსენებთ, რადგანაც იგინი შემდეგ დროს სასუ-
ლიერო წოდებაში იქმნენ შესულნი, ესენი სხვაგან გვაქვს
ანუხსული.

-9-

ანდრია ქართველ კათოლიკე XVII საუკ. პირია. პატარა
ანდრიას 1640 წ. საქართველოდამ რომში გზავნიან აღსა-
ზრდელად. გაგზავნის მეთაურობას იმ დროის სამეგრელოში
მსახური უფროსი პატრი იოსებია. ანდრია რომში მისული
შედის პროპაგანდოს სკოლაში. იქ სწავლობს შესანიშნავად,
რასაც მ. თამარიშვილის სიტყვით: იმ დროის სკოლის ცნო-

ბებიც მოწმობს ამ ანდრიას ნიჭიერებას. იგი თურმე შესანიშნავს დისერტაციებს სწერდა. მიხ. თამარიშვილი სწერს: _ „ანდრია მეტად დაწინაურებული ფილოსოფიურ და სადვითის მეტყველო საგნებში, ბევრი გზის დაუწერია დისერტაცია, დაუცავს და გაუმარჯვნია, სამწუხაროდ ესრედ ნიჭიერი მეგრელი რომშივე გარდაიცვალა სწავლის დასრულებამდე“ გ 193. სამწუხაროდ ამ პირის შესახებ სხვა რამ ცნობები არ გვაქვს.

ანტონ ქართველ კათოლიკე. აგრეთვე ქართველი, ანუ იმერელი. თანამედროვე პირია ანდრია მეგრელ-ქართველისა. ესეც რომშივე გაგზავნეს სასწავლოდ, ანდრიასთან ერთად სწავლობდა, თუმცა ანტონს ანდრიასავე დიდი ნიჭი არ ჰქონია, მაგრამ მაინც იგიც წინ წასულა სწავლაში და ესეც სწერდა თურმე სხვა და სხვა დისერტაციებს. ასეთ პირთა ცხოვრების ცნობები ჩვენთვის საინტერესოა, რადგანაც იგი შეეხება XVII საუკ. ევროპაში წასულთ ქართველთ სწავლა განათლების საქმეს. საინტერესოა მით უფრო, რადგანაც საქართველოდგან იქ მისულთ ქართველ ყმაწვილები საღვთისმეტყველო საგნებს გარდა სწავლობდნენ მკურნალობას და ვაჭრობასაცკი, რაც მ. თამარიშვილსაც აქვს მოხსენებული, რომ XVII საუკ. ნახევარს საქართველოდამ რომში მივიდა ერთი ქართველი ყმაწვილი თავის საგზაო ხარჯით და იქ ვაჭრობის შესწავლა დაიწყო თავისავე ფულითაო.

ალექსანდრე მამულაშვილი. დაიბადა 1798 წლის რიცხვებში. სწავლა მიიღო პირველ დაწყებით თფილისს, კათოლიკეთ პატრების წინაშე. შემდეგ რომშიაც იყო, თავის კვალად განათლებული პირი იყო. 1830 წლებში იგი მასწავლებლად

იყო თფილისის კათოლიკეთ ეკკლესიის სკოლაში. იყო ქართველთ მწიგნობარი და ქართულ მწერლობასაც გულ მხურვალედ მისდევდა. ქართულად სწერდა კიდევ, სხვათა შორის მისგან ქართულს ენაზედ შედგენილია ქართველთ კათოლიკეთ ლოცვის წიგნი. სახელდობრ „წალკოტი ლოცვათა“ ეს ლოცვები მას 1820 წლებში სხვა და სხვა უცხო ლოცვის წიგნებიდგან გადმოუთარგმნია, გადმოუქართულებია და ისე

შეუდგენია. დღემდე ეს ვრცელი წიგნი დაუბეჭდავია. სხვა ხელთნაწერებიც მრავლად ჰქონია, მის სიკვდილის შემდეგ ყოველივე დაკარგულან.

ფერშანგოვი. XVII საუკ. პირია. ანუ „ფერშანგი ფაში“ გვარი ბერტყაძე გახლავსთ. ფერშანგოვი გორელი იყო, ამათ წინაპარნი ძველადგანვე დაუკავშირდენ კათოლიკობას, იგი იყო მწიგნობარი კაცი. მან დასწერა ზღაპრული მოთხრობა „ფირმილიანი“ ამ წიგნის სახელს არჩილ მეფეც მოიხსენებს თავის ლექსებშია.

სტეფანე ფერშანგი. გორელი. XVII საუკუნის და XIX საუკუნის პირი. კარგი მელექსე. თავის დროს გამოჩენილი, სტეფანე ფერშანგის ლექსები მთელს საქართველოში იყო გავრცელებული. ამის მამა ძალით სომხის სჯულს დაუკავშირეს 1780 წლებს და ამიტომ ესეც მათვე ეკუთვნოდა, ძველთაგან კი ფერშანგოვები მთლად კათოლიკენი იყვნენ. სტეფანე ფერშანგი კაი მეთარე-მეჭიანურე იყო თავის დროს და მასთან ქებულიც. ფერშანგი დღეს კათოლიკის სჯულის აღარავინ არის, გასომხებულეებიკი არიან.

თათულა ყარაევი. ძველთაგან დაკავშირებული კათოლიკობასთან. ერეკლეს მეფის ექიმი და ცნობილი აზნაურისშილი, მეფე ერეკლეს წინაშე დამსახურებული და დიდათაც ქებული საკეთილოს საქმეებით. თავის დროს იყვეო დიდათ სახელოვანიც.

ანტონ ყარაევი. მეფის ექიმი და ერთიცა და მეორეც მომსწრე საქართველოს რუსეთთან დაკავშირებასა. დიდი პატივი

აქუნდა მეფე გიორგის ამ ანტონ ყარაევისა. ანტონ ყარაევი თავის დროს იყო წარჩინებული ქართველი, სახელოვანი მწიგნობარი და კარგი მკურნალ, დოსტაქარი.

რაფიელ დანიბეგოვი, თფილისის მცხოვრებ ქართველ კათოლიკეთაგან, მეფე ერეკლისაგან ინდოეთს ელჩათ გაგზავნილი. ინდოეთიდან მობრუნდა საქართველოში 1799 წ. ამის მოგზაურობა საქართველოდამ ინდოეთამდის ქართულად დაწერილი რუსულად სთარგმნა და მოსკოვში ცალკე წიგნად

დასტამბა 1819 წ. იხილეთ ამაზედ ცალკე ცნობანი.

გრიგოლ ლუკასძე ხურსიძე. შეძლებული ვაჭარი, დიდი შემდლების პატრონი და ინდოეთში მცხოვრები. გარდიც. 1920 წ. იხილეთ ამაზედ ცალკე წიგნაკი.

ანდრია ყარაევი. ცნობილი ექიმი მეფეთა დროს. მათ შემდეგ რუსის მთავრობის წინაშეც კარგად გამოჩენილი 1812 წ. ამ მკურნალს თ. ს. ერისთავი მადლობას სწირავს, რომ შენ ანდრია ოსეფის ძე ყარაევმა, ლეკრმა, დიდი შნო და ნიჭი გამოიჩინე ჩემის ოჯახის რჩენაშიო და მასთან მთელ საქართველოს ხალხშიაცო.

ექიმი აკოფა. კარგი მკურნალი და მოღვაწე თავის დროის კვალად გორში 1820 წლებში.

ალექსანდრე აქიმი. ცნობილი პირი 1820 გორს. ორთავ ამ მკურნალთა გვარები ჭარაევი უნდა იყოს. ორივე კათოლიკენი. მოიხსენებიან გორის ეკკლესიის კონდაკში.

იოსებ ყარაევი. ექიმი და ცნობილი პირი 1830 წლებში.

ივანე ყარაევი. ექიმი და ცნობილი პირი თავის დროს.

ერასტი თურქიტანისშვილი. იყო ვახტანგ მეფის თანამედროვე. თფილისში ლათინთ პატრებთაგან გამოიწურთნა, შეისწავლა ლათინური, იტალიური და ფრანგული ვნები. იყო მწიგნობარი. დაუკავშირდა კათოლიკობას. ვახტანგ მეექვსეს რუსეთში გადაჰყვა, იქ გარდაიცვალა. ამან ქართულს ენაზედ სთარგმნა სოკრატის სწავლა. ეს თარგმანი იმავ დროს ვა-

-12-

ხტანგ მეფემ გალექსა. გალექსილი დაბეჭდილია 1853 წ. „ცისკარში“.

გაბრიელ გელოვანი. თანამედროვე-ვახტანგ მეფის, მის ნა-მოწაფარი თფილის. კათოლიკე პატრებისაგან გაწვრთნილი და განათლებული. კათოლიკობას თფილისში დაუკავშირდა. საბა ორბელიანს თან უნდა გაჰყოლოდა რომს, მაგრამ ეს ვერ მოუხერხდა. ვახტანგ მეფეს რუსეთში გადაჰყვა. იყო მწიგნობარი. ამან რუსულის ენიდამ ქართულ ენაზედ სთარამნა „საქვეყნო აღწერა“ გეოგრაფია, რომელიც რუსულს ენაზედ პეტრე დიდის ბრძანებით პეტერბურგს იქმნა დაბეჭდილი.

გეოგრაფია ოთხ ნაწილად გაიყოფება. გაბრიელის გარდაცვალება 1750 წ. მიეწერება ეს თარგმანი ინახება „წერა-კითხვის სმართველოს წიგნთ საცავში“. სხვა ნაწერებიც ჰქონია ამ პირს.

ზურაბ შანშოვანი. თფილისელი. სარწმუნოებით კათოლიკე, ამიტომ სომხად წოდებული. იყო თავის დროს განათლებული და გამოჩენილი გრამატიკოსი. იცოდა სხვა და სხვა ენები. სომხურის ენიდამ ქართულს ენაზედ გადმოუკეთებია ქართული გრამატიკა. ეს გრამატიკა 1881 წ. პეტერბურგს პროფესორმა ალ. ცაგარელმა დაბეჭდა წიგნად. პ. უმიკაშვილის სიტყვით ამავე ზ. შანშოვანს ქართულს ენაზედ უთარგმნია შემდეგი წიგნები სომხურის ენიდამ: 1, „შეყვანილება“ პორფირისა და 2 „პერი არმენია“ (1877 წ. „ივერია“). ეს წიგნები ჩვენ ძველათაც გვაქვდა ნათარგმნი, XI საუკუნეში.

დიმიტრი ორბელიანი. თანამედროვე საბა ორბელიანის-კაცი მწიგნობარი და ცნობილი თავის დროს. იყო კარგი მელექსე. კათოლიკის სჯულის მფარველი მასთანვე დაკავშირებული. ამას ეკუთვნის გამოჩენილი ლექსი „ხილთა ქება“ და „ანბანთ ქებანი“ რომელნიც დასტამბულები არიან ქართულ წიგნებში. დიმიტრი ორბელიანს ანტონ კათოლიკოზიც მოიხსენიებს „მზა მეტყველობაში“ და ჰკიცხავს რომ დიმიტრი თავის ლექსებით ამაოდ დაშვრავს, რადგანაც კათოლიკობას დაუკავშირდაო.

-13-

ივანე პეტეს ძე ამირაღაშვილი. ამათი ძველი გვარი ამირ აღას შვილია. ამათზედ ასე ვიცით და არა ამირაღოვი. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან. ზოგნი სომეხნიც არიან. ივანეს დაბადება XVIII საუკ. მიეწერება. ივანე ამირაღოვი თავის დროს ქართული მწიგნობარი ყოფილა, მწერალიც. კათოლიკეთ დიდი მფარველი. ამის ნაწერებმა ჩვენ დრომდე ვერ მოაღწიეს. ამის სახელს მ. თამარაშვილიც ახსენებს.

ნიკოლოზ ბიჭიაშვილი. თფილისელი. დიდი თანამგრძობელი ანტონ კათალიკოზისა და მრჩეველიც სხვათა კათალიკოზის შესახებ. იცოდა ლათინური ენა კარგად იყო პატრე-

ბის დიდი მეგობარი. რუსული ენაც სცოდნია, ქართულს ენაზედ ამას შეუდგენია წიგნი „დიალექტიკა“. აგრეთვე უთარგმნია რამდენიმე თავი „დაბადებისა“ ბერძნულის ენიდამ.

ნიკოლოზ ჩაჩიკაშვილი. დიდი მეტრფე ანტონ კათალიკოზის, კათოლიკობის გამო დიდი ბჭობის ამტანი. იყო პატრების დიდი მოყვარე და პატივის მცემელი. იცოდა ენებიც. ბერძნულის ენიდამ გადმოსთარგმნა ქართულს ენაზედ „ხრონოგრაფი“ კათოლიკობისთვის იყო დევნილი.

იოანე ოსეშვილი. ანტონის განძრახვის დიდი პატივის მცემელი და კათოლიკობის მოღვაწე. იყო მწიგნობარი და დიდათ სახელ განთქმული, ამან დასწერა ანტონ კათალიკოზისაგან დაწერილ „მეტვისიკის“ განმარტება და „ლოღიკისა“ ერთ დროს კათოლიკობისთვის ესეც სდევნეს.

იოსებ ტრემშოვანი. ზოგნი სომეხნი არიან, ზოგნი კათოლიკენი. იოსებიკი კათოლიკის სჯულის იყო და სომხად იწოდებოდა, რადგანაც სომეხ კათოლიკეთ ირიცხებოდა. იოსები ევროპაში აღიზარდა. იყო ენების მცოდნე. 1780 წ. ამან მეფე ერეკლეს თხოვნით აღწერა მთელი თფილისის ხალხი, სახლები, სავაჭროები, ქარვასლები, ქარხნები და სამეფო სახლები. ეს აღწერა 1781 წ. ეკატერინა იმპერატრიცას წარუდგინა ტრაქტატის გამო. ამ მვირფას აღწერის პირმა ჩვენამდე ვერ მოაღწია.

-14-

სარიდონ ჩოლოყაშვილი. ჩოლოყაშვილები კათოლიკობას XVII საუკ. დაუკავშირდნენ სპარსეთში, ქეთევან დედოფლის დროს, მის მახლობლივე. ეს სარიდონიც მათი მომდევარია. დღეს კათოლიკ ჩოლოყაშვილების აღარავინ სცხოვრებს. სარიდონი იყო მწიგნობარი კაცი და ლათინო პატრების გავლენით გაზრდილი. ქართულს ენაზედ ამან სთარგმნა „თელემაკი“ და „კარაბადინი“. რუსული ენაც იცოდა.

რევაზ ყორჩიბაშიშვილი. თანამედროვე ვახტანგის შვილი ბაქარისა. თფილისში აღიზარდა ლათინო პატრების წინაშე. კათოლიკობასაც აქვე დაუკავშირდა. შემდეგ დროს რუსეთში იქმნა გადასული. ერეკლეს გამეფების დროს საქართველოში

დაბრუნდა. იცოდა ლათინური და ფრანგული ენები. ასევე ქართული და თათრული. იყო მეფე ერეკლეს არტილერი-სტად. ამან ქართულს ენაზედ სთრგმნა „პანტეონი“. შინა-არსი ამ წიგნის არ უწყით.

თ. იოსებ თუმანიშვილი. ძე მდივნისა. იყო ცნობილი მწი-გნობარი თავის დროს და სახელოვანი მეფეთა დროდგანვე. იყო კარგი მელქსე და სწერდა ლექსებს მრავლად. გარდა-ცვალება ეკუთვნის 1820 წლებს, კარგად მომსწრე იყო მე-ფე ერეკლეს მეფობისა.

დიმიტრი თუმანიშვილი. ძე იოსებ მდივნისა. ბატონიშვი-ლი რომ რუსეთს გადასახლეს, ესეც თან გაჰყვა მათ. იყო კარგი მელექსე და ლექსებს სწერდა მრავლად. ნამეტურ სა-სიმღერო ბაიათებს. ამის ლექსებში ცნობილია კარგად: „გა-შრის-ნაწინი“ „ასად აღნაგო სულადო“ და სხვანიც მრავალნი.

დიმიტრი ციციშვილი. თანამედროვე მეფე ერეკლესი. დიდი მეგობარი პატრებისა და მათი პატივისმცემელი. იყო კარგად მცოდნე ლათინურის ენისა და მთარგმნელი ქართულს ენაზედ. ამან სთარგმნა ქართულს ენაზედ მრავალნი წიგნნი, უკანასკელ დროს ისევე დაუბრუნდა მართ-მად. იგივე კაი მცოდნე იყო რუსულის ენისა.

-15-

ბეჟან მღვდელი. საბა და ვახტანგის თანამედროვე. საიდუ-მლო კათოლიკე. მწერალი და მოღვაწე ქართლიდამ სდევენს ამისთვის, იმერეთს იქმნა ექსორიად გაგზავნილი. საბა და ვა-ხტანგი რომ რომში წავიდნენ, იმერეთში ამას გაუარეს გზად და ნახეს. კათოლიკობაზედ გაამაგრეს. ამის ცნობა დაბეჭდი-ლია 1853 წ. „ცისკარში“.

ზურაბ ზუბალაშვილი. სცხოვრებდა XVII საუკუნის საშ-ვალს. ცხოვრების წელნი მისწვდება XVII საუკ. ბოლომდე. გიორგი ზუბალაშვილი დაიბადა 1694 წ. ცნობილი გვამი თავის დროის კვალად † 1771 წ.

მერაბ ზუბალაშვილი. და 1698 წ. სოფ. ხიზაბავრს, ამი-ტომ მას გორის პატრი 1740 წლებში ხიზაბავრელად ასახე-

ლებს. თავის დროის კვალად ცნობილი გვამი საქართველოში გიორგი მღვდელი ზუბალაშვილი. თანამედროვე ვახტანგ მეფისა, მწიგნობარი და მასთანვე ქართულ საღმთო სჯულის წიგნებთა შემსწორებული, რომელ წიგნებიც დაბეჭდილ იქმნენ თფილისს 1709 წი იგივე სწერდა სხვადასხვა ისტორიულს წერილებსაც საქართველოს შესახები ძველს სიგელ გუჯრებში ასე ასახელებენ. შემდეგი ცხოვრება ამისი ჩვენთვის უცნობია. ვგონებთ იგი გადჰყვა რუსეთში ვახტანგ მეფეს სადაც გარდაიცვალა კიდეც, ასე რომ საქართველოში იგი აღარ დაბრუნებულა, ამის ცხოვრების ცნობები არ შეიძლება რომ არ აღმოსჩნდეს სადმე ძველი სიგელ-გურჯებში.

ანდრია ზუბალაშვილი. დ. 1690 წელს. სცხოვრებდა ქ. გორს, თავის დროის კვალად იყო ცნობილი გვამი ქ. გორს. იყო თანამედროვე მეფე ვახტანგის და თეიმურაზის ამის გარდაცვალება მიეწერება 1772 წლებში. სიბერის დროს ანდრია უსინათლო იქმნა, მასთანვე დაკუტდა. უსინათლომ და კუტმა დიდხანს იცოცხლა, 1755 წლებში, მეფე თეიმურაზ. დიდათ ავედრებდა ქ. გორში კათოლიკეთა ეკლესიის დაბრუნებას. მეფის წინაშე იყო თამამი და მეტყველი (ნაამბობი ანტონ დავითის ძე ზუბალაშვილის მიერ).

-16-

რომანოზ ზუბალაშვილი. მომსწრე მეფე თეიმურაზის, ერეკლესი და გიორგის. მცოდნე სასტამბო საქმეთა, წიგნების. მბეჭდავი და ცნობილი გვამი საქართველოს ისტორიაში. ამან მრავალი ბეჭდა ქართული წიგნები ქ. თფილისს და ამის შვილებმა: დავითმა და გიორგიმ ქუთაის. ამის სახილი და გვარი მოიხსენება თვით მისგან დაბეჭდილს წიგნებზედაც: ამის შესახებ სხვ. და სხვა ცნობები მრავლათ მოიპოვება აქა იქ ძველს წიგნებში. მისი გარდაცვალების წელნი ჩვენთვის უცნობია. ამაზედ იხილეთ პროფესორის ალ. ცაგარელის შრომა: (свѣденія о помятникахъ грузинской писменности).

იოსებ ზუბალაშვილი. დაბადება მიეწერება 1650 წლებში. ჩვენთვის უცნობია მისი გარდაცვალების წელნი და ცხოვრების ცნობები.

ლუკა და იოსებ ზუბალაშვილები. ოქრომჭედელნი, გამოჩენილნი ხელოსანნი თავის დროის კვალად ახალციხეში. ამათი ხელოსნობა შესანიშნავი ყოფილა საერთოდ. სამწუხაროდ ამათის გარდაცვალებით მოისპო ახალციხეში მათი სამაგალითო ხელოსნობა და მასთან გვარიც, რადგანაც უძეონი იყვნენ.

გიორგი ზუბალაშვილი, ძე ივანესი ცნობილი გვამი თფილისში დ. 1782 წ. † 1894 წ.

დავით ზუბალაშვილი. ძე ივანესი, დავითი თავის დროის კვალად გამოჩენილი ადამიანი, იყო დიდი სათნოების და სიბრალულის მექონი გორის შეუძლოთა. ამის ასეთ ღირსებას ქვემოდ მოყვანილი ლექსიც ასაბუთებს. დავითის კეთილ მოქმედების შესახებ გორის მკვიდრთ შორის ბევრი კარგი ცნობებია დაშთენილი † 1866 წ.

სტეფანე იზმირელი. ახლციხელი. თავის დროს დიდათ გამოცდილი, მცოდნე აზიურის ენების, იყო გამოჩენილი ვაჭარი თავის დროს, დიდი მფარველი კათოლიკობისა ახალციხეში. ოსმალთა მფლობელობის დროს მეტად დიდი ხმა და გავლენა აქვდა მას ადგილობრივ ოსმალთა მთავრობაზედ.

-17-

იგი იყო კარგად მცოდნე დასავლეთ საქართველოს ძველის და ახლის დროის ისტორიისა. ნამეტურ იცნობდა ოსმალეთის ქართველთ ყოფა ცხოვრებას. სწერდა კიდევაც, სამწუხაროდ მის ისტორიულ წერილებმა ჩვენამდე ვერ მოაღწიეს. გარდაიც. 1850 წ. ღრმად მოხუცი.

ალექსანდრე ენდრონიკაშვილი. კაცი თავის დროს ცნობილი და კარგად მცოდნე ქართულის წერა-კითხვისა. ყოფილა მწერალიც. თავის დროს, კათოლიკეთა და სხვათა წინაშეც მორიგების და გარიგების წერილებიც ამას უწერია მრავლად. წერაში ქებული ყოფილა და მოხერხებული. სადავო საქმეებში ზავის ჩამოგდების მიდრეკილებაც დიდი ჰქონია. ამის სახელს მ. თამარიშვილიც მოიხსენებს.

ალექსანდრე ჩიქოვანი. შთამომავლობით თავადის შვილი, სარწმუნოებით ქართველ კათოლიკე. თავის დროის კვალად შე-

სანიშნავად განათლებული კაცი, შესაფერად სწავლა დამთავრებული, მცოდნე სხვა და სხვა ენების და მასთან მწიგნობარიც. იყო ზედ მიწევნით მცოდნე საქართველოს ისტორიის, ქართველის ხალხის ძველი და ახალის ცხოვრების, მეტად გულ-დამწვარი თანამედროვე გარემოებისა და დროთა ცვლილებებისაგან. ოხვრით და გოდებით მომთხრობი ნ. ბარათაშვილისებურის ხანისა. 1830 წლებში, თფილისის კეთილშობილთ სასწავლებელში ქართული ენის მასწავლებლათაც იყო. ამისაგან გასწორებული რვეულები მეც მინახავს. ალექსანდრე ჩიქოვანი პატარაობიდანვე დიდის ხალისით ეჩვეოდა ქართულ მწიგნობრობას.

იგი იყო კარგი მეგობარი ნ. ბარათაშვილის, ალ. ჭავჭავაძისა და თითქმის თანამედროვე და თან შესზრდილი პირი ყველა იმ ქართველთ მწერლობის და მოწინავე ქართველ გვარიშვილების, რომელთა დაბადებაც 1800 წლების შემდეგ მიეწერება და რომელთაც შემდეგ თავიც ისახელეს. ალი ჩი-

-18-

ქოვანისაგან გადაწერილი ნ. ბარათაშვილის ლექსების რვეული მე მაქვდა, ამ რვეულში ალ. ჩიქოვანი ნ. ბარათაშვილს „ბედი ქათლის“ დაწერის გამოქებას უძღვნის. აი თვით ეს ლექსიც.

„ბედო ქართლისავ, გვიმტკიცებ: ტფილისის მაჰმადხანს მომ-
[სვლელად;

მუნ ციხის კართა განდებულთ -იუდით. . . ასაოხრებლად,
მეფის ერეკლეს მხნეობის, სიბრძნით ქართველთა მზრუნველად:
სოლომონ მსაჯულთ და სხვა გვამთ. . . ერთულ მამულის მკობელად.
მშვენიერ შეწყობილობით, მოგვითხრობს ჰაზრთა _ გალობით,
გალობა შენი დაბლალულს, გულს ჰბალთავს, _ შენის საღმობით _
გულთა მხილავი! გულთ ხედავს, გულია მსხვერპლთა თანხმობით,
რადგანაც დედათაც აწვე. . . ჩრდილოდბსა ქარიშხალობით, _
ვინცაა შენი მწყრავი, ჯერია ეძღვნას მადლობა;
ნიჭთ, ღვაწლთ, მოლექსეთ ჰაზრთათვის უჩნს დია უცხო ზრდილობა,
თუმცა მდაბიო _ ქართული _ ჰმეტობს აქ ზოგან თქმულობა;
გარნა უცხოა, კარგია, _ ამ გვარ მამულისშვილობა.“

1843 წ. ქ. თფილისი

თ. ალ. ჩიქოვანი

ალ. ჩიქოვანს თავის ლექსების რვეული ს. მესხიევის რვეულიდამ გადუწერია. ნ. ბარათაშვილის ლექსები ალ. ჩიქოვანის ხელთნაწერიდამ დაიბეჭდა 1875 წ. ალექსანდრე ჩიქოვანი ქართულს მწერლობაშიაც იღებდა მონაწილებას, მან 1857 წ. „ცისკარშიაც“ დაიწყო წერა და დასაწყისიდანვე მშვენიერს ლექსებს სწერდა.

ალ. ჩიქოვანის ლექსებში ბევრი მშვენიერი ლექსებიც მოიპოვება. მათი შეკრება და ცალკე გამოცემა იქმნება კანონიერი. ლექსების მიმართვა ბარათაშვილის კილოსია. ამასვე აჩენს ლექსი „გალიაში დამწყვედული შოშია“ და სხვანი. ყოველი ლექსის შინაარსი იგავით დაწერილი ნაღვლიანი გოდება არს. უნდა ითქვას, რომ თავის დროის კვალად ალექსანდრე ჩიქოვანი იყო შესანიშნავი მწიგნობარი, მეტყველი კაცი, თანამგრძნობელი ყოველის სასიკეთო საქმეთა და ცნობილი ჭირი მთელს საქართველოში, იგი ცოლშვილის პატრონიც იყო. ერთი ამის ქალი, ეკატერინე, ანტონ ზუბალოვის

-19-

მეუღლეა მეორე ვარინკა, ისარლოვისა და ვაჟი გიორგი ჩვენს მწერლობაში კარგად ცნობილი. ალ. ჩიქოვანს აქვდა მეტად მდიდარი ბიბლიოთეკა, სამწუხაროდ მისი ბიბლიოთეკის წიგნები და თვით მისგანვე ნაწერი აუარებელი ლექსები, ისტორიული წერილები, მოთხრობები და იშვიათი წიგნები მეწვრი-მლებზე სახევ ქაღალდის მაგიერ დაყიდეს, ასე დაიღუპა იმოდენი ძველი წიგნები. ზოგი მე ვიციდე ხელთნაწერების და მით გადარჩენ დახევას. ალ. ჩიქოვანის გარდაცვალება 1860 წელს მიეწერება.

გიორგი ალექსანდრეს ძე ჩიქოვანი. შთამომავლობით თავადის შვილი. გიორგი უკანასკნელი წევრი იყო კათოლიკ შთამომავალ თავად ჩიქოვანებისა და ამ პირის სიკვდილით მოისპო კათოლიკ ჩიქოვან თავადისშვილების გვარის რიცხვიც. გიორგი ალექსანდრეს ძე განათლებული კაცი იყო და თანამედროვე პირი სერგეი მესხის, გ. წერეთლის და სხვათა. იყო მტრფობელი ქართულის მწერლობის და საზოგადო საქმეთა წარმატებისა. თავის დროს იგი იღებდა ყველა ქართულს სა-

ქმეებში მონაწილეობას. იყო დახელოვნებული, განათლებულნი და მომზადებული მწიგნობარიც. პირველად მან მონაწილეობა მიიღო 1863 წ. ჟურნალ „საქართველოს მოამბეში“ და აქ დაიბეჭდა მისგან ნათარგმნი ვიქტორ ჰუგოს რომანი „საბრალონი“. შემდეგ დროს „კრებულში“. დაიბეჭდა გოგოლის ნაწერებიდამ „შინელი“ და „რაზედ მოუვიდათ ჩხუბი ივან ივანიჩს ივან. ნიკოფოროვიჩთან“ სხვებიც აქვს ნაწერი. უკანასკნელ დროს პიესებსაც სწერდა, ამის ნაწერი პიესა „ბნელ ოთახში“. ქართულს სცენაზედ ხშირათაც იდგმება ხოლმე. ხალხისთვის საყვარელი პიესა არის. გიორგი ალექსანდრეს ძე ჩიქოვანი გარდაიცვალა 1893 წ.

სტეფანე მელიქიშვილი. წარჩინებული ქართველი. თავის დროს ქართველ საზოგადოებაში კარგად ცნობილი. იყო ქართული მწიგნობარი და ზედ მიწევნით მცოდნე ქართველ ავკარგიანობის. 1860 წლების შემდეგ ეს ყველა ქართველთ

-20-

საქმეში მხურვალედ იღებდა მონაწილეობას, 1866 წ. ქართულ გაზეთ „დროების“ გამომცემლობა ამან იკისრა და ამ საქმეს იგი კარგა ხანსაც გაუძღვა. „დროებაზედ“ მას ბევრი ამაგი აქვს დადებული. ამანვე დაახლოვებით მიიღო მონაწილეობა დიმიტ. ბაქრაძესთან, ვ. თულაშვილთან, ნ. დოლობერიძესთან 1860 წლების შემდეგ, თფილისში სტამბაც გახსნეს, სტამბა მელიქიშვილის სახელით არსებობდა „დროებაში“ სწერდა კიდევ. უკანასკნელ ასხაბადში გადასახლდა და იქ გარდაიცვალა ცოლ-შვილის პატრონი.

პეტრე იოსების ძე უმიკაშვილი. პეტრე იოსების ძე ქართულ მწერლობაში ცნობილი პირია. დ. 1838 წ. გარდაიც. 1904 წ. თფილისის გემნაზიის სწავლის შემდეგ პეტერბურგის უნივერსიტეტშიც სწავლობდა. იყო კირგად მცოდნე საქართველოს ისტორიისა, ქართველი ხალხის ცხოვრებისა, ქართული მწიგნობრობისა, ქართული თეატრის, სასწავლებლების, გლეხკაცობის, სამღვდელოების, თავად-აზნაურობის, ქართველ მაკმადიანობის და სხვათაც მრავალთა ქართულს ენაზედ მწერლობა 1860 წ. დაიწყო „ცისკარში“ შემდგომ მის იგი მწერლობდა

„დროება“-ში „კრებულში“ „ივერიასა“ და „ცნობის ფურცელშიაც“ თავის ნაწერებით იგი ყოველთვის მხურვალედ ეპყრობოდა ქართველთ ტომის საქმეებს. ერთ დროს იყო „სასოფლო გაზეთის“ რედაქტორათაც და ამ გაზეთის შრომითაც დიდის თავაზით ეპყრობოდა ჩვენისგლუხეკაცობის განათლების საქმეს. იყო დაუცხრომელი მშრომელი, უანგარო, სამაგალითო კაცი, სუფთა თვისების და კარგი მშვიდობიანი ხასიათის.

იყო დაუღალავი მშრომელი თიატრისა, სწერდა სხვა და სხვა პიესებს და მისი პიესა „მისანი“ და „სამზადისი“ სანაქებოთ ითვლებიან ქართულს სცენაზედ. ამას გარდა პირველად პეტრე უმიკაშვილმა დაიწყო ქართული სახალხო ლექსების შეკრება, სახალხო წიგნების ბეჭდვა. სახალხო მწერლობას იგი დიდის თავაზით ეპყრობოდა, სახალხო წიგნების

-21-

გარდა ერთ დროს ქართული ანბანი და „დედანიც“ დასტამბა. ძველი წიგნების გამოცემაშიაც იღებდა მონაწილეობას. მისგან დაიბეჭდა რამდენიმე ძველი წიგნი. დიდი პატივის მცემელი იყო ჩვენი წარსულის მწერლობის. გულ დაწყვეტილი შეხედულება ჰქონდა ქართველ მაჰმადიანთ ცხოვრებაზედ. რამდენ გზისმე იმგზავრა კიდევ ქართველ მაჰმადიანებში. მათშიაც შეკრიბა სხვა და სხვა სახალხო ლექსები და სხვა ცნობები. ამის შეკრებილი ლექსები ზოგი მე დავბეჭდე. სანაქებოა მისი შრომა ქართველ მაჰმადიანთ შესახებ გ. ყაზიბეგის რუსული წიგნიდამ ნათარგმნი, რომელიც დასტამბულია „ივერიაში“ ქართველ საზოგადოების წინაშე იგი ამაგდარი პირია. მის დასაფლავებაზედ სიცყვებითაც იქმნა ეს გამოთქმული. იგი გარდაიცვალა. უცოლშვილოდ. მან დასწერა ჩემის თხოვნით თავისი ავტობიოგრაფია, რომელიც მოთავსებულია 1904 წ. „ივერის“ 123 № ში. ამის შრომის შესახებ სხვაგან გვაქვს დაწვრილებით აღწერილი. აქ ეს ვიკმარედ.

იაკობ ლაზარეშვილი. იაკობ ლაზარეშვილი სოფ. ვარბვალის იყო. ვარგავი ახალქალაქის მაზრაში სძევს, სოფ. ხიზაბავრის ახლოს, სწავლა დაამთავრა ახალციხის კათოლიკეთა სა-

სწავლებელში. შემდეგ ამის თფილისში ჩამოვიდა და ალექს. ინსტიტუში აპირებდა შესვლას, მაგრამ ეს ვერ მოახერხა, თფილისში დარჩა და საქმეს ეძებდა. 1887 წ. მე გავიცან იგი, სხვებმაც გაიცნეს, აკაკიმ გადასაწერები მისცა, ასევე მე, შემდეგ თიატრის სამართველოდამაც აძლევდენ გადასაწერებს. გაჭირებით სცხოვრობდა, მაგრამ თფილისს მაინც არ შორდებოდა, ცდილობდა თვით განვითარებაში.

დიდის გულ მოდგინებით კითხულობდა რუსულს და ქართულს წიგნებს, ქართულს სჯასა და ბაასშიაც იღებდა მონაწილეობას. კარგად გაიცნა ქართული მწერლობა, ქართველი მწერლები. თიატრშიაც იღებდა მონაწილეობას, კონცერტებშიაც, ვლ. აღნიაშვილის კარგი დოსტი იყო, ბოლოს კათოლიკეთა სასწავლებელში მასწავლებლობა მისცეს, აქ

-22-

დარჩა კარგ ხანს, შემდეგ ცოლიც შეირთა, მაგრამ მას შემდეგ დიდ ხანს არ უცოცხლია, ავად გახდა, უკანასკნელ სწავლის შრომას თავი გაანება და ახალციხეს დაბრუნდა. 1898 წ. გარდაიცვალა. დასაფლავებულია ახალციხის ქართველ კათოლიკეთა სასაფლაოზედ.

იაკობ ლაზარეშვილი ქართულ მწიგნობრობაშიაც იღებდა მონაწილეობას და გაზეთებში სწერდა სხვა და სხვა წერილებს, სხვათა შორის პიესებიც დასწერა, ამის ნაწერია ისტორიული დრამა „მტარვალი“ და „ლნდი“. ორივეს ხშირად, თამაშობენ ქართულს სცენაზედ. „მტარვალი“. ჩვენს მწერლობაში თვალთ საჩინო ნაწარმოებათ ითვლება. იგი დიდის ამბით იქმნა წარმოდგენილი და დამწერიც კარგად იქმნა დაჯილდოებული. ამ მშვენიერს პიესაში ანუსხულია ქართველთა მდგომარეობა XVIII საუკ. და ნამეტურ ჯავახეთის ქართველთა, რომელნიც ოსმალოს ხელში იყვნენ, მაგრამ გული და სულიკი თავიანთ მეფისა და საქართველოსკენ ეკავათ. შინაგან საჭირო ღირსებით ამ პიესას ბევრი ვერაფერი შეედრება ქართულს ისტორიულს მწერლობაში. ამ პიესის ღირსების შესახებ შესაფერი წერილი დასწერა ანტ. ფურცელაძემ, რომელიც „ივერია“ ში იქმნა დასტამბული.

თვით იაკობ ლაზარეშვილი იყო ნამდვილი მამულისშვილი, წრფელი გულ შემატკივარი ქართველთ საქმეების, ნამეტურ ქართველ კათოლიკეთა და ქართველთ მაჰმადიანების, მათი საქმეებიც კარგად იცოდა.

მიხეილ პავლეს ძე მეფისოვი. წარჩინებული ქართველი დარბაისელი ადამიანი, ცნობილი გვამია თავის დროს მთელს საქართველოში. სარწმუნოებით ქართველ გვარის კათოლიკე. მესხეთში დაბადებული. სწავლა მიღებული აქვდა დროის შესაფერად. სწავლის მხრით თვის თანამდროვეებში პირველი იყო, ამით იგი სხვებს არაფერში ჩამოურჩებოდა. თავის დროის შესაფერად იცოდა ყველა საპორო სწავლა და საქმენი, ენებთ

-23-

შორის კარგად იცოდა ქართული, სომხური, თათრული შესანიშნავად, რუსული კარგად, რადგანაც განათლებაც აქვდა მიღებული. ეს ოთხი ენა მან ჩინებულად იცოდა, ძნელად რომ ენებში მას რამე ნაკლი შემჩნეოდა.

უპირველესად იყო ქართველი დარბაისელი ადამიანი, ქართველთ მამულისშვილი, მტრფობელი საქართველოსი, ქართველთ ერის და ქართველთ კათოლიკობის, სიყვარული და პატივისცემა უცხო ტომთაც უხვათ აქვდა დაჯილდოებული. მასთანვე იყო მწიგნობარი კაციც და უფრო უყვარდა ქართული მწიგნობრობა და ნამეტურ ისტორიული მწერლობა. საქართველოს ისტორია მან ჩინებულად იცოდა, შესანიშნავად, გარდა ამისა კარგად იცოდა საქართველოს საზღვრებიც, თუ საქართველო საიდან იწყობოდა თავის საზღვრებით, სად თავდებოდა და მრავალიც სხვანი, იცოდა ნამეტურ კარგად ოსმალთს საქართველოს ვითარება. ქართველ მაჰმადიანთ ცხოვრება, ნამეტურ ქართველ მაჰმადიანთ ბეგების და ფაშების ყოფაცხოვრება და ბევრიც სხვა რამ ღირს შესანიშნავი საქმენი და ცნობები.

ძველადგანვე მიხეილ მეფისოვს დაახლოვებული კავშირი ჰქონდა აჭარის ბეგებთან, იცნობდა მათს ყოველს ოჯახის, წევრს, ყოველ პირის თვისებას და ჰაზრს საქართველოს შესახებ. ძნელად რომ ამით ვინმე მიხ. მეფისოვს შესდარებოდა. დიდი

ხმა ჰქონდა და დიდი ზეგავლენა მათზედ. მთელს ოსმალეთის სამზღვრების იქიდანაც, შუა გულ კუთხეებამდის მნელად რომ ამას სადმე რამე გამოჰპარვოდა. ესეთი მცოდნე, ესეთი შემძლე კაცი მეტად იშვიათია ჩვენს ცხოვრებაში. მასთანვე იგი იყო მეტად მოსულის ტანის კაცი წამოსადეგი ვაჟკაცი, ტანის შედარებით მას ვერავის შევადარებთ, ისეთი დევივით გმირი იყო და ყველა ამაებს ზედ ერთოდა მისი ქართველი ტანთ საცმელი. ამის მნახველს ცხადათ გაახსენდებოდა ჩვენი ძველი დროის დევ-გმირნი.

-24-

მიხეილ მეფისოვის ნახვით ქართველ კაცს გაახსენდებოდა ძველი ხანა ქართველთ ცხოვრების, ანუ მთელი აღმოსავლეთის ხალხთა ქვეყნები და მასთან მეტადრე მეფობა ქართველთა და იმ დროის ქართველთ გმირების და გმირობის ხანა. მიხ. მეფისოვის ცხოვრების აღწერას მთელი წიგნი მოუხდებდა, იგი იშვიათი თვისების პირი იყო, აღმატებული ღირსება ჰქონდა, მას საქართველოში ყველა კარგად აცნობდა, მასვე კარგად იცნობდა კავკასიის გამგე მიხეილ ნიკოლოზისძე. მთელი ქართველთ გენერლობა. 1877 წ. რუსეთმა ამ პირის და გრ. გურიელის წყალობით გამართა ქართველ ბეგებთან საუბარი და ცდა რომ ეს კუთხე როგორმე ადვილათ აეღოთ. ამათ ყოველივე მოახერხეს, ასეთი საქმეების გამო თვით მიხ. მეფისოვს ლორის მელიქოვისაგან მოწერილი ქართული წერილებიც ჰქონია, რითაც თურმე ამას ავალეზდენ საქმეში ერთგულობას და სხვა. ამ პირმა დიდი, მეტად დიდი დახმარება აღმოუჩინა რუსის მთავრობას და ზოგიერთ მეტიჩარა მტერთა რიცხვი რომ არ ყოფილიყოს, მაშინ აქ ერთი წვეთი სისხლიც არ დაიღვრებოდა. ბათუმის ალების შემდეგ ალ. მეფისოვი ართვინის უფროსად იქმნა დანიშნული. ართვინში ჩინებულად ასრულებდა თავის საქმეებს.

მიხეილ პავლეს ძე მეფისოვი ასეთი ენერგიის პირი იყო, სადაცკი წავიდოდა ყველგან დიდს ზეგავლენას ახდენდა ქართველ მაჰმადიანებზედ. შემდეგ დროს იგი დიდი მეგობარი იყო გიორგი ალექსანდრეს ძის, ასევე სხვების. იყო საყვარელი

პირი ყველასი, სინდისიერი მოსამართლე, გულ შემატკივარი მდაბიო ერისა და საყოველთაოდ ჭეშმარიტების მფენელი და მთესველი კაცთა შორის, მისი სიკეთე ბევრს ახსოვს და ბევრიც მოიგონებს ქება-დიდებით მის სხსოვნას, იყო აგრეთვე პურ-მარილის მოყვარე, სათნო, შეუძლო ერის შეძლების და გვარად დამხმარე და ყველაფრით საქმეში მისაბადი, ხოლო ასეთ პატიოსან პირს ახალციხელების წყალობით დღე გაუმწარდა, ძმის მკვლელობა დასწამეს, ყოვლად პატიოსანი და

-25-

მართალი ადამიანი სისხლით შესვარეს: შურმა და მტრობამ იმსხვერპლა ასეთი მართალი კაცი. უკანასკნელ გამართლდა და მთავრობამაც ასევე იცნა, მაგრამ მის გულს სევდა და ბოროტების ვარამი არ მოსცილდა და მის შემდეგ მალე გარდაიცვალა. ასე ვიცით ქართველებმა და ასე ვწამლავთ თვით ჩვენთ გულ შემატკივარ პირებს. გარდაიცვალა სახლობის პატრონი, ხოლო უძეო. ამის გარდაცვალების გამო „ივერიაში“ საფუძვლიანი წერილი დაიბეჭდა ალ. ყიფშიძისაგან.

მამა იაკობ მურადიანი. კათოლიკენი, ზოგნი გრიგორიანებიც არიან. პარისში, ადრე, მურადიანთ დიდი სომეხთა სასწავლებელიც არსებობდა. ხოლო, ეს მურადიანიკი ქართველ გვარის კუთოლიკეა. ძველად კი ესენი თათრის ტომის უნდა ყოფილიყვნენ. იაკობ მურადოვი თავის დროს შესამჩნევი მოძღვარი ყოფილა მრევლთა წინაშე და მასთანვე დიდი მფარველიც კათოლიკობის. რამდენიმე წევრნი ამ გვარის ერთ დროს კათოლიკობიდამ სომხობაზედ იქმნენ ძალით გადაყვანილნი ტერ იაკობ მურადოვი შესანიშნავია თავის დროის კვალად როგორც კარგი ქართული მწიგნობარ. ც. თანამედროვე პირთაგან დიდათ ქებული. გარდაიცვალა 1840 წ. ქუთაისს. 75 წლისა.

სტეფანე დათიაშვილი. მომსწრე კარგად სოლომონ მეფის და თავის დროს ქუთაისში ქართველ კათოლიკეთა წინაშე მრავალ საქმეთა მკეთებელი. დიდი შრომა აქვს ამ პირს თავის დროის კვალად დათესილი ქუთაისის ქართველ კათოლიკეთა შორის.

მიხეილ გულულაშვილი. თბილისელი, სცხოვრებდა XVIII საუკუნის ნახევარს, ამან შეადგინა „სიბრძნე სიცრუის“ მსგავსად პატარ-პატარა ზღაპრების წიგნი. ამ წიგნმა ჩვენ დრომდე მოაღწია.

იოსებ ბაღინაშვილი. თფილისელი, ქართველი კათოლიკე-სცხოვრებდა XVIII და XIX საუკუნის 30 წლებამდე. ამან იცოდა კარგად მკურნალობა. სხვათა შორს ამას კარგად სცოდნია სპარსული ენა. სპარსულის ენიდამ ქართულს ენაზედ უთარგმნია „ცხენის-კარაბადინი“ რომელ ხელთ ნაწერმაც

-26-

ჩვენს დრომდეც მოაღწია. სხვა რამ ცნობები და წიგნები ამ იოსებ ბაღინაშვილის შესახებ ჩვენ არა ვიცით რა. ცნობაკი არს, რომ ამ პირს სხვა ნაწერებიც ჰქონია დატოვებული გარდაცვალება მიეწერება 1832 წლებს.

ზაქარია ზუბალაშვილი. თითქმის პირველ ქართველთაგანი, რომელიც ევროპაში წავიდა საკომერციო სწავლის მისაღებად. ამის წასვლა მიეწერება 1824 წ. გერმანიაში სწავლობდა და კომერციულის სწავლის მაგიერ ექიმობა შეისწავლა. საქართველოში კარგი ხმა და გავლენა აქვინდა ექიმობის ასპარეზედ.

ნიკოლოზ გიორგისძე ზუბალაშვილი. კაცი შეძლებული, გარდაიცვალა ევროპას. თფილისში მოასვენეს და დაკრძალეს. თფილისის გამგეობას დაუტოვა დიდი შეძლება, ქონება რითაც თფილისის შეუძლლე, ანუ ღატაკ მოხუც სნეულთათვის მუქთა სამათხოვრო სახლი უნდა აღშენდეს. შეუძლოთ რიცხვი სამ ნაწილათ უნდა იქმნეს გაყოფილი. ქართველი, სომეხი და რუსის ეროვნების და მათთან სხვა ტომისაც. ამ შესაწარავს გარდა სხვა დაწესებულებათაც დაუტოვა ფული მოსახმარად: სკოლებს, ეკლესიებს და სხვათა ამ გვართაც. გარდაიცვალა უძეო.

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი. დაიბადა 1860 წ. გარდაიცვალა 1940 წ. 14 სექტემბერს, პარიზში. საქართველოში მოასვენეს გვამი მისი და იმავე თვის 27-ს დიდის პატივის ცემით დაასაფლავენ. სტეფანე კონსტანტინეს ძე სამაგალითო მამულისშვილი იყო. მის შესახებ ჩვენ მისი ცხოვრება

იმავე დროს მეორედ დავსტამბეთ და ამიტომ აქ არას ვამბობთ. იხილეთ მისი ცხოვრება.

კონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილი. კაცი ცნობილი და ამაგდარი შვილების და საზოგადო საქმეთა წინაშე დ. 1827 წ. † 1901 წ. იხილეთ ამაზედ მათი გვარის ისტორია.

გიორგი ზუბალაშვილი. თავის დროის კვალად დიდი შეძლების პატრონი და გამოჩენილი. იხილეთ მათის გვარის ისტორია.

-27-

ანდრია ივანის ძე ზუბალაშვილი. კაცი მომზადებული და. ცნობილი თავის დროის კვალად. დიდხანს მსახურებდა „გლეხ-კაცთა საქმეთა წარმოების სამმართველოში“ ун. под. кр. და სხვა საქმეთა კეთებითაც ცნობილი. გლეხ-კაცობის შესახებ ამას დიდი შრომა აქვს დადებული. ამის ცხოვრების და მოქმედების ცნობები იხილეთ ამათ გვარის ისტორიაში.

იაკობ ივანეს ზუბალაშვილი. კაცი ცნობილი და თავის დროის კვალად დადაო გამოჩენილი, შემძლებელი პირი დამხმარე ბევრის საქველმოქმედო საქმეების. ქუთაისის ეკკლესიის შენების დამხმარე, იქ ქართველთ კათოლიკეთ ვაჭრების, აფთიექის დაფუძნების, ჯავახეთში სკოლების, თფილისში ეკკლესიების და სკოლების. სხვა და სხვა ქარხნების დამფუძნებელი, არყის, შაქრის, პურის მაღაზიების დამფუძნებელი და ბევრიც სხვების. დაიბადა 1792 წ. გარ. 1864 წ.

ოკონჯანა ქოქოროვი. ქართველ კათოლიკეთაგანი, ამათ დაკავშირება კათოლიკობასთან XVII საუკ. ეუკთვნის. ოკონჯანა ქოქოროვი განთქმული იყო სხვა და სხვა ცოდნით, ნამეტურ მკურნალობით. ქუთაისში და მთელს იმერეთში მას დიდი ხმა და გავლენა აქვდა ერთ დროს და მკურნალობით ქებული იყო. მისი ცხოვრების მხარეები ბევრის საყურადღებო ღირსებით არს გარე მოცული, ხოლო დროთა და გარემოებისაგან მივიწყებულია.

ივანე სტეფანეს ძე ნებიერიძე. ნებიერიძენი კათოლიკობას ძველადგანვე დაუკავშირდენ, ამათგანი ზოგნი თფილის სცხოვრებდენ ქართველთ მეფეების დროს და ზოგნი სამცხეს. ძვე-

ლადგან იგინი აზნაურის შვილებათ ირიცხებოდენ. ივანე სტეფანეს ძე ნებიერიძე დაიბადა 1820 წლებში. ახალციხეს. სწავლა მიიღო ახალციხის სამრევლო სკოლაში, მერე ახალციხის სამოქალაქო სკოლაში ისწავლა. შემდგომ მსახურებდა რუსის სამსახურში კარგა ხანს. იყო კარგად მცოდნე საქართველოს ისტორიის, ქართული ენის და მწიგნობრობისაც. სწერდა მრავლად ქართულს ენაზედ, მისი ნაწერები მის სიკვდილის შე-

-28-

მდეგ დაუბეჭდავნი მის შვილს პატრს რაფიელ ნებიერიძეს დაშთენა იგიიყო დიდათ მცოდნე საქართველოს ძველის ამბების, ნამეტურ ქართველ კათოლიკების, მის მოთხრობით და მოწმობით ძე ბევრი რამ ისტორიული ცნობები დავსწერე. ბევრი რამ ძვირფასი მასალები იცოდა და დაწერილებიც აქვდა. გარდაიცვალა 1885 წლებში. ღარიბად. ვიცნობდი კარგად.

სტეფანე თუმანიშვილი. თანამედროვე მთელის XIX საუკუნისა. თავის დროის კვალად იყო გამოჩენილი ვაჭარი, კაი ოჯახის შვილი და დიდი გავლენიანი პირი გურიელების წინაშე. იყო ქართული მწიგნობარიც და თავის დროის კვალად სწერდა სხვა და სხვა წიგნაკებს ქართულს ენაზედ. ძე კი არ მინახავს მისი ნაწერები და ბ. მიხ. თუმანიშვილის სიტყვით, მას დაშთენია ერთი სკივრი ხელთ ნაწერები სავსე, სადაც მის ნაწერები მრავლად ყოფილა და მათში „კარაბადიმებიც“ - კირეულა, რომელიც სტეფანე თუმანიშვილს უწერია, ეს ხელთნაწერები ქუთაისში არის დაშთენილი, ბევრი ვეცადე მათი ნახვა და გაშინჯვა, მაგრამ მის შვილის ხელიდამ ვერ ვეღირსე ნახვას. ვერც მივაღწიე მის კარამდე. სტეფ. თუმანიშვილი გარდაიც. 1885 წლებში ქუთაისს.

სტეფანე პეტრეს ძე მირაქოვი XIX საუკუნის პირია. ბიძა ალექსანდრე მირაქოვისა. იყო სხვა და სხვა ენების მცოდნე. დიდხანს სცხოვრებდა სტამბოლს. ქართულს ენაზედ იყო კარგი მოუბარი და მწიგნობარი. ოსმალურის და სხვა ენებიდამ ქართულს ენაზედ სხვა და სხვა წიგნებსაც სთარგმნიდა და სწერდა. მისი ნაწერების და ნათარგნის მთლად დაუბეჭდავად დაშთენ. სახლობით კონსტანტინეპოლს სცხოვრებდა, ვაჭრო-

ბას მისდევდა. ერთ დროს, ეგვიპტეში მგზავრობის დროს, ამას გაჭივრების გამო ისლამიც მიუღია. სტამბოლში გარდაიცვალა მოხუცი. დღესაც სტამბოლს სცხოვრებენ მისი შვილები ალებ-მიცემით.

ანტონ ფირალოვი. სცხოვრებს XVIII საუკუნის ნახევრის შემდგომ, სწავლობს რომში. მ. თამარაშვილის სიიყვით იგი სწერს სხვა და სხვა წერილებს ქართულს ენაზედ სხვა რამ

-29-

ცნობები ამის ნაწერების შესახებ ჩვენ არა გვინახავს რა. მაინც ისივ კი უნდა ითქვას, რომ ქართველ კათოლიკე მწერლებთაგან ნაწერი წიგნები და მასალების მთლად დაკარგულია და დროთა ვითერებისაგან შექმული. რაც ჩვენ მასალები შევკრიბეთ ეს მეოცე ნაწილიც არ არის იმ ქართველ კათოლიკე მწერალთა და მათის ნაწერების, რაცკი მათ უწერიათ ძველად და წიგნები უტოვებიათ ქართულს ენაზედ. ყოველივე მათის შრომის დაიკარგა და დაიღუპა.

იოსებ გიორგის ძე სააკოვი. 3 სექტემბერს, გარდაცვალებული გორის ქალაქის მოურავი იოსებ გიორგის ძე სააკოვი, ანუ სააკაშვილი, დიდად წარჩინებული ქართველი იყო, განვითარებული, კარგი მკურნალი, ხალხის სამსახურისათვის თავდადებული და მშრომელი. ხალხსაც უყვარდა იგი და პატივსაც სცემდა.

განსვენებული მოხუცი იყო, მაგრამ გული ახალგაზდურის ცეცხლითა ჰქონდა სავსე. დაბეჩავებული ხალხის გულშემატკივარი, იგი ყოველთვის ქომაგი იყო გლეხ-კაცობისა, ნამეტურ ავადმყოფებისა. მთელი თავისი სიცოცხლე განსვენებულმა კეთილის თესვასა და მოწყალების გაღებაში გაატარა. იმის სახლის კარი სნეულთა და გვემულთათვის ყოველთვის ღია იყო, იმის სახლში ყოველ ავადმყოფს ადვილად შეძლო შესვლა. წამალს ხშირად თვითვე იძენდა, აკეთებდა და ასმევდა ღარიბ ავადმყოფს. სახლის გარეშე ავადმყოფთა საწამლებლათაც იგი დაუზარებლად მიდიოდა ხოლმე რაც უნდა შორს ყოფილიყო, არ შეუშინდებოდა და ფეხით, ეტლით ან ცხენით უეჭველად წავიდოდა. მისის მკურნალობით მო-

რწყულია მთელი ქართლი, მისის საშუალებით ბევრს ღარიბს სწეულს მიუღია შვება, ფეხზე დადგომა. ძნელია ყველა იმ სიკეთის – ჩამოთვლა, რაც განსვენებულმა გორსა და მთელს – ქართლში დასთესა.

ახალგაზდა მკურნალთა საყურადღებოთ ვიტყვით, რომ იოსებ გიორგის ძე მაგალითი იყო ყველასი და ყველგან; იმის

-30-

სამსახურს დიდსხანს არ დაივიწყებენ მცხოვრებნი, იმის სახელს ყოველთვის ქებითა და დიდებით მოიხსენებენ. ვინატრებთ გულით და სულით, რომ ასეთ ადამიანს მიმბაძველი მრავლად აღმოუჩნდეს.

იოსებ გიორგის ძე მეტად დაახლოვებული იყო ქართულს მწიგნობრობასთან ყოველთვის ადევნებდა თვალ-ყურს ქართულს ჟურნალ-გაზეთებს, იგი ითვლებოდა ერთ საუკეთესო მწიგნობრად, ქართულის ენისა და ისტორიის ზედ-მიწევნით მცოდნედ. სარწმუნოებით განსვენებული რომის კათოლიკე გახლდათ, ხოლო გვარ-ტომობით – ქართველი. იმისი წინაპარნი ძველადვე გორში სცხოვრობდნენ და გორის მოქალაქეებად ითვლებოდნენ.

განსვენებულის მამა, გიორგი, მომსწრე იყო მეფე ერეკლესი და ამ მეფის წინამეც ამაგდარი და პატივცემული. გიორგის ბიძას, მანუჩერ სააკაშვილს კარგად იცნობდა მეფე ერეკლე. სააკაშვილები მეფისა და იმის ძის სახლშიაც დაიარებოდნენ. ამ მანუჩარ სააკაშვილმა ადრევე შეიტყო დიმიტრი ამილახვრის განზრახვა. ამილახვარსა ჰსურდა მეფე ერეკლეს ოჯახის ამოწყვეტა. ეს ამბავი მანუჩარმა ვეღარ დამალა და მეფეს მოახსენა. იმ დღიდან, მეფის ბრძანებით, გორელი სააკაშვილები განთავისუფლებულ იქმნენ ყოველწარის ბეგარისაგან; ამისთვის სიგელ-გუჯარიც ებოძათ. ერთი ასეთი ქაღალდი დღეს ჩვენა გვაქვს; დავსტამბეთ კიდევ. იგი ქართველ კათოლიკეთა გვაროვნობის ისტორიისათვის კარგ მასალად გამოდგება.

განსვენებული იოსებ გიორგის ძე ყოველთვის ამბობდა ხოლმე, რომ ჩვენ ქართველები ვართ, ქართველი კათოლიკე-

ნი, საქართველოს შვილნი, ჩვენი დედაე-ნა ქართული ენაა, ჩვენი სამშობლო ქვეყანაც საქართველოაო. ასეთის თვისებისა იყო განსვენებული და იგი თავის სიცყვას არავის წინაშე არა ჰფარავდა.

-31-

განსვენებულს გორში ჰქონდა ერთი კარგი სახლი, დირებული 30,000 მან. ეს სახლი ქალაქ გორისოვის უანდერძნია. ამ სახლის შემოსავალი ღარიბ კაცთა შვილების აღზრდის საქმეს მოხმარდება.

ივანე ყაუხჩოვი. თანამედროვე პ. იეზოვის. ცოლშვილის პატრონი, უდროვით დაღუპული და გარდაცვალებული 1903 წ. ქ. ქუთაისს. ძველადგან ესენი მესხები იყვნენ, ამათ წინაპარნი ქუთაისს გადასახლდენ XVIII საუკ. დამლევს. ამათზედ იხი-

ლეთ წიგნი „კათოლიკეთა ეკკლესია“ რეალურს სასწავლებელში სწავლომდა, აქ დაამთავრა სწავლა. მე იგი გავიცანი იმ დროს, როცა გემნაზიაში სწავლობდა. იგი იმავე თავიდგანვე ირიცხებოდა ერთს უწარჩინებულეს მამულისშვილად. იყო მეტად ჩინებულის თვისების კაცად კაცი, ქართული მწერლობის მოუყარე, მკვირცხლად მზერალი ჩვენის საზოგადო საქმეთა მიმდინარეობისა. უხვად ეცხო მას იმ მაღლის სხივი რითაც დაჯილდოებულნი იყვნენ ყველა მაშინდელი საუკეთესო მამულის შვილი.

ვანო ყაუხჩოვი დიდს დახმარებას უწევდა ჩვენს მწერლობას და მწიგნობრობას. აი ჯერეთ თვით მე მეხმარებოდა წიგნების გასაღებით და მხარს მამლევდა უანგაროდ, ეხმარებოდა „ქართველთა გამომცემელ ამხანაგობას“ და ასევე „მეურნის“ რედაქციას. რომელ საქმეთა მოგონება ვანოს გარდაცვალების დროს ილ. ჭყონიასაგან მოგონებულიც იქმნა და დასტამბული „ივერია“ ში. ვანო ყაუხჩოვს ქართულის საზოგადო საქმეების და მწიგნობრობის სიყვარულით სული და გული გამთბარი ჰქონდა, ყოველი ჩვენ საქმეთა კაი ცნობების გაგონება მძლავრად ახარებდა, აძლიერებდა და რამე უძლურების, ან რომელიმე საზოგადო პირის სიკვდილი, ან რამე

საერთო საქმის დახურვა და რომელიმე გამოცემის მოსპობა კიდევ მას მწარედ ადარდებდენ და ამწუხარებდენ. ამავების შესახებ მისგან მეტად ბევრი მგრძნობიერი სიტყვები მოგვისმენია და თან მეტად დიდის მამულისშვილობით აღვსილი. რო-

-32-

გორც მოქალაქე, მშრომელი და კაცად კაცი მაგალითი იყო მთელს ქუთაისს და მასთან საქართველოში. იგი მსახურებდა. ქუთაისს საურთიერთო ნდობის ბანკში.

ფერდინანდ დედებოვი. საუკეთესო თვისების ქართველ კათოლიკე. თეიმით ახალციხელი. პატარაობიდან აღიზარდა ახალციხეში. შემდგომ სწავლის და აღზრდის იგი ვაჭრობის ასპარეზედ იქმნა გასული, ჯერეთ ისევ ახალგაზრდამ მიაღწია სრულს ენერგიულს სავაჭრო წარმატების დარგს და როგორც ქართველ კათოლიკეებში ერთსა და ორს გამოუჩენია ნიჭი ვაჭრობისა, იჯარების აღებისა და აღებ-მიცემაში, ისევე ამ ფერდინანდმა გამოიჩინა. სრულიად ახალგაზრდა ვაჭრობის საქმიანობის მხრივ სპარსეთშიაც კი წავიდა, იქ დარჩა კარგა ხანს, სხვა და სხვა ხის კუნძებს ყიდულობდა, ნამეტურ კაკლის ხეებს და მათ ევროპის და რუსეთის ქვეყნებისაკენ გზავნიდნენ, მასთან ზოგი ერთ ფირმებს ხელ შეკრულობაც აქვდათ კუნძების გამო.

ფერდინანდ დედებოვს ნახევარ სპარსეთი დავლილი აქვდა. იცოდა კარგად აღმოსავლური ენები. სპარსეთში კარგა ხანს ცხოვრებდა, იცოდა კარგად სპარსელთ ცხოვრებაც. დიდათ უყვარდა ქართული მწიგნობრობა. ქართულ წერა-კითხვასაც დიდათ მისდევდა, სპარსეთიდან იგი წერილებსაც იწერებოდა. ერთი ფელეტონი და რამდენიმე წერილი „ივერია“ შიგ იქმნა დასტამბული. ბოლოს დაბრუნდა საქართველოში. ბათუმში მოჰკვიდა ხელი ვაჭრობას და 1897 წლებში გარდაიცვალა. ამის მამა ს. დედებოვი ირიცხებოდა ბათუმის უძველეს ვაჭრად.

კონ. ფირალაშვილი ვინმე მესხის სიტყვით მეტად პატივცემული და ღუაწლდებული ქართველ კათოლიკეა. თავის კვალად ჩინებული სამაგალითო მასწავლებელიც. ფირალაშვილები ძვე-

ლადგანვე დაუკავშირდენ კათოლიკობას, იგინი მესხები, ანუ ახალციხელები არიან. ამათი გვარის წევრნი მოიხსენებიან XVIII საუკ. კონდაკებშიაც. რამდენიმე კომლი ამათგანი გრი-

-33-

გორიანობაზედ გადასულან, იგინი კახეთისკენ სცხოვრებენ და დღეს სომხათ ირიცხავენ თავს. ამათგანი იყო გოდერძი ფირალოვი, მდივანი მეფე გიორგისა. როგორც ძველად ისევე დღესაც ამ გვარს კაი მოსადევრები ჰყვანდა ქართველ კათოლიკობაში და სწორედ ამათივე ცალია ფირალოვიც.

კონსტანტინე ფირალოვი სხვა და სხვა საქვეყნო და საერო საქმეებს გარდა ქართულს ენაზედ წერასაც მისდევდა, სხვათა შორის სწერდა ლექსებსაც. რამდენიმე ამის ლექსი ცალკე წიგნად დაიბეჭდა 1900 წ. რომელსაც თან სდევს ვინმე მესხისაგან დაწერილი ბატარა ბიოგრაფიული ცნობა. დამწერი საკმარისად აქებს განსვენებულის თვისებას და მის ამაგს და შრომას ქართველ კათოლიკეთა წინაშე დიდი პატივით და ამაგით მოიხსენებს მესხეთის და ჯავახეთის კათოლიკობის გარეშე კონსტან. ფირალოვს მთელს კუთხის ქართველობაზედაც დიდი ამაგი მიუძღვის ვინმე მესხის სიტყვით.

ნიკოლოზ ანტონის ზუბალაშვილი. განათლებული კაცი, ქართველებში დიდათ სახელოვანი და პატივცემულთი. მთელი თფილისის ქართველობა მას იცნობს კარგად. იგი ითვლება თფილისის მცხოვრებთ წინაშე ერთს საკმარისად ამაგდარ ღვაწლდებულ მოღვაწედ. ნამეტურ საქებია მისი შრომა სამოსამართლო ასპარეზედ, ვინაიდგან მან რუსეთის სამოსამართლო წესდებულების კანონდებულება თავის მოსამართლობის დროს ხალხის ადგილობრივ მცოხოვრებთ ზნესა და ხასიათს შეუფარდა, მასთან მოაწესრიგა და ბევრს რამე საქმეებს თავის სინდისიერის შეხედულებით ასამართლებდა. ამით მან დიდი ამაგი დასდო ორიგ მხარეს, ხალხის საქმეებსა და მათ გამართლება-გამტყუნებასაც და მასთან მთავრობის კანონსაც კაი სახსარი აღმოუჩინა. მის დროის მოსამართლეთა შორის ასეთ პატიოსან პირებს ძვირათ ვნახავთ.

ესვეე პირი დიდხანს გახლდათ ხმოსნათ თფილისის

გამგეობაში და უნდა ითქვას, რომ აქაც იგი ერთს უანგარო

-34-

პატიოსან მშრომლად ირიცხეოდა, მიუდგომელი და მიუ-
მხრობელი, განმარტოებული ბოროტების და რაღაც არა კა-
დნიერი საქმეების, რაც მის დროს თფილისის გამგეობის წი-
ნაშე ფართოთ გაიშალა და აღორძინდა, ამიტომ ნიკოლოზ
ანტონის ძემ სხვა ქართველებთან ერთად ქალაქის გამგეობას
თავი გაანება და მას შემდეგ იგი იქ მონაწილეობას აღარ
იღებს. ჭეშმარიტად, რომ ასეთი კაცი ღირსია ქალაქის თა-
ვობის და მას ამისი ამაგი, შრომა და ცოდნაც მიუძღვის,
მაგრამ ჩვენ ქართველებს ვინა გვკითხავს ამას, არავინ, მა-
რთალია ტყე ჩვენია, მაგრამ სახრე სხვებისა არის. დიახ,
ნიკოლოზ ანტონის ძეს თფილისის ხალხის წინაშე დიდი სა-
მადლიერო სამსახური მიუძღვის.

პავლე ალექსანდრეს ძე თავ. თუმანიშვილი. საუკეთესო ოჯახის-
შვილი და წარჩინებული ძველი ქართველია მის დროის კა-
ცეზში სადაც ერთი და ორი ითქმის, იქ არც პავლე თუმა-
ნიშვილი გამოაკლდება. ეს პირი ჩვენს ცხოვრებაში ითვლება
ერთს საუკეთესო კაცად, საუკეთესო მამულისშვილად. ჩვენს
დროში, უნდა ითქვას პირუთვნელად რომ ასეთი პირების
შოვნა ჩვენში ერთობ ძნელია, იშვიათი. პავლე ალექსანდრეს ძე
თუმანიშვილის მოღვაწეობა შემოსილია ბევრნაირის საპატიო
მხარეებით. ვინც კი იცნობს ამ პირს, იგი ცხადათ დამერწმუ-
ნება ამ ჭირის ასეთს დიადს მნიშვნელობაზედ. პავლე ალექსა-
ნდრესძემ თუმანიშვილს მთელი ქართველობა იცნობს როგორც
საუკეთესო კაცს, კაცად კაცს და დიდს პატივისმცემელს სა-
გვარეულო და სამამულო საქმეებში. მისის მეთაურობით ჩვენს
ქვეყანაში ბევრი კეთილი საზოგადო საქმე გაკეთებულა, ბე-
ვრი რამ სიკეთე განთესილა და მოჟენილა.

პავლე თუმანიშვილი როგორც ქართველი კაცი, ქართულ
მწიგნობრობასაც კარგად იცნობს. საქართველოს ისტორიას
და ქართულ მწერლობას იგი ადრიდგანვე მისდევდა. იგი ქა-
რთულად სწერდა სხვა და სხვა წერილებს და ლექსებს, რომე-
ლსაც ათავსებდენ გაზეთ „დროება“ ში. ერთი ამის პოემა

„ფულის სიმღერა“ 1879 წ. გაზეთ „დროებიდამ“ ჩვენ გადმოვბეჭდეთ და ცალკე წიგნად დავბეჭდეთ. შემდეგ დროში, სხვა და სხვა საქმეებმა პავლე მიხეილის ძე თუმანიშვილი სამშობლო მწერლობის სამსახურს მოაშორეს და საყოველთაოდ იგი მიკედლებულ იქმნა საზოგადო საქმეების ასპარესზედ ერთგულ მსახურად. დღესაც პავლე თუმანიშვილი ითვლება საუკეთესო მოღვაწე პირად, ძნელად რომ მისგან რამე გაფუჭდეს თუ არ სხვების მტრობით და ქიშპობით. დიახ, სწორედ რომ სამაგალითო პირია ჩვენს დროში პავლე თუმანიშვილი. ნამეტურ ჩვენს გათახსირებულს და გაწყალეზულ დროში ასეთ პირებს მრავალი მტერი უჩნდებათ და მოწინააღმდეგენი, ხშირად ასეთ რიგიან კაცს საქმეს ათას ნაირად ურევენ და უფუჭებენ. ასე ვიცით ქართველებმა.

მიხეილ ბეთანელი ბეთანელის გვარის წევრნი ძველადგანვე დაკავშირებიან კათოლიკობას. ვფიქრობ, რომ ესენი ბეთანიის ხეობიდგან უნდა იყვნენ. ბეთანიის მონასტერი ხომ მოგეხსენებათ XVIII საუკუნიდამ იგინი ახალციხეში მცხოვრებათ სჩანან, იქაურ კონდაკებშიაც არიან ამათი წინაპარნი მოხსენებულნი და ამათი მეგვარე სახლის კაცები ახალციხეშიაც სცხოვრებენ. მიხეილ ბეთანელი კარგად მომზადებული კაცია, თავის დროის კვლად განათლებული, საკმარისის ენერგიით აღვსილი და მრავალ საქმეებში გამოცდილი და გამოწვრთნილი. ჩვენს დროში, ასეთი პირები საქებნი არიან და თან მეტად სამაგალითოდ მისაბამნი, მიწიდგან მათ დიდი გამოთილებიც აქვსთ.

მიხეილ ბეთანელი თავის ტოლ ამხანაგებთ შორის ქართული მწიგნობარიც არის. მას დიდათ უყვარს დედა ენა და მისი მწიგნობრობა, ეს პატივისცემა და სიყვარული დაკავშირებულია 1866 წ. გამოცემულს გაზეთ „დროებას“ თან და „ცისკრის“ არსებობასთანაც, რადგანაც 1866 წ. „ცისკარში“ დაბეჭდილია მ. ბეთანელის წერილიც. მ. ბეთანელის მახვილგონიერება იქიდანაც კარგად სჩანს, რომ იგი თანა ზიარად

სწანს 1860 წლის იმ ქართველებს, რომელთაც თავიანთ სა-
მშობლო ქვეყნის სიყვარულით ბრწყინვალე იდიალები უღვი-
ვოდათ და რომელთაც პირველად დასძრეს ენა და კალამი
ქართველთა თვალის გახილებისათვის. ეს რომ ასე გახლავსთ
ამას ასაბუთებს ის გარემოებაც, რომ მ. ბეთანელმა თავის
ხარჯით პეტერბურგში 1869 წ. გამოსცა წიგნად „კაცია ადა-
მიანი“ ილ. ჭავჭავაძისა. იმ დროსკი არა და თვით ჩვენი,
დროის კვალადაც იშვიათი ლამაზი გამოცემა არის. დღეს ეს
გამოცემა ერთობ იშვიათი სანახავია. ამ მოთხრობის გამოცე-
მა დიდ მნიშვნელოვანია ჩვენთვის მით უფრო, რადგანაც
ამ წიგნის განცხადება გვიჩვენებს, რომ ამავე წიგნის გამომცე-
მელს მიხ. ბეთანელს აზრი ჰქონია „სურამის ციხის“ ცალკე
დაბეჭდვის და მასთან ბარათაშვილის სურათისაც ესეც კაი
ცნობა არის ჩვენი ლიტერატურის ისტორიისათვის.

მიხეილ ბეთანელი ადრიდგანვე გადასახლდა ევროპას, იგი
იმყოფებოდა ამერიკას, იქ საალებ-მიცემო და სააგენტო სახ-
ქმეები აქვნდა. 1879 წლებში, ომის შემდეგ თფილისიდან
ამერიკაში რამდენიმე ქართველთ საზანდრები, მეზურნე და
მომღერლები წაიყვანა. ეს მომღერალთ გუნდი პირველად სტა-
მბოლოში მიიყვანა და იქ რამდენიმე კონცერტი გაამართვინა,
რაც ადგილობრივ მცხოვრებთ, საქართველოდამ გასულთ და
ოსმალეთის ქართველთ მცხოვრებთ და თვით ოსმალთაც დი-
დის პატივით მიიღეს, რადგანაც მათ როგორც აღმოსავლეთის
ხალხთ შემთხვევა მიეცათ ქართულის მუსიკის და სიმღერების
კილოთა გაცნობის. ამ საქმის მოხერხებისთვის მიხეილ ბეთა-
ნელს მეტად კარგი ამაგი და შრომა მიუძღვის, რადგანაც
ამის მოხერხებით გაიხმაურა ქართველთ ხსენებამ ამერიკის გა-
ზეთებში პირველად მათგან მთელს ევროპიელთ გაზეთე-
ბშიაც სწერდენ წერილებს, ასე თუ ისე და ქართველ ტომზე-
დაც ლაპარაკობდენ. დიახ მოკლედ უნდა ითქვას, რომ მი-
ხეილ ბეთანელს ჩვენის ტომის წინაშე ბევრი რამ შრომა მი-
უძღვის და ეს შრომა კარგის საპატიოს თვისებითაც, არის და-

ჯილდოვებული. დღეს მიხეილ ბეთანელი 55 წლებს მიღწეული გახლავსთ, სცხოვრებს ბათუმს და ჰყავს ცოლშვილი დღესაც იგი თავის ასპარეზედ ისეთივე მხნე ერთგული პირია როგორც თავის ახალგაზდობის დროს იყო. იცის ევროპის ყველა ენები.

ალექსანდრე იაკობის ძე ზუბალაშვილი. ძმა კონსტანტინესი, კაცი ცნობილი და მცოდნე მრავალ საქმეთა, დიდი ხანია მას შემდეგ რაც იგი ევროპაში სცხოვრებს, აქვს შეკრებილი დიდი ძალი ძველი წიგნები; სხვა და სხვა ნივთები და მათის შენახვით ატარებს დროს და იკლავს უცხოობაში მყოფს ყარბობის ჟინს. დღეს იგი მოხუცებაშია შესული. იცის კარგად ქართული ენა და წერა-კითხვაც, მოყვარეა საქართველოს სიძველეთა. უცხოეთიდან საქართველოში ხანდისხან ჩამოდის კიდევ. ადრე ამის ერთი წერილი დაიბეჭდა გაზეთ „დროება“ ში, მოგზაურობა დუშეთისაკენ. იგი არის კარგად მცოდნე ქართული ენის და ქართველთა ცხოვრების.

ის კი უნდა შეინიშნოს, რომ მას აქვს მშვენიერი კოლექცია ძვირფასის ძველის სურათების, ანტიკა ნივთების და ბევრიც სხვა ასეთების, რაც ევროპას და აზიის ერთა კულტურული ისტორიისათვის დიდ მნიშვნელოვნად ჩაითვლება. მე არ მინახავს ეს ნივთები და ამიტომ არას ვიტყვი, ხოლო მნახველნი კი დიდათ აფასებდენ და ამბობდენ, რომ ალექსანდრე ზუბალაშვილს ძველს ანტიკა ნივთებში ბევრი ძვირფასი რამ ნივთები ურევია, ბევრი მათგანი მიიქცევს თვისკენ დიდს ყურადღებასო. სანატრელია, რომ პატივცემულმა ალექსანდრე ზუბალაშვილმა ასეთი ძვირფასი ნივთები თვის ქვეყანას და ერის საზოგადო საქმეთა არსებობას არ მოაკლოს და ყოველივე სამშობლოს ერს შესწიროს, აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ხსენებულ ანტიკა ნივთებში ბევრი ძვირფასი ქართული ძველი წიგნებიც უნდა ერიოს. ჯერეთ მე ვიცი ასეთი ცნობა: ერთხელ ალექსანდრე ზუბალაშვილი თფილისში გახლდათ, ძველ ნივთებს და წიგნებს აგროვებდა და ყიდულობდა, სხვა-

თა შორის, ორბელიანების (საარდლიანი ძველად) მოურავის დავით ამერიძესაგან რამდენიმე ძველი ძვირფასი ხელთნაწერი წიგნები იყიდა და თან წაიღო. ასე და ამ გვარად ჩვენ ეს ერთი მაგალითი ვიცით და უეჭველია სხვაც ბევრი რამ ექმნება ალექსანდრე ზუბალაშვილს შეძენილი. ამიტომ უფრო გვენატრება ამ ძვირფას ნივთების ჩვენგან არ გამოწირვა. ამბობენ, რომ ეს ძვირფასი ნივთები რამდენიმე ათას თუმნად დაფასდებოდა.

იმედია, რომ ამას ალექსანდრე იაკობის ძე ზუბალაშვილი არ გვიწყენს და მოხუცებაში მყოფი თავის სამშობლოს ერსაო და საქმეებსაც არ დაივიწყებს.

პეტრე ივანეს ძე მეფისოვი. კაცი სამაგალითო და საქები, გულ შემატკივარი ქართველი თავის ტომისა, ერისა და დედა ენისა. ღირსეული კაცი მეფისოვების გვარის და ოჯახისა. 45 წლებს მისული კაცია, კარგი ქართველი და კარგად გულ შემატკივარი როგორც ქართველ კათოლიკეთა კითხვების. ისევე მთელის საქართველოს ერის საქმეებისა. იგი არის თავის ასპარეზედ სამაგალითო მოსამართლე, კარგი მფარველი და მომხრე ჭეშმარიტების, ძვირად და იშვიათად, რომ მის ხელქვეშ ვინმემ შეწუხება და უსამართლობა მიიღოს. ყოველი პირის პირად უფლებას სხვებივით იგი ფეხქვეშ არ ქელავს. იგი ბათუმში პრისტავათ გახლავსთ და ძნელად რომ მე მისი მძაგებელი და მყვედრი მძრახველი მენახა. განგებ ვიკითხეთ მთელს ბათუმში და ერთი კაციც ვერ ვნახეთ მისი მომდურავი. ამიტომ ამ პირის ცხოვრებას და მოქმედებას სხვათა-საყურადღებოთ ქებით ავსუსხავთ და საგულისხმით.

პეტრე ივანეს ძე მეფისოვი ზედმიწევნით მცოდნეა საქართველოს ისტორიის და ნამეტურ ქართველ კათოლიკეთა. იგი ქართულ ისტორიას და მწიგნობრობასაც მისდევს. მან დასწერა შემოკლებით საქართველოს ისტორია, სადაც საზოგადო კითხვებს გარდა კათოლიკეთა ცნობებიც მოათავსა, ე. ი. ქართველ კათოლიკეთა და როცა კათოლიკეთ ეპისკო-

კათოლიკობის ვინაობის გასაცნობად ეპისკოპოს მიართვა. საინტერესოა ეს ხელთნაწერი ბევრის რამ უცხოის ისტორიულის ცნობებით. ამავე პეტრე მეფისთვის ფულით დაიბეჭდა ქართულს ენაზე ცალკე წიგნად „აღმოსავლეთის ერის ისტორია“ უნდა ითქვას რომ პეტრე მეფისთვის კარგი ერთგული მსახურია ქართველ კათოლიკობის, ნამეტურ ქართველი ხალხის ინტერესების საქართველოში.

იოსებ იაკობისძე ანდრონიკოვი. წარჩინებულის ოჯახისშვილია, პირდაპირ ნათესავთაგანი ძველ თავად ენდრონიკაშვილებისა. ამათ თავიანთი საგვარეულო დოკუმენტებიც უნდა აქვენდეთ. თვით იოსები 55 წლებს მისული კაცია, წარჩინებული ქართველი მთელს ქართველებში და კათოლიკობაში კარგად ცნობილი, ცნობილი პირია როგორც პატიოსანი, მართალი ვექილი და ყველა ქართველთ საზოგადო საქმეთა პატივის მცემელი. ყოველი პირი, რომელიცკი თავის ქვეყნის ასპარეზზედ აკეთებს რამეს, უეჭველია იგი აღსანიშნავიც უნდა იყოს. იოსებ იაკ-ძე ენდრონიკოვი აღსანიშნავია იმ გარემოებათა პატივ სადებ მხრიდანაც, რომ იგი მართალი ვექილია და მოსაქმეთა შორის სწორი, ჭეშმარიტი სიმართლის ნათლის მფენელი. იოსებ ი-ძე ენდრონიკოვის საქმეთა და მოქმედების შესახებ იმდენი საქები და ჭეშმარიტი ცნობები გაგვიგონია რაც ძნელად, რომ მის დროის ვექილებთ შორის ვისმეს ემოსოს ასეთი ღირსება. იოსებისაგან ქართველთ თუ უცხო ტომთა წინაშე ბევრი კეთილი საქმე დათესილა და ამიტომ ჩვენც აქ მას ასეთის სამაგალითოს თვისებით ავსუსხავთ.

მიხეილ ალექსანდრესძე თუმანიშვილი. საუკეთესო მამულისშვილთაგანია. განათლებულია კარგად, დროის შესაფერად. დაბადებულია ოზურგეთში, ამის წინაპარნი ოზურგეთში XIX საუკუნის დამდეგს არიან გადასახლებულნი. გურიელების წინაშე ამათ კაი ხმა და გავლენა აქვნდათ. მიხეილ ალექსანდრესძე დღეს ბათუმში სცხოვრებს, შრომას იღებს ყველა საზოგა-

დო საქმეებში. იქით არ გაკეთებულა ერთი რამე საზოგადო საქმე, რომ იქ მიხეილ ალექსანდრესძეს მონაწილეობა არ

მიეღოს. ყველა საქმეში იგი დაუზარებელია და ნამეტურ სამ შობლო ქვეყნის საქმეთა სამსახურის წინაშე. ამით იგი დაუზარებელია და სამაგალითო კაცად კაცი, ზედ მიწვევით მცოდნეა ქართულის საქმეების, ქართულის მწიგნობრობის. ყველა ასეთ საქმეში იღებს მონაწილეობას, გურიას და ბათუმში არ დაარსებულა არც ერთი საზოგადო საქმე, რომ იქ მიხეილს მონაწილეობა არ მიეღოსა. ნამეტურ მონაწილეობას იღებს საქველმოქმედო წარმოდგენათა მართვაში, ოზურგეთის სამოქალაქო საქმეების გამგეობაში. სკოლების მართვაში, წერა-კითხვის სამართველოსთვის სასარგებლო საქმეების მართვაში, ქართველ მაჰმადიანებში წიგნების ვრცელების საქმეში და ბევრიც კიდევ სხვათა ერთ მოუთვლელნი უკეთებია და გააკეთებს კიდევაც. შეუძლებელია რომ ჩვენ ასეთ პირთა ყველა საქმენი დაწერილებთ ავწყუხოთ.

პავლე იოსებისძე თავ. თუმანიშვილი. თფილისელი, ძველი ქართველ თავადისშვილის ოჯახთაგანი, შვილი ცნობილის იოსებ თუმანიშვილისა. განათლებული კაცია, უმაღლესად სწავლა აქვს მიღებული. იცის ყველა ენები და თავის დედა ენა ქართული. ქართულს ისტორიასა და მწიგნობრობასაც მისდევს, თავის სამშობლოს სცნობილობს ყოველ ნაირის მხრით. თვითონ ახალგაზრდა კაცია და მას მომავლისთვის ბევრი რამ კეთილის დათესვა შეაძლება.

მისის მეთაურობით თფილისში დაარსდა ქართულ წიგნთა გამომცემელი ამხანაგობა. „ცისკარი“, რომელ ამხანაგობამაც თავს იღვა ქართულის წიგნების გამოცემა და მით ჩვენი სამშობლო ენის მწიგნობრობის გავრცელება-აღორძინება. „ცისკრის“ დანიშნულება და მიზანი იქამდე ფართოა და მრავალ ფეროვანი, რომ მის გამო აქ ვრცლად ვერ ვისაუბრებთ, ვიტყვი იმასკი, რომ ამ საზოგადოების არსებობის წყალობით პავლე იოსებისძეს შეუძლიან თავის თანამემამულეთ

წინაშე თავი ისახელოს და ისეთი საქმე გააკეთოს, რასაც ქართველთ ტომი დიდხანს არ დაივიწყებს და მის ნამოქმედარ საქმეს და ღვაწლს ყოველთვის სიამოვნებით აღნიშვნენ.

პავლე თუმანიშვილი ჯერეთ ახლად გამოდის სამოქმედო ასპარეზზედ მოღვაწედ და იმედია რომ „ცისკრის“ არსებობით იგი დიდს სამსახურს გაუწევს თავის ქვეყანას.

პავლე იოსებისძემ გულ მხურვალედ მოჰკიდა ხელი გაზეთ „ივერიის“ გამომცემლობას. დღეს „ივერია“ მისის გამომცემლობით გამოდის. ეს საქმეც შესამჩნევად უნდა ჩაითვალოს, რადგანაც უკანასკნელ დროს „ივერიის“ საქმე მეტად ცუდ მდგომარეობაში ჩავარდა, შეუძლებლობის გამო ამდენი ხნის გაზეთი კინალამ დაიხურა. დღეს „ივერია“ იბეჭდება საუკეთესოდ, კარგის, ცოცხალის მიმართებით. მისი არსებობა, ყოველი ნომერი და ყოველი წერილიცკი ჩვენი ცხოვრების ასბარესზედ იკავებს კარგს ადგილს, მათ შეაქვსთ ახალი სინათლის სხივები და მით საკმარისად ანჯღრევენ ჩვენს ძველს მონურს ცხოვრებას.

„ივერია“ დღეს ქართველ საზოგადოებას დიდს სამსახურს უწევს, ამ კარგი სამსახურის მნიშვნელობას ქართველი საზოგადოებაც კარგად აფასებს და გაზეთი დღითა დღე ვრცელდება. „ივერიას“ თავის დაარსებიდამ 1877 წ. აქამდე ჯერეთ იმდენი ხელის მომწერი არ ჰყოლია, რამდენიც დღეს ჰყავს და რომ მომავალში უფრო გავრცელდება ამას ფიქრი არ უნდა, რადგანაც ეს გაზეთი დღეს ფეხ და ფეხ მისდევს ქართველ ერის ცხოვრების და სამსახურის საქმეებს. ასეთის დიდი საქმის ბატონობის და ქომაგობისთვის პავლე იოსების ძე ჩვენგან სამადლობელია და ჩვენი მადლობა კიდევ ის იქმნება, რომ მან კარგად, ჩინებულად და ასე ემსახუროს თავის დაცემულ მშობელ ქვეყნის მწერლობას და საზოგადო საქმეებს, როგორც იგი დღეს ემსახურება. დიახ უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ „ივერიის“ განახლება და აღდგენა სწორედ სამაგალითო საქმეთ უნდა ჩაითვალოს ჩვენს ცხოვრებაში.

იაკობ პეტრესძე ისარლოვი. ქართველ კათოლიკობაში კარგად ცნობილი გვამია და მასთან მთელს ქართველობაშიაც, თფილისში არ დაწყობილა რამე საზოგადო საქმე კათოლიკეთა შორის, რომ ამ პირს იქ მონაწილეობა არ მიეღოს. დიდი

შრომა აქვს დათესილი თფილისის ქართველ კათოლიკეთა ეკკლესიის ძმობასა და მის გამგეობაზედ. ასეთ საქმეთა და ქართველ კათოლიკეთა წინაშე მას ბევრი შრომა მიუძღვის, ამანვე აღაშენა აღბულახს კათოლიკეთა ეკკლესია როგორც ძველი აზნაურის ხურსიძეთა შთამომავალი საქართველოს ერის ყველა საზოგადო საქმეთა არსებობის ცნობებიც კარგად იცის. გულს მოდგინედ ადევნებს ყველაფერს თვალს და არაფერს საქვეყნო და საკეთილო საქმეში უკან არ დადგება. საერთოდ ქართველობაშიაც ცნობილია ვითარცა უწარჩინებულესი ქართველი, 60 წლებს მიღწეულია და მცნობი კარგად ყველა ჩვენი მოღვაწეებისა და მათის მოქმედებისა. ძნელად რომ მის თანამედროვეებში ასეთი გულ შემატკივარი ლა მოსარჩლე ჩვენის ტომისა, მის ბედნიერების და განათლებისა მრავლად მოიძებნოს. ამ პირის შესახებ ბევრს რამეს ვიტყობით, მაგრამ, რადგანაც მას ამის სურვილი არა აქვს, ამიტომ აქ არას ვამბობთ ბევრს, ვიტყვით კი იმას, რომ იგი გულ მხურვალედ ადევნებს თვალ ყურს ქართულ მწიგნობრობას, საქართველოს ისტორიას, ძველსა და ახალ დროს, თანამედროვე მდგომარეობის და ქართველი ტომის აღორძინების განმტკიცებას. ბევრის იშვიათის შრომის და პატივსცემის ღირსებით არის ეს პირი დაჯილდოვებული.

ალოიზ მიზანდარი. ცნობილი პირი. წარჩინებულის ძველი გვარის შვილთაგანია. ამათ წინაპართა კათოლიკის სარწმუნოებასთან დაკავშირება XVII საუკ. მიეწერება. ძველადგანვე ეს გვარი შესამჩნევ ჩენილ გვარად ითვლებოდენ კათოლიკეთა რიცხვში და სწორედ ასეთ ჩინილ გვარის შთამომავალია ბ. ალთოზ მიზანდარი. ამ პირს თავის დროის კვალად კარგი განათლება აქვს მიღებული, საზოგადო, ევროპიული და მა-

სთანავე იგი ითვლება როგორც უწარჩინებული მუსიკის მცოდნე, თითქმის უპირველესი კავკასიაში და მასთანვე სასახელო ქართველ გვარისათვის. ქართველებში სულ ორი პირია ასეთ დარგის მცოდნენი: მიზანდარი და სავანელი ორივე პატივცემულნი არიან და ქებულნი მთელს ქართველობაში.

ბ. ალოიზ მიზანდარი როგორც კაცი სამაგალითოა ქართველთა. მცოდნე თავის დედა ენის, სამშობლო მწერლობის და ისტორიის და ქართულად კარგად მოლაპარაკე, ალთოზ მიზანდარის აწინდელი შემძლებლობა და მნიშვნელობა სამუსიკო ასპარეზზედ, ქართველთ წინაშე დიდხანს დაშთება სამახსოვროდ.

ბ. ალოიზ მიზანდარი საზოგადოებისაგან იქმნა დაფასებული. მისი სურათი 1904 წ. გაზეთ „ცნობის ფურცელშია“ იქმნა მოთავსებული. 55 წლის კაცია.

გრიგოლ ლუკასძე ხარისჭირაშვილი. გრიგოლ ლუკასძე ქართველთა წინაშე ცნობილი პეტრე ხარისჭირაშვილის ნათესავია. დაიბადა ახალციხეს 1876 წ. საზოგადო სწავლა განათლების მიღების შემდეგ მან ხელობათ ამოირჩია და შეისწავლა სამუსიკო ოსტატობის ხელოსნობა, ანუ უკეთ რომ ვსთქვათ ფორტოპიანოს და სხვა ასეთ საკრავთა ოსტატობა. მომართვა, მოწყობა, შეკეთება და დაკვრას, ანუ ამის მოწყობა მკაცრად მიხვედრის ოსტატობაც, რასაკვირველია ოსტატობა ხელოვნურად, საკმარის საყურადღებოს დაკვირვებით. ამ პირს ეს ხელობა ისე აქვს შესწავლილი და იგი ისე ჩინებულად მართავს ასეთ ძვირფას საკრავთა საჭირო მოსაწყობ საქმეებს, რასაც ჩვენში, ქართველებში ცალი არა ჰყავს. ასეთის შნოსა და ენერგიულის ოსტატობის გამო გრიგოლ ლუკასძე ხარისჭირაშვილს ხშირად მრავალი მადლობის წერილებიცკი მოსვლია ზოგი ერთ გამოჩენილ მომღერალ და დამკვრელთაგანაც. დიახ საყურადღებოა ქართველის კაცისაგან ასეთ საქმეთა ასპარეზზედ ნიჭიერების გამოჩენა და თან სასახელოც ჩვენის გვარისთვის. ჩვენ ქართველნი ასეთ საქმეთა ასპარეზზედ პირველად გამოვდივართ და ამიტომ უფრო ავნუსხავთ გრიგოლის ნიჭიერებას ფორტოპიანოს გამკეთებელთა

და მომწყობთა ხელოვნურის ხელოსნობით ამ გარემოებას ქართველებმაც უნდა ჯეროვანი ყურადღება მიაქციონ და ამ ქებულს ახალგაზდას სამაგალითო ხელოსანს შესაკეთებლად და დასადგმელად ფორტოპიანოთა საქმეები უნდა ამოიღონ ჩვენ ქართველებმა კაცის შრომის დაფასება და პატივი არ

ვიცი, არავის არაფრით წავახალისებთ და ამიტომ მაინც მოვახერხოთ და გრიგოლ ლუკასძე ხარისჭირაშვილს ვცეთ შესაფერი პატივი. თუ ეს იქმნება ჩვენგან, მაშინ უეჭველია გრიგოლს გარდა სხვებიც წახალისდებიან. თვითონ გრიგოლ ხარისჭირაშვილი კარგი სამაგალითო ქართველი ყმაწვილი კაცია, კაი თვისების და ყველა იმ ღირსებით დაჯილდოებული, რაცკი აწინდელს ახალგაზრდა ხელოსან კაცს მოეთხოვება. იშვიათია ჩვენში ამისთანა ოსტატი და ამიტომ უფრო გვმართებს მისი თავაზი და პატივის ცემა.

კონსტანტინე პავლეს ძე თავ. თუმანიშვილი. ქუთათური, კარგის ოჯახის და კარგის დედმამისშვილნი. პირველ დაწყებითი სწავლა მიიღო ქუთაისის გემნაზიაში, მერე რუსეთის უნივერსიტეტში და შემდგომ გერმანიაშიაც სწავლობდა. ზედ მიწევნით იცის ევროპის ყველა ენები, საუკეთესოდ განათლებული და მომზადებული მამულისშვილია. გულით და სულით წარჩინებული ქართველი და სამაგალითო კაცი აწინდელს მსწავლულთ ახალგაზრდებთ შორის ევროპიულ ენებს და ქართულს გარდა შესწავლილი აქვს კარგად და ნათლად ენათმეცნიერება, ნამეტურ შედარებითის კილოთი და მის გარდა როგორც განათლებულს კაცს თანამედროვე ყველა მეცნიერებისა და ფილოსოფიურ კითხვებისაც დიდი, კარგი ნათელი ცნობიერება აქვს მიღებული. შესწავლილი აქვს ისე რაც კი დღევანდელ იდეიურს მამულის შვილს მოეთხოვება.

როგორც განათლებულ კაცს და კარგად მცოდნეს თავის სამშობლოს ქვეყნის მწერლობის და ისტორიის, ქართულს მწერლობასაც გულს მოდგინედ და ნიჭიერად მისდევს, აწინდელს ქართულ მწიგნობრობის ასპარეზედ იგი ითვლება

ერთს უწარჩინებულეს მწერლ მღვაწე პირად. ამის ორი წერილი ქართულის ენის შესახებ, მაგალითებრ მისი კილოკავების, სიტყვების და ნათესავობის ევროპიულს თუ აზიურს ენებთან დაიბეჭდა აკაკის „კრებულში“. მის შემდეგ ამისი წერილები იბეჭდებოდა „ივერია“ში, მოწინავე და საზოგადო წერილებათ, სადაც დამწერი ჩვენი ცხოვრების, წეს-წყობი-

ლების და საზოგადო საქმეთა გარდაქმნის და გადაშენების შესახებ სამართლიერად სჯიდა, მოსაზრებით და დალაგებით. წერილები გულ ახდით და პირუთვნელად ღალადებენ ქართველთა საზოგადოებრივ საქმეთა წარმომადგენთ ამა თუ იმ ნაკლულეგანებაზე და მასთანავე უჩვენებენ ქართველ მკითხველს საფუძვლიან გზა და კვალს, თვით ცხოვრების განცვლის და გაუმჯობესობის მისაღწევად და იმასაც, თუ ქართველს როგორის მოვალეობით უნდა ეჭიროს თავი აწინდელ მკაცრად გამართულს პოლიტიკურს და ეკონომიურს ბრძოლის ასპარეზედ. მოკლედ უნდა ითქვას, რომ კონს. პავ. ძე თუმანიშვილი ქართული მწერლობის ასპარეზედ, განათლებულ მწერალთ გვერდით თანაბარს ადგილს დაიკავებს, რადგანაც მის წერილებს კარგად ეტყობათ ამის ღირსება: სიბრძნე, გონიერება ზომიერება და განვითარების აღორძინების დიდი ტრფიალება ქართველის ტომის ძეთათვის.

განახლებული „ივერია“ ამის სულ ჩადგმულია, ამის თავდადებულის შრომით და წერილებით მშვენიერება და იფინება ხალხში. დღეს, კონ. თუმანიშვილი სწერს სხვა და სხვა ფხევდომინებით საუკეთესო წერილებს რომელთაც მკითხველნი სულ განახულნი ელთან. დიახ, კ. თუმანიშვილი დღეს „ივერიის“ ერთი ჰაზრიანი ძალა არის.

გაბო იოსების ძე გოკიელოვი. გოკიელოვების ძველი გვარი ეჯიბია არის. იგინი-სამერგრელოდამ არიან. მათი წინაპართა კაუოლიკობასთან დაკავშირება XVIII საუკუნეს მიეწერება. დღეს მათში კათოლიკეთ მაღიარებელთ რიცხვის სულ მეხუთე თავობა უნდა იყოს. წინეთ მესხეთს და ჯავახეთს სცხოვრებდენ, დღეს ქუთაისს და თფილისს სცხოვრობენ, და ირიცხებიან საუკეთესო ოჯახის შვილებად, თავ-თავის ალაგას შე-

სამწინევი ადგილებიც უკავიათ. ამათგანია გაბრიელ იოსების ძე გოკიელოვი, რომელიც ქუთაისში სცხოვრებს და მკურნალობს. ქუთაისში იგი როგორც მკურნალი პირველია, თვალთ ჩენილი. ავადმყოფთ შორის მან იცის დიდი გარჩევა და შეუძლოთა დიდს შეღავათს აძლევს. არავის არაფრით აწუ-

ხებს, ყველას თავის შეძლების და გვარად ეპყრობა და შეუძლოთ კიდევ სულ არაფერს ართმევს. ამით სამაგალითოა იგი ვიტყვით აქ იმასაც, რომ ამ მცნებას, ქართველებში, სხვა და სხვა ახალგაზრდა მკურნალებიც ადგანან. ამით საქებნი არიან სხვანიც.

საზოგადოთ ყველა საქმეში, როგორც საზოგადოში ისევე კერძო დაწესებულებათა წინაშეც სახელოვანია და დაუზარებელი. არაფერს საქმის არსებობის ტვირთს ეს შორს არ გაექცევა, როგორც ქართველი მამულის შვილი ქართულის გულით და სულით არის აღვსილი და განურჩევლად ტომის და სარწმუნოების ყველასთვის სიკეთე სურს და სიყვარული აქვს. ახალგაზრდა კაცია, ცოლშვილის პატრონი საზოგადო საქმეთა გულის მოდგინედ მისდევს ქართულს და რუსულს მწიგნობრობასაც თვალთყურს ადევნებს, ადგილობრივ მწერლობას და უცხოეთისასაც. ზედ მიწევნით შესწავლილი აქვს ყველა თანამედროვე მეცნიერებანი და ნამეტურ თავის საგნად გამხდარი მედიცინა.

სხვათა შორის რუსულს ენაზედ მან დასწერა „აღწერა ყმაწვილების სხვა და სხვა სენთა ვითარების“ მაგალითებრ: ყვავილის, ჩუტყვავილის, ქუნთრუშის და სხვათაც ასეთების, რო. მელთა მკურნალობას და ჩვენს ქართველს ხალხში ცოტად ცრუ მორწმუნოებაც მოჰსია გარს, რაის გამო უსწავლელი ხალხი ამით ჩვენში დიდათაც ზარალობს, ბავშვები ძრიელ ადვილად ეღუპებათ, ეს უბედურება ნამეტურ ჩვენშია გავრცელებული, ე. ი. აღმოსავლეთის საქართველოში, სადაც მკითხავები და ცრუ მორწმუნოება დიდათ არს გავრცელებული, ამ ცრუ მორწმუნოებას სადმართო სახე აქვს მიმცემელი. მაგალითებრ წმინდა ბარბარეში ტარება, თელიეთს, უგოს, შავ ნაბადას, კრწანისს და იქ ავადმყოფს ბავშვებს ჭუჭყიან ხა-

ტების ბინძურ ნაბანს ალევინებენ და თვალბზედაც მურტალ ნაფეხურს მიწას უსომენ, რომელიც ხატის ქვეშ ჰყრია და რასაც ათასი კაცის ფეხი აქვს მოხვედრილი. ამით ბავშვებს უფრო ასნეულებენ, რადგანაც მგზავრობაში იარებით ცი-

ვდებიან და მერე ხატის ჭუჭყიანი ნარეცხი წყალიც ხომ ერთობ ვნებას და შხამავს.

ამ სენის საწინაღმდეგოდ და მოსასპობად გაბო იოსების ძის შრომა სანაქებოა, სასარგებლო შრომად ჩაითვლება და მისი ქართულად დაბეჭდვა კაი სარგებლობასაც მოიტანს. გაბო იოსების ძე გოკიელოვს ასეთ საგანთა, ანუ სამკურნალოს ნაწილის შესახებ სხვა წერილებიც აქვს ნაწერი. ახალგაზრდა კაცია, და იგი ბევრ რამეს შექმნის დაუვიწყრად როგორც სამკურნალო მწერლობის ასპარეზედ, ისევე სწეულთა შეუძლოთა და საზოგადო საქმისთვისაც.

პეტრე ბეზირგანოვი, ცნობილი ქართველ კათოლიკე და კარგი ხმოვანი მგალობელი კათოლიკეთა ეკკლესიაში. კუკიის ეკკლესიის აღშენებაში მონაწილეობის მიძღები.

ბ. ბაქრაძე. კარგი მკუნალი და მცხოვრები ქ. დუშეთს, ძველადგანვე დაკვირებულან ამათ წინაპარნი კათოლიკობას. იგი ბიძა გახლავსთ ჩვენის ცნობილის მოღვაწე პედაგოგის იოსებ ოციხელის, ბ. ბაქრაძე გარდაიცვალა დუშეთს და მით მოისპო მათი გვარის კათოლიკეთა რიცხვის წევრნიც. სხვა ოჯახის ბაქრაძენი კი არიან კათოლიკის სარწმუნოებისა. ამ ბაქრაძეს შედგენილი დაშთა „მარდის კარაბადიმი“ და სხვანიც თავის სახელმძღვანელოდ მომზადებულნი.

ლევან კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი. უფროსი შვილი კონსტანტინე ზუბალაშვილისა. დაიბადა 1853 წ. დღეს იგი მოსკოვს სცხოვრებს და ჰყავს ცოლშვილი. იგი კარგად მცოდნეა ქართულის ენის და საქართველოს ერის სიყვარულიც მრავლად აქვს დამკვიდრებული. ამის მნიშვნელობის პატივსადებად 1905 წ. „წერაკითხვის სამართველომ“ თავის კალენდარში ლევანის სურათიც დაბეჭდა და პირნათლად აღი-

არეს ამის თანაზიარობაც სტეფანეს სახსენებლად ფულის შეწირვაში. ამაზედ ნახეთ 1905 წ. „კალენდარი“ და ზუბალაშვილების გვარის ისტორია.

პეტრე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი. საუკეთესო ძმია თავის ძმებში, განათლებული კაცია, იგი ყველა ჩვენ საქმეებს კა-

კარგად იცნობს, ჩვენს მოძრაობას და ძარღვის ცემას თვალ-ყურს ადევნებს. არის საუკეთესო მამულისშვილი და დასტურ ღირსეული შვილი თავის კარგის დედმამის. ესეც მხურვალე-მონაწილეობას იღებდა და იღებ კიდევაც ყველა შეწირულ-საქმეებში. პეტრე კონსტანტინეს ძის სურათი და მის მნიშვნელობის შესახებ დასტამბულია 1905 წ. „წერა-კითხვის მიერ გამოცემულს კალენდარში“. ამიტომ აქ ამაზედ აღარს ვიტყვითი

გიორგი ზუბალაშვილი. ცნობილი პირი თავის დროს, გამოჩენილი ვაჭარი და მასთანვე მოხელეც დამსახურებული პირი და მრავალ საქმეთა გამკეთებელი. ამ პირს რუსეთის ხელმწიფისაგან ხმალიცკი ებოძა ერთგულების და გმირობის სამახსოვროდ. ამისაგან საქართველოში ბევრი რამ არის გაკეთებული და მოფენილი. ამან გააკეთა 1820 წლებს ერთი დიდი შენობა, რომელშიაც 1837 რუსეთის იმპერატორი ნიკოლოზ პირველიც მიიწვიეს. შემდეგ ეს სასახლე მიჰყიდეს ქართველ სამღვდელოებსა ძრიელ იაფათ, რადგანაც შიგ ქართველთ სემინარია იქმნა მოთავსებული და დღევანდლამდე ეს შენობა სემინარიად არის დაშთენილი. ამის შვილი გახლდათ ნიკოლოზ ზუბალაშვილი, რომელმაც მამის მონაგები 60 ათასი თუმანი თფილისის გამგეობას დაუტოვა ღარიბების სასარგებლოდ. ამაზედ იხილეთ ზემოთ.

ალექსანდრე მირაქოვი. მირაქოვები ძველადვე დაუკავშირდნენ კათოლიკის სარწმუნოებასი იგინი სცხოვრებენ ჯავახეთს. ზოგნი თფილისშიაც სცხოვრებენ და სხვაგანაც. ზოგი გრიგორიანია, ზოგი ქართველი და ჯავახელნი კი კათოლიკენი არიან. ალექსანდრე მირაქოვი საამბოლშია ყოფილი, იცის

ხელობათ ასოთ აწყობა, კონსტანტინეპოლის ქართველ კათოლიკეთა სტამბაში უსწავლია ეს ხელობა. ახალციხიდან ამ პირი პატარა წაუყვანიათ იქ. იცის სხვა და სხვა ვნები: ქათული, სომხური, რუსული, ოსმალური, თათრული, ფრანგული კარგად და ლათინური. ქართულ მწიგნობრობასაც მისდევს, იცის საქართველოს ისტორია და ქართულ სა-

ქმეების ცნობაც ზედ მიწევნით აქვს. თავის კვალად მახვილ გონიერი კაცია და ქართულს ენაზედ მწიგნობრობს კიდევ. ოსმალურიდამ მან სთარგმნა მოლა მასრადინას „ზღაპრები“ რომელიც ორჯერ დაბეჭდა ქართულს ენაზედ. ხალში ძრიელ გავრცელდა. ამას გარდა მანვე შეადგინა სხვა და სხვა ენიდამ მოლე ანეგდოტები და ცალკე წიგნად დაბეჭდა, რომელსაც სახელად „ნაპერწყალი“ უწოდა.

გაბრიელ მერაბაშვილი. ახალციხის მაზრის სოფელ უდელი. კათოლიკობას ძველადგანვე დაუკავშირდენ ამათი წინაპარნი. გაბრიელ მერაბაშვილმა პირველ დაწყებითი სწავლა კონსტანტინეპოლს მიიღო. მერე მარსელში გახლდათ. სწავლობდა იეზუიტების სკოლაში. გაბრიელი დღეს 44 წლისა არის, იგიც სოფ. უდიდამ პატარა წაუყვანიათ კონსტანტინეპოლს, იქ იგი პეტრე ხარისჭირაშვილის სასწავლებელში სწავლობდა. კონსტანტინეპოლს და მარსელს 5 წელს დარჩა, ემზადებოდა სამღვდელიოდ. ავადმყოფობის გამო მღვდლობას ასცდა. საქართველოში დაბრუნდა. იცის ფრანგული, იტალიური, თათრული და ქართულიც.

ამან შეადგინა ქართულს ენაზედ სახელმძღვანელო სახმარი წიგნი: _ „ფრანგული ენის თვით მასწავლებელი“ რაც ქართველთ ვაჭრების და ვაჭართ ასპარეზედ მნიშვნელოვანი უნდი იქმნეს. ეს წიგნი პირველად მან დაბეჭდა ბათუმს 1899 წ. წიგნი საკმარის ზომის არის, ეხლა იშვიათია და ამიტომ მეორედ ბეჭდვას აპირებს ცვლილებით და შეკეთებით. ამავე

პირს შედგენილი აქვს „იტალიურ ქართულ ენის თვით მასწავლებელი“ გაბრიელ მერაბიშვილი დღეს სხვა და სხვა ენებითა თარჯიმანობით სცხოვრობს.

თომა ფაფაზოვი. ახალციხელი, ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან. მოხერხებული, ენერგიული პირია. თომა 1878 წ. ომში ნამყოფია, გიორგის ჯვარიც აქვს. ფაფაზოვების ძველს გვარად ზოგნი მამაცა-შვილად ამბობენ. დღეს ამ გვარის წევრნი სცხოვრებენ ახალციხეს და თფილისს. თომა ფაფაზოვი ქართულ მწიგნობრობასაც მისდევს. მისი წერილები

ხშირად იბეჭდებოდა გაზეთ „დროებაში“ 1882 წ. 82, 83 წლებს. უმეტესად მესხეთს და სამცხე-საათაბაგოს შესახებ. ბედისა და გარემოებისაგან განტყორცილი დღეს თომა ფაფა-ზოვი კონსტანტინეპოლს სცხოვრებს. 40 წლებს გადასული, უცოლშვილო. ცხოვრების სხვა და სხვა საქმეებთა მკაცრი პატივიმცემელი, მოხერხებული და მოურიდალი ქართველი ყველა უწესობასა და უსამართლობის წინაშე.

ბატ. ივანე ბარიკალოვი. სოფ. უდელი. ამათი ძველი გვარი ბარკალაია, ნამეგრელები არიან. ძველ ერთ ამ გვარის პირთა განი ახალციხისკენ გადასახლებულა, იქ კათოლიკობას დაკავშირებია. ამ ოჯახის ჩამომავალთაგანია ბ. ივანე ბარიკალოვი. ბ. ივანე ბარიკალოვმა სწავლა მიიღო ახალციხის სამოქალაქო სკოლაში. მერეც ემზადებოდა სწავლისთვის. შემდგომ მომზადების იგი დანიშნულ იქმნა თფილისის უეზდის სოფელ მანავის მასწავლებლად. რამდენსამე ხნის შემდეგ იგი გადაყვანილ იქმნა მანავიდამ ახალციხისაკენ. დღეს იგი მასწავლებლად არის თავის სოფ. უდეში. სამინისტროს სკოლაში. კარგი მასწავლებელია და მასთან მწიგნობარიც. მისდევს გულ მოდგინეთ ქართულ მწიგნობრობასაც, მისი წერილები მესხეთიდან და ჯავახეთიდან იბეჭდებოდენ: გაზეთ „დროება“ში, „ოკერილი.მი და ოცნი ფურცელში“.

გრიგოლ სოლორაშვილი. სოლოროვები მესხები არიან, ამათი წინაპარნი კათოლიკობას ძველადგანვე დაუკავშირდენ. სოლო-

როვების გვარის წევრნი დღეს სცხოვრებენ ახალციხეს, ქუთაისს და ბათუმს. ამათგანია გრიგოლ სოლორაშვილიც. გრიგოლი საკმარისად განათლებული კაცია, ქართველთა კერძო თუ საზოგადო საქმეთა კარგი მცოდნე. თანამედროვე მოქალაქეა და მასთან კარგად მომზადებულ გამოწვრთნილი. მოკლედ რომ ითქვას, იგი არის თავის დროის შესმენილი კაცი და მომზადებული ყველა სამეცნიერო და საჭირო კითხვებში. როგორც განათლებული კაცი გულს მოდგინედ მისდევს ქართულ-რუსულ მწერლების საქმეს, იგი მთელის თავის სიცოცხლით და მოქმედებით ამ საქმეთა გარშემო ტრიალებს.

ამიტომ მას ყოველთვის ღრმა დაკვირვებით განსაზღვრა აქვს ჩვენს ცხოვრებაზე და მის შესაფერად კვლევა-ძიებაზე.

გრიგოლ სოლორაშვილმა რუსულის ენიდამ ქართულს ენაზედ სთარგმნა ინგლისის ცნობილის ისტორიკოს ფილოსოფის ბოკლის „ცივილიზაციის ისტორია“ რასაკვირველია შემოკლებით. ეს წიგნი ივ. როსტომაშვილმა დაბეჭდა და უნდა ითქვას რომ სწორედ დროის შესაფერადაც ჩაითვალა. ამ ისტორიამ ქართული მწერლობის ასპარეზზე დიდი რიცხვი მოიპოვა მკითხველის, ნამეტურ ისეთების, რომელთაც საზოგადო განათლების დიდი ტრფიალება აქვსთ და ქართულს ენაზედკი კარგი წიგნებიკი არ მოეპოვებათ წასაკითხავად. ასეთი პირები უმეტესად მუშები არიან და უნდა ითქვას, რომ ასეთ მუშებს გრიგოლ სოლორაშვილის თარგმანმა დიდი სამსახური გაუწია, დიდი ამაგი. ბევრმა მდაბიოთაგანბ გაახილა თვალები და ჰაზროვნების გზას დაადგა, ასეთი წიგნები ჩვენში ჰქმნის თვალ ხილულს მკითხველთ მუშათ რიცხვს. ეს დიდი საქმეა ჩვენთვის. იმედია, რომ გირგოლ სოლორაშვილი თავის ენერგიულს ცოდნას და ძალას მარტო ამ წიგნის თარგმნით არ დასტოვებს.

ბატ. ასლანოვი. ასლანოვი, აწუ ასლანშვილები ს. ბავრელე-ბი უნდა იყვნენ, რადგანაც თვით ბატ. ასლანოვიც ასე აწერდა თავის წერილებს, რომ ბავრელიო. ასლანოვების წინაპართ

-52-

დაკავშირება ძველ დროს ეკუთვნის. ბატ. ასლანოვს მიღებული აქვს საშუალო სკოლის სწავლა და მერე თავის შრომით და ცდით განათლება. იგი ადრიდგანვე შევიდა სამსახურში და 1878 წელს უკვე სატელეგრაფო საქმეთა ასპარეზზედ მსახურებდა, უმეტესად იგი მსახურებდა დასავლეთ სამხრეთ საქართველოსკენ და მერე რუსეთის იმპერიასთან. შემოკავშირებულ ოსმალეთის საქართველოში. ბათუმს, ბორჩხას, ართვინს, არდანუქს და სხვაგანაც, სადაცკი საპიროება მოითხოვდა. დღეს იგი მსახურობს შავშეთს – დაბა არდანუქს.

ბატონმა ასლანოვმა ქართული ისტორიაც კარგად იცის, მის გულში ღრმად არის ჩანერგილი საქართველოს ერის სი-

ყვარული და ნამეტურ დასავლეთ სამხრეთ საქართველოსი. მან. მიმოვლო ეს კუთხეები და ბევრი რამ ძველი ნაშთები დიდის გულ მდულარებით აღწერა. მის ნაწერებში ბევრი რამ ძვირფასი ცნობები მოიპოვება ჩვენის ისტორიის და ნაშთების შესახებ, რადგანაც დასავლეთ სამხრეთ საქართველოს შესახებ ჩვენ ამ 3 საუკუნის განმავლობაში ბევრი რამ დავკარგეთ და დავივიწყეთ. ამ კუთხეში ჩვენის ტომის ყოველივე ნაშთები ძაბით მოსილნი არიან, მგლოვიარენი. ბ. ასლანოვმა ამ ძაბა მოსილთ ნაშთების ბევრი რამ აგვინუსხა. მან წერა დაიწყო „დროებასა“ და „ივერიაში“ 1878 წ. სწერდა მრავლად და ჩინებულად. სხვათა შორის მისი წერილი „ივერია“ში დაბეჭდილი 1879 წ. მოგზაურობა ნავით ჭოროხში და „ზამთარი“ შესანიშნავნი არიან თვით მწერლის სახელოსნო და სამხატვრო ნიჭითაც. „ზამთარი“ იმავ დროს რუსულ გაზეთებშიაც კი იქმნა ქებით მოხსენებულ და განხილული.

ბატონი ასლანოვი წარჩინებული ქართველი მამულის შვილია, გულ შემატკივარი ჩვენი საქმეების, თანა მავალი და თანამგრძნობი ჩვენის ძარღვის და მაჯის ცემის. იგი დღეს ცოლშვილის პატრონია. მე კარგად ვიცნობ მის გულის და სულის ვითარებას, იგი მსახურობს ჩვენგან უყურადღებოთ დატოვებული შავშეთის დაბა არდანუჩს, იმედია იქ ყოფნას

-53-

იგი ჩვენის ტომის სასარგებლოთაც გამოიყენებს. ბევრს რამე მასალებს დაგვიწერს, ვინაიდგან იგი ამისთვის მომზადებული, განათლებული ქართველიც არის და მასთან დიდათ გულ შემატკივარიც. იმედი გვაქვს, რომ ეს საპატიო საყვარელი მამულისშვილი ძველებურად შავშეთიდან ხმას მოგვცემს და ქართულ გაზეთებში წერას დაიწყებს.

სიმონ ანტონის ძე ოციხელი. ძმა იოსებისა. ქართველი მამულის შვული 35 წლებს მიღწეული. საუკეთესოდ განათლებული, მასწავლებელი გიმნაზიისა და დაუცხრომელი მუშაკი პედაგოგის ასპარეზედ. არც ერთ ქართულ საზოგადო საქმეთა პატივის ცემას იგი არ გამოაკლდება და ხომ მოგეხსენებთ ზოგის ოჯახის შვილებთათვის „კეთილ საქმეთა ქმნა გვართა წე-

სიაო“ იტყვის ხალხი. ამიტომ ესეც საგვაროვნოდ გვართა წესის მორჩილი გახლავსთ და მასთანვე კარგი მასწავლებელი, სამაგალითო კაცი და დაუღლებელი მამულისშვილი. იგი დღეს ქუთაისში აპირებს კერძო სავაჭო პროგიმნაზიის გახსნას. ქუთაისში ეს დიდს საჭიროებას შეადგენს. ღმერთმა ქმნას მალე მოხერხდეს, მის და მის ძმას არამც თუ პროგიმნაზიის შენახვა, არამედ გემნაზიის მართვაც კი შეეძლებათ სამაგალითოდ და შესანიშნავად. ასეთი მუშაკი შვილია თავის სამშობლოსი სიმონ ანტონისძე ოცხელი.

ივანე პეტრეს ძე კოკოჩაშვილი. ამათ ძველი გვარი ქოჩქიაშვილია. ესენი კათოლიკის სარწმუნოებას ძველადგანვე დაკავშირებიან. პეტრეს მამა ქაქუჩა-იგივე ქაიხოსრო მძევლად თუ ტყვედ წაუყვანიათ სტამბოლს. იქ ოსმალთა ამის გათათრება სდომნიათ. ამ დროს ქაიხოსროს ფრანცუზები შეხვედრიან, ოსმალთაგან უყიდნიათ, მის მერე იგი მათს მფარველობის ქვეშ შესულა და მალე კათოლიკის სარწმუნოებაც მიუღია. იგი ისე დაუახლოვდა ფრანცუზებს, რომ თურმე ფრანგულ ენის გარდა, წერა-კითხვა და ლოცვებიც შეისწავლა. ხანში შესვლის დროს, იგი კათოლიკე მღვდლებთა მფარველობით

-54-

ახალციხეში ბრუნდება იქ, იგი ცოლს ირთავს და სახლდება კიდევ.

ქაიხოსროს ეძლევა შვილები და მათ შორის პეტრე-ვაჟი. შემდგომ ამის პეტრე იზრდება, ესეც ახალციხეს ცოლს ირთავს და სახლდება. ამას ეძლევა შვილი ივანე-ახალციხეს. თუმცა ყველა ამავის დრო ჩვენ არ ვიცით, მაგრამ საუწყებელია, რომ იგი უნდა შეეხებოდეს XVIII საუკ. ნახევრის დამლევს. ხოლო ქაიხოსრო კი XVIII საუკუნეში უნდა იყოს დაბადებული. ასე რომ დღეინდელ კოკოჩაშვილების შთამომავალნი კათოლიკის სარწმუნოებაში მეხუთე, ან მეექვსე თავობა უნდა იქმნეს და სწორედ ამიტომ უფრო საფიქრელია, რომ ქაიხოსრო კოკოჩაშვილი XVIII საუკუნის ნახევარს უნდა იყოს დაბადებული. 13 წლის პატარა ივანე, ახალციხიდან გადადის ქუთაისს, იქ სახლდება და სცხოვრებს კათოლიკეთა მღვდელთა

გავლენის ქვეშ და მათის დახმარებითვე სწავლობს ექიმობას, ანუ მკურნალობას. სწავლის დროს დიდს ხელმძღვანელობას უწევდენ როგორც ქუთაისის პატრები, ისევე ახალციხისა.

პატარა ივანემ საექიმო ასპარეზედ კარგი ნიჭი გამოიჩინა, ძრიელ ადვილად და დიდის დაკვირვებით სწავლობდა მკურნალობას. მან მალე მიაღწია თვით წამლების კეთების ბრძნულს ოსტატობასაც და ერთსა და იმავე დროს, იგი როგორც მკურნალობდა, ისევე თავის ხელითვე აკეთებდა წამლებს. ივანემ მალე განითქვა იმერეთში სახელი, ექიმობის, ამის ცოდნით და ადამიანობის მხრით მას პატივს აძლევდა მთელი იმერეთის ერი: გლეხნი, თავად-აზნაურობა, მოქალაქენი და მასთან თვით იმერეთის მიტროპოლიტი დავითიც. ამის მკურნალობის ცოდნას ზედ ერთობოდა სიტყვა-პასუხი. კეთილი გული და სამაგალითო საქციელი, რასაც ავადმყოფობაზედ დიდი ზეგავლენა აქვდათ. კაცთ მოყვარეობას მის გულში ისეთი დიდი ადგილი ეკავა, რომ იგი ღარიბ ავადმყოფებს წამლებში და მკურნალობაში არამც თუ თვით ართმევდა შრომის ფულს, არამედ თვით ეხმარებოდა, თვით აძლევდა ფულს, თუ კი ავადმყოფს გაჭირებას შეამჩნევდა.

-55-

ამ პირის ასეთს ღირსებას მრავალნი დაასაბუთებენ. მისგან არა ერთს და ორს გაჭირებულს სწეულს მიუღია დახმარება. როგორც მკურნალიც განთქმული იყო და ამ განთქმას დიდათ ეხმარებოდა მისი კეთილი გული და ღარიბთ სწეულთ სიბრალული. ამით სამაგალითო იყო იგი თავის საგანში, კარგად არჩენდა ყველანაირს მუწუკებს, შინაგან ავადმყოფობასაც კარგად ამჩნევდა, მაჯის ცემაც კარგად იცოდა, ქალთა ორსულობის შეტყობაც და გუნებ ნაქცეობაც. ორსულ ქალს ადვილად გაუგებდა: ვაჟი მიეცემა თუ ქალი. მოკლედ უნდა ითქვას, რომ ივანე კოკოჩაშვილი რამდენადაც თავის დროის კვალად საექიმო ასპარეზედ სჩანს მოღვაწე პირად, იმდენადვე ცხოვრების ყველა მხარეებთა საქმეზედაც. მას დიდი ამაგი უნდა მიუძღვოდეს ხალხის საზოგადო ცხოვრების საქმეების წინაშე. იგი უკანასკნელ, დროს მისული ირთავს

ცოლს და საყოველთაოდ სცხოვრებს ქუთაისს. გარდაიცვალა 1864 წ. 66 წელს მიღწეულის მაშასადამე იგი დაბადებულ უნდა იყოს 1799 წ. აქედამ უნდა ვიცოდეთ, რომ ქაიხოსრო კოკოჩაშვილი დაბადებულ უნდა იყოს XVIII საუკ. ნახევარს, კათოლიკობაც ამ დროს აქვს მიღებული. სამწუხაროდ ისტორიული ცნობების მათში აღარაფერია დაშთენილი. ამის შეკრებასაც ეხლა მოვასწარით.

ივანე პეტრეს ძემ ენები იცოდა: ქართული, სომხური, თათრული, თვით წერაკითხვაც კი სამაგალითოდ. თვით ძველს გუჯრებს ოსმალურს ენაზედ და წერილებს ეს სთრგმნიდა მთავრობის თხოვნით. აქვდა თავის სახლში სამკურნალო აფთიექი; წამლების ბალახებსაც თვით შოულობდა, რომ სხვისი ხელით მოტანილში შეცდომა არ მოსვლოდა. მასალებს სულ თვით პოულობდა. ბალახების სახელებიც კარგად იცოდა და ნამეტურ ლათინურის სახელები. წამლებს ყოველთვის შესამჩნევად ამზადებდა. ესევე არჩენდა უმსგავს ავადმყოფებს. ჰქონდა შედგენილი. „ბატანიკური ლექსიკონი“ ლათინურს, ქართულ, არაბულ, ოსმალურ, სომხურ და რუსულ ენისა. ამ საინტერესო წიგნს გარდა მას აქვდა კიდევ სხვაც ბევრი

-56-

რამ ნაწერები ექიმობის შესახები საზოგადოთ, თავის დროის კვალად მწიგნობარი კაცი ყოფილა და ქართული კითხვის მოყვარე.

თუმცა ივანე პეტრეს ძე კოკოჩაშვილს თავის დროს იმერეთის ერში დიდათ აქვდა გავარდნილი სახელი, თუმც მას ავადმყოფები ყოველთვის მრავლად ახლდენ და საქმიანობისაგან მოსვენებაც არ აქვდა, მაგრამ მაინც იგი არ იყო მდიდარი. ღარიბად მოკვდა, რადგანაც რასაც შეძლებულ ავადმყოფთაგან სამკურნალო ფულს იღებდა, იმას მერე შეუძლო სნეულებს და ღატაკებს ურიგებდა. ამით ივანე პეტრეს ძე სამაგალითო იყო თავის დროს და მრავლთაგან დიდათ პატივცემული. მის ამაგს და შრომას იმ დროს თურმე ყველა პირნათლად აღიარებდა, ასეთი მოღვაწე ყოფილა.

პეტრე-პავლე ივანეს ძე კოკოჩაშვილი. ქართველებში ჩვეუ-

ლება იყო, რომ რასაც, ანუ რა ხელობასაც მამა მისდევდა, იმასვე მომავალში შვილი დაადგებოდა შვილი მამის ხელობაში მამისავე გვერდით ვითარდებოდა და ხალისდებოდა. არის ჩვენში ზოგიერთი ისეთი ძველი გვარები საპატრიო ოჯახების და მცოდნე კაცების, სადაც ერთ ხელობის გვარში რამდენიმე თავობა მდგარა, ერთ თავობას თავის ხელსაქმიანობა მეორე და მესამე თავობისთვის გარდუცია. სწორედ ამის მაგალითს წარმოადგენს ივანე კოკოჩოვი და მისის შვილის პეტრე-პავლე ივანეს ძე კოკოჩოვის საქმეც.

მამის მაგალითების დიდი თანამზამძველი იყო შვილი მისი პეტრე-პავლე, რომელიც დაიბადა 1832 წ. ქ. ქუთაისს. პატარა პეტრე ჯერეთ შინ ვითარდებოდა, მამის მაგალითებს სწავლობდა და შემდეგ იწურთვებოდა პატრების გავლენის ქვეშ, სადაც სწავლობდა იგი კარგად ქართულ ენას, ლათინურს, ფრანგულს და იტალიურს. უნდა მოგახსენოთ, რომ ქუთაისის პატრებს ამ მხრით დიდი ღვაწლი და ამაგი მიუძღვით იმერეთის ერის წინაშე. მასწავლებლობით იგინი ქუთაისში არამც თუ მარტოდ ქართველ კათოლიკებს ემსახურებოდნენ,

-57-

არამედ .თვით იმერთა მეფობის დროსაც კი ბატონის შვილებს ასწავლიდნენ და მათ მერე, 1820 წლებიდან ხომ ყველას, განურჩევლად წოდების, ვინც კი ისურვებდა ფრანგულის, ლათინურის და იტალიური ენის სწავლებას, ესენი მზათ იყვნენ, მუქთად ასწავლიდე.

პეტრე-პავლეს ცხოვრება დაკავშირებულია იმერეთის დედა ქალაქ ქუთაისის ზრდასა და აღორძინებასთან. 1770 წ. იმერეთმა წინ დაიწყო სვლა, გამაგრება 1790 წლებიდან. ქ. ქუთაისიც აღორძინებას მიეცა. უნდა ითქვას, რომ პეტრე-პავლე როგორათაც მამის სამაგალითო თვისებით ივსებოდა და იზრდებოდა, ისევე იგი დიდს წარმატებას იძენდა პატრების გავლენის ქვეშ. ენებს გარეშე პატრების და კაპუცინების წყალობით იგი სწავლობდა სამკურნალო მეცნიერების ვითარებას, წამლების და ბალახების სახელებს ყველა ენებზედ. დროს მიმდინარეობის და ხანში შესვლის წყალობით იგი ყველა

საგანზედ კარგს მოსაზრებას იდგენდა და ნამეტურ ვაჭრობის ასპარეზედაც, რაც მაშინდელ ქუთაისის ქართველ კათოლიკეთა წინაშე მკაცრად იყო აღორძინებული და რასაც კარგი ისტორიაც აქვს.

პეტრე ივანეს ძე მამის სიცოცხლეშივე, საექიმო ასპარეზედ ისე გამოიწურთნა, ისე მოემზადა, რომ მან ახალ. გაზღობიდა ამის სასარგებლოდ მოქმედებაც დაიწყო და ამ სამოქმედო ასპარეზედ გასახელოვანდა კიდევ, მომავალი, კარგი, ქებული დაუდგა. მიზეზი მისის ასეთის წარმატების გახლდათ ის გარემოება, რომ პეტრე ივანეს ძე გამოიწურთნა ისეთ ვაპუცინებთან როგორც იყვნენ პატრი ბერნარდე და ბონვენტურა, რომელნიც მთელს საქართველოში ცნობილ იქმნენ როგორც ერთ უანგარო ხალხის მკურნალ მოძღვარნი. ამათი გონიერება ყველამ იცოდა კარგად. პეტრე პავლემ სიყმაწვილიდგანვე დაიწყო სააფთიექო საქმეების მომზადების ვითარება და მალე იქამდე მივიდა რომ ასეთ საქმეთა მოწყობა და შექმნა არ გაუჭირდებოდა. აღსანიშნავია ისიც, რომ პე-

-58-

ტრე-პავლე თავის დროის კვალად რუსულს ენასაც კარგად ითვისებდა.

პეტრე-პავლე ისე დაწინაურდა და ისე წავიდა წინ, რომ 1860 წ. ქ. ქუთაისში, გახსნა აფთიექი. იმ დროს, ეს საქმე პირველი მაგალითი იყო ქუთაისში. იგი მნიშვნელოვანი იყო არამც თუ მარტოდ ქუთაისში, არამედ მთელს გუბერნიასში. იგი მთლად ჩვენ ქართველებისთვისაც საყურადღებო უნდა იყოს, რადგანაც იმ დროს კი არა და თვით დღესაც კი ქართველ კაცს იშვიათია რომ აფთიექი აქვდეს, ან სააფთიექო მაღაზია და ან პროვიზორი იყოს. ჩვენში ეს ერთობ მცირეა. საყურადღებოა ეს გარემოება მითაც, რომ პეტრე-პავლეს მთავრობა არ აძლევდა ნებართვას აფთიექის გახსნისასა. ყოველივე სიძნელე მთავრობისა პეტრე-პავლემ დასძლია და ქუთაისში მოახერხა საყოველთაოდ და სამახსოვრო საქმის მოწყობა. 40 წელიწადი მეტია რაც ამათგან ქუთაისში არსებობს ეს და უნდა ითქვას, რომ მათ ამ ხნის განმავლობაში

დიდი სიკეთე აქვს მოტანილი. ასეთ საქმეთა ფასის განმარტება და საუბარი თუმც ადვილი არ არის, მაგრამ ჩვენ მაინც ვიტყვით, რომ თუ კი განსვენებული სამსონ თოფურია დაფასდება თავის შრომით, მაშინ არც პეტრეს-პავლეს მოაკლდება თავის მნიშვნელოვანი ღვაწლის მნიშვნელობა ჩვენს წინაშე. ენა ადვილათ იტყვის, ასეთი შრომის დაფასება ადვილი საქმე არ არის, რადგანაც პეტრე-პავლეს შრომა 40 წლის განმავლობაში გაფანტულია და გარდაშლილია მთელს იმერეთის ერის წინაშე. ამას ყოველთვის ექმნა თავის ფასი და მნიშვნელობა.

ამათ თავიანთი ვალდებულება ისე უსრულებიათ, რომ ძნელად მათ ოდესმე სადმე რამე საქმეში ნაკლი, შეცდომა მოსვლოდეთ, ძნელად, ერთობ ძნელად და თითქმის არასოდეს. შესანიშნავია ისიც რომ რა კაცთ მოყვარეც ივანე კოკოჩივი იყო, ისეთივე არისეს პეტრე-პავლე. შეუძლოთა სიყვარული, მათი მფარველობა და უფასოდ წამლების მიცემის და მკუ-

-59-

ნალობასაც ამის გულში დიდი ადგილი აქვდა დაკავებული, იგი დაუზარებლივ ეხმარებოდა ყველა შეუძლო და უქონელს, რასაკვირველია თავის შეძლების და გვარად.

როგორც საქმის წარმატების და შრომის განსპეტაკების და გალანათიანების მეძიებელი, თავის ასპარეზედ მარტოდ რუსეთის სააფთიეჟო წამლებით არ ჩერდება. მან საზღვარ გარეთის წამლებს და ნივთებსაც მიაქცია ყურადღება და დაიწყო მგზავრობა კონსტანტინეპოლს, ბერლინს, ვენას და ევროპის სხვა ქალაქებშიაც. ევროპის ქალაქებში მისთვის მგზავრობა არ იყო უნნიშვნელო, მან იგი დიდათ გამოიყენა და შემდეგ მით დაგვირგვინდა ამ მგზავრობის და გამოყენების შრომა, რომ მრავალ საქმეთა გარეშე, ქუთაისში გახსნა სამაგალითო სუნოვანი წყალთა ქარხანა. ამ ქარხანაში მომზადებული წყლები სწორეთ რომ სანაქებო და სამაგალითო რამ იყო მთელს კავკასიაში. რადგანაც ასეთ სავაჭროთა ცნობები ჩვენი წიგნის თანხმა არ არის, ამიტომ პეტრე-პავლე ივანეს ძის დანარჩენ სხვა სავაჭრო ცოდნის და წარმო-

ების შესახებ იხილეთ სხვა წიგნში, სახელდობრ „ვაჭრობა და მრეწველობა ქართველ კათოლიკობაში“. მოკლედ უნდა ითქვას რომ ეს პირი იმერეთის ერის წინაშე დამაშვრალია კეთილის და სამაგალითოს სამსახურით.

ლევან ლუკას ძე მჭედლიშვილი. ბათუმში და საზოგადოთ ამ კუთხეში ცნობილი იყო თავის საქმეებით და მამულისშვილობით, იგი ეკუთვნის სოფ. უდიდამ გადასხლებულ ლუკა მჭედლისშვილის ოჯახს. ლევან მჭედლიშვილი თავის დროის კვალად ითვლებოდა ერთს საუკეთესო მამულისშვილად, ერთს უწარჩინებულ ქართველ ადამიანად. იგი იყო განათლებული კაცი, მასთანვე კარგად მომზადებული კარგის თვისებით დაჯილდოებული. ვისაც კი მისი ცნობა აქვდა, ყველა ის თამამად დამეთანხმება, რომ ლევან ლუკას ძე ქართველი ერის ცხოვრების ასპარეზზე ბათუმის მიდამოებში უპირველეს პირად ითვლებოდა, როგორც იქ, უნდა ითქვას, რომ იგი მთელს

-60-

საქართველოშიაც იმ სახითვე უნდა იქმნეს მიღებული და მნიშვნელობა მიცემული. იგი იყო საუკეთესო კაცად კაცი, სამაგალითო მშრომელი, ჭეშმარიტების მეძიებელი ყველა საქმეში და საგანში, კარგი ამხანაგი თავის ცოლშვილის და მფარველი, მოსამართლე და მოსარჩლე ყველა შეუძლო პირისა და მასთანვე მრავალთაგან მისაბადი ქართველი დარბაისელი, შორს მხედველი, სათნო ადამიანი.

ლევან ლუკას ძე როგორც განათლებული და მომზადებული კაცი, კარგი მცოდნე იყო ქართული მწიგნობრობისა. იგი ქართულად მწერლობდა კიდევ. მისი ფსევდონიმი „კრაზანა“ იყო. მისი წერილები წინეთ „დროება“ში იბეჭდებოდენ და შემდეგ „ივერია“ში. მისი წერილები ყოველთვის ჩვენი ცხოვრების დღიურ ვარამს ეხებოდენ. საჭირო და სასარგებლო კითხვების მას არაფერი გაეპარებოდა. საყურადღებო იყო მისი წერილები 1878 წ. ომის შესახებ, ბათუმის აღებაზედ, ანუ ოსმალეთის საქართველოზედ. მისი წერილები ყოველთვის სიამოვნებით იკითხებოდა ხალში, ამ წერილების წერისთვის მაშინდელ „დროების“ რედაქტორს სერგეი მესხს მწერ-მო-

წერაც აქვანდა ლევანთანა და წერას გარდა სხვა საქმეებსაც ბევრს რამეს ავალეზდა. წერის მიმართულება მისი იყო ყოველთვის ნათელის მიმართულების და პროგრესიულის. მის ნაწერებში ნათლად გამოისჴვრიტება სიმართლე, კაცის პიროვნების შემოფარგვლა და საზოგადო საქმეთა პატივის ცემა.

ლევანმა ბათუმის საქმეებიც კარგად იცოდა, იგი ერთგული მსახური იყო ყველა ქართულ საქმეთა და მასთანვე დაულალავი მშრომელი და ხმოსანი ბათუმის თვით მართველობის. ბათუმში არ დაარსებულა რამე საზოგადო საქმე თუნდ პატარა, რომ იქ ლევანა მონაწილეობა არ ჰქონდეს მიღებული. მეტად კეთილი შრომა აქვს ამ პირს დათესილი და ეს შრომა ცხადი თავმდებია მის, რომ თვით მისი გარდაცვალებაც მოხდა ბათუმის ქალაქის თვით გამგეობის სხდომაზედ დასწრების დროს, უცბათ გარდაიცვალა, რის გამოც მთელი საზოგადოება მწუხარედ დარჩა და ყველა ნაღვლობდა ლევანის ასე უდროვოდ დაკარგვაზედ. დაუვიწყარი ადამიანი შესაფერის პატივის

-61-

ცემით იქმნა დასაფლავებული. ბევრს საქმეებთა გარეშე ლევან ლუკას ძე მოყვარე იყო ქართველ კათოლიკეთა ისტორიის მასალების და იგი ყოველს ცნობას ამ ერის შესახებ სიამოვნებით კითხულობდა.

ხშირად მგზავრობდა ახალციხეს, იქაურს კათოლიკეთა საქმეებს თვალთ ყურს ადევნებდა და მასთანვე მასალების კრებასაც ყურადღებას აპყრობდა. სხვათა მრავალთა შორის მისგან მოპოებული რამდენიმე ძვირფასი ისტორიული მასალები მეც მივიღე, რომელნიც აქა იქ ქართულს გამოცემებში მოვათავსეთ. დიახ ბევრი, მეტად ბევრი კეთილი საქმე აქვს ლევანს დათესილი ქართველთ წინაშე, იგი გარდაიცვალა 1903 წ. ვიტყვით კვალად, რომ ლევანი როგორც ქართველი კაცი იყო დიდი საღმის მოყვარე, თავაზისა, პრუ-მარილის და სიწრფელის. ძნელად, რომ ვისმეს მისგან რამე წყენა მიეღოს, ან რამე არა საკადრისი სიტყვა მოესმინოს. ქართველ კათოლიკობაში იგი ითვლებოდა პირველ ხარისხის მოღვაწე კაცად ბათუმისკეს მის ამაგს ვერვინ დაივიწყებს. საჭი-

როა ამ პირის ზოგი რამ წერილები ქართულის გაზეთებიდან გამოიკრიბოს და ცალკეც დაიბეჭდოს. ზოგი დიდათ საინტერესოც იქმნება დღეს ჩვენთვის. საჭიროა, საჭიროა რომ ამ წერილებს ყურადღება მიეპყროს.

პავლე ლუკას ძე მჭედლიშვილი. ძმა გრიგოლის და ლევანის, უმცროსი, ჩვენს საზოგადოებაში კარგად ცნობილი, მომზადებული და მასთან განათლებული კაცი, შესაფერის თვისების, კარგის ადამიანობის ღირსებით დაჯილდოებული, ღირსი სული ლევან ლუკას ძისა. პავლეს აღზრდა და გამოწურთნა გრიგოლს მიეწერება. თვითონაც გადმომცა გრიგოლმა, რომ მე ავზარდე ლევანი და პავლე. საზღვარ გარეთ მე წავიყვანეო. როგორც ერთი და ორი ძმანი იყვნენ კარგის ნიჭირებით დაჯილდოებული, ესევე პავლეო. იგი თავის დროის კვალად ქართველებში, ერთს სუფთა მამულის შვილად ირიცხება, ქართველ ერის საქმეებთა გულ შემატკივრად, მის წა-

-62-

რმატების დიდს მტრფობელად და მნატვრელად. ასეთის თვისებით იცნობენ პავლეს ჩვენში ყველა ისინი ვისაც კი სადმე ამ პირის შესახებ რამე ცნობები გაუგიათ.

პავლე 50 წლებს მიღწეულია, ცოლშვილის ბატრონი, პატარაობიდანვე ბათუმს სცხოვრებდა და მერე სამზღვარ გარეთ წავიდა სასწავლებლად, ენებთ შორის იცის ქართული, რუსული და ზედ მიწევნით ფრანგული. ფრანგული ენის ცოდნაში ძნელად რომ მას ვინმე შეედაროს ჩვენში, იშვიათად. დღეს იგი მსახურებს ბათუმის საურთიერთო ნდობის ბანკში და მის გარეშე თფილის გუბერნიის თავად აზნაურთა ბანკის წევრათაც ირიცხება ბათუმში, ამ ბანკის ყოველ საქმეებსაც იგი აწარმოებს. ყველა საქმეში, ყველა დაწესებულებაში პავლე ლუკას ძე არის სამაგალითო ადამიანი, დიდი მამულისშვილი, მართლ მსაჯული და მასთანვე დაუღალავი მუშაკი. ჰაზროვნებით არის ნამდვილი გულშემატკივარი ქართველი, ისეთი ქართველის რომლის მსგავს პირნი ჩვენს დროში იშვიათ მოსაპოველნი არიან. ვინცკი იცნობს ამ პირს, ის უეჭვოდ დამერწმუნება ამაზედ. პავლეს კარგი ცნობა აქვს

ყველა ჩვენ მოღვაწეების და მწერლების. ყველა მოღვაწე და მწერალი მას იცნობს როგორც უერთგულეს პირს და გულ-შემატკივარს თავის სამშობლო ქვეყნის საქმეების. მიმართუ-ლებით პავლე არის იმავე აზრის როგორც მისი ძმა ლევანი, უფრო უმეტესის მიდრეკილებით სავსე და უფრო მეტი მე-ძიებელია პროგრესიულის მოძრაობის აღორძინების, ნათელის სუფთა იდიალურის მამულისშვილობის, სამაგალითოს სწორის კაცად კაცობის, რაც სამწუხაროდ ჩვენს გათახსირებულს დროში ერთობ მცირეა და იშვიათი, ეს იშვიათობა ემჩნევათ თვით განათლებულთ ქართველთ შორისაც.

პავლე როგორც განათლებული და მომზადებული კაცი დიდი მეტრფეა მწერლობის, იგი დაახლოვებულია ქართულს მწერლობასთან, რუსულ და ფრანგულთანაც, ჟურნალ გაზე-თების და საზოგადო საქმეთა სჯასა და კამათს იგი ფეხ და

-63-

ფეხ მისდევს, ანუ კვალ და კვალ და ყოველს საგანსა და სჯაზედ თავის საკუთარ საღს შენიშვნებს და დასკვნასაც ადგენს. იგი სამაგალითო მეძიებელთა ჭეშმარიტების და საქებური და-მსკვნელი ლოდიკურს სჯასა და მოსაზრებაში. ქართველი სა-ზოგადოება პავლეს იცნობენ როგორც ერთ ჭკვიან და მა-სთანვე განათლებულს კაცს, ამასთანვე იციან მისი სამაგალითო თვისება, სიმართლე, ჭეშმარიტების მორჩილება და ამიტომაც მას ყველგან პატივის ცემენ და ანიჭებენ. იგი ყველა ქართველის წინაშე პატივცემულია და ამაგდარი, დღეს ბათუმში იგი ითვლე-ბა საუკეთესო მოქალაქედ. საუკეთესო განათლებულს მამუ-ლისშვილად. იგი ყველა საქმის დიდი პატივის მცემელია და თანამგრძნობელი. ბათუმში ამ პირსაც მეტად დიდი შრომა აქვს დათესილი. ამის შრომას თავის ბრწყინვალე ისტორია აქვს.

პავლე ქართული მწერლობის ერთგულად ახალგაზდო-ბიდამვე აღმთხჩნდა, მან თავის დროს წერაც დაიწყო, მისი წე-რილები ბათუმიდამ საინტერესო იყვნენ მკითხველ საზოგა-დოების წინაშე, მთელი იმ დროის ქართველთ საზოგადოება პავლესი და ლევანის წერილებს ბათუმის და მის მიდა-

მოების შესახებ სულ განაბული ელოდენ. პავლეს წერილები იბეჭდებოდენ წინეთ „დროებაში“ და შემდეგ „ივერია“ ში, თავის დროის კვალად პავლეს წერილები შესაფერს მნიშვნელობას არას დროს არ დაჰკარგვენ. სხვათა შორის „ივერია“ ში დაიბეჭდა ფრანგულიდამ ნათარგმნი ბათუმის აღწერა. ეს აღწერა თავის დროის კვალად შესაფერია და საყურადღებოც. ასეთ წერილებს გარდა პავლესვე ეკუთვნის პატარა წერილი სახელდობრ „ლონდონის მაწანწალები“. რომელიც თავის დროის კვალად მნიშვნელოვანი იყო და დღესაც კაი საკითხია. ეს წერილები. „დროებაში“ 1878 წ. დაიბეჭდა და 1902 წ. მე დავბეჭდე ცალკე წიგნად. პავლეს წერილებში ამ აღწერას თავის მნიშვნელობა არას დროს არ მოაკლდება. მართალია ჩვენში მაწანწალების რიცხვი ისე არ არის გამრავლებული,

-64-

რომ მასზედ წერა საჭირო იყოს, მაგრამ რაც არის და რამაც უკვე იჩინა თავი, უნდა ითქვას, რომ ეს წერილი კი არა-და ასი ამისთანაც არის საჭირო. დღეს ეს წიგნი მრავალთაგან იქმნა მოწონებული და ხალისით წაკითხული. წერილი თარგმანი უნდა იყოს, რადგანაც იგი ლონდონის მაწანწალების აღწერას შეეხება.

უნდა ითქვას რომ პავლე მჭედლიშვილსაც არა მცირედი შრომა აქვს დადებული როგორც საზოგადო საქმეთა წარმატებაზედ, ისევე ქართული მწერლობის გაღონიერებაზედ, ქართული მწერლობის აღორძინების სრული მონატრეა და თავის შეძლების და გვარად ყოველთვის მზათ არის ხოლმე რომ დახმარებაც მისცეს, დაუზარებლივ და უშვრელად. ზოგი ამისი ძველი წერილები ღირსია შეკრების და დაბეჭდვის. ნამეტურ „ბათუმის აღწერა“ წერილები ასე თუ ისე საკმარისად აცნობებს მკითხველს ბათუმის მიდამოების მდგომარეობის და ნამეტურ ქართველ მაჰმადიან ყოფა-ცხოვრებას. როგორც ქართველი კათოლიკე პავლე არის ფართოს მიმართვის და ნათელის შეხედულების როგორც გვაროვნობაზედ, ისევე სარწმუნოებასა და მის კითხვებზედ. ამ პირს ბათუმის ქართველ კათოლიკეთა ეკკლესიის აშენების სამზადისზედაც

დიდი შრომა აქვს დადებული. პავლე ჯერეთ 50 წლებს შესული პირია და იმედია რომ მთელის ქართველობის საქმიანობის ასპარეზედ იგი ჯერედ კიდევ კაი შრომას დასდებს, კარგს ამაგს გაიმძღვარებს წინ.

ასეთი გახლავსთ ამ პირთა ცხოვრების და მოქმედების ცნობათა ისტორია და უნდა ითქვას, რომ ერთ დროს, ანუ ოსმალთა მფლობელობის ჟამს, ქართველთა ერთს ქვა კუთხედი ძალას ესენი შეიდგენდენ დი ყოველივე ქართული სულიერების თუ რამ ცნობები მოდიოდა ჩვენში და ან თუ ქართველ მაჰმადიანებში გადადიოდა, ყველა ამის მეთაურნი დაწინ გამძღოლნი ესენი გახლდენ. ამ საქმეთა მოგონებასაც გარს ბრწყინვალე ღირსება აქვს.

-65-

პეტრე იაკობის ძე ისარლოვი. კაცი ცნობილი და გულშემატკივარი ქართველ კათოლიკეთა საქმეების. დიდის ხნიდამ მსახურებს რკინის გზის გამგეობაში. ესევე პირი არის თფილისის ქართველ კათოლიკეთა ეკკლესიის ძმობის წევრად და მასთანვე ერთს უსუფთავეს მოღვაწედ ირიცხება. ცოლშვილის პატრონია. სამაგალითო კაცად კაცია ყველას წინაშე, დაუზარებელი.

ვასილი ალექსანდრეს ძე თუმანიშვილი. ოზურგეთელი. უმაღლესად განათლებული ქართველი, საუკეთესო მამულისშვილი, დიდი გულ შემატკივარი ქართულ საქმეების, ზედ მიწევნით მცოდნე ჩვენის საზოგადოებრივი მოძრაობის, ჩვენის საქმეების, კარგი, ჩინებული მწიგნობარია, ყოველ ნაირად მომზადებული და მასთან დაუღლეელი ჭეშმარიტ მშრომელიც. მსახურებს ქუთაისის თავად-აზნაურთა ბანკში დამფასებლად და ირიცხება ერთს უმესანიშნავეს ადამიანად. ჯერედ ახალგაზრდა არის და ეხლავ მამულისშვილობით გახლავსთ ქებული.

რაფიელ იოსებისძე გოკიელოვი, კაცი ენერგიული, კარგად ცნობილი მთელს საქართველოში. თფილისში შესანიშნავად აწარმოებს თუთუნის და პაპიროსის ქარხანას. სამაგალითოა მისი თუთუნი და პაპიროსი, კარგი და მასთან იაფიც, პაპიროსის კოლოფებზედ ახატვინებს დიდებულ თამარ მეფის

სურათს და სხვა ქართველ წარჩინებულ პირებისასაც. ქარხნის საქმეებში და საზოგადოთ რაც კი მოეთხოვება მის მართვა გამგეობას ყველაფერში სამაგალითოა. თფილისში მისი ფირმა კარგად სახელოვნებს და შემდეგისთვის უფრო დაწინაურდება, რადგანაც რაფიელ იოსების ძე გოკიელოვი ამისთვის დაუცხრომლად შრომობს და კარგი ენერგიაც მოსდევს.

ალექსანდრე ხუციშვილი, ხიზაბავრელი, კარგი მასწავლებელი თავის სამშობლო კუთხის ქართველ კათოლიკეებში და სამაგალითო პირი, სცხოვრობს ს. ხიზაბავრას.

ედვორდ იოსების ძე ყარაევი. კანტროლნი პალატის რევიზორი. 50 წლებს მისული. საუკეთესო კაცი გახლავსთ,

-66-

კარგად ცნობილია მთელს თფილისში და ამაგდარი ბევრის სამაგალითოს პატიოსანის საქმეებით. არის გულ შემატკივარი ქართველთ კათოლიკობის, მასთანვე კარგის სამაგალითოს ოჯახისშვილია. ეს სამაგალითო ადამიანი ერთ დროს მასწავლებლად იყო თფილისის კათოლიკეთა სკოლაში. იცის კარგად გალობაც და ვნების კვირაში „გოდებას“ კარგადაც გალობს თფილისის კათოლიკეთა ეკკლესიაში. ბევრის სამაგალითოს საქმეებით არის ცნობილი.

გრიგოლ იაკობის ძე ყარაევი. ცნობილი პირი ქ.თფილისში. კარგი მამულ-დედულის პატრონი. ქართული ინტერესების პატივის მცემელი და ნამეტურ ქართველ კათოლიკეთა საქმეების. თფილისში, ერთხელ თავად აზნაურთა კრებაზედ, ქართული თიატრის დახმარების მიცემისთვის სთქვა შემდეგი: ქართული ენის შესასწავლებლად ქართველებს ერთად ერთი თიატრი დაგვრჩენია, სადაც ვსწავლობთ ქართულ ენას და ნუ თუ ამას დახმარება უნდა მოვაკლოდ, ეს არ შეიძლება, დახმარება უნდა მივსცეთ. გრიგოლ იაკობის ძე ყარაევი 50 წ. მისული კაცი გახლავსთ და ბევრის კეთილის საქმეებით ცნობილი.

დავით ანტონის ძე ზუბალაშვილი. საუკეთესო ქართველი მამულისშვილი. კარგი მცნობი და ცოტა დროით თანამსახური სტეფანე ზუბალაშვილთან. დავითი არის ერთი ისეთი

ყმაწვილ კაცთაგანი, რომლის მსგავსნიც ჩვენს დროში ერთობ იშვიათია და სამთლიდ სამეზარია. დიდათ უყვარდა იგი სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილს და მიტომ იგი-საკრედიტო ბანკის სამსახურიდამ გაიყვანა და თვისთან დაიყენა ბაქოში უფროს ბუხგალტრად. ცოლშვილის პატრონია.

ივანე გიორგის ძე ზუბალაშვილი, კაცი შემძლებელი და კარგად ცნობილი ქ. თფილისში. ერთ დროს მსახურებდა დუშეთის სამაზრო უფროსადაც. ამაზედ ნახეთ მათი გვარის ისტორია, არის ცოლშვილის პატრონი და დროს მიხწეული.

იოსებ სტეფანეს ძე მიზანდარი, მამა ალიოზისა, თავის

-67-

დროს კარგად ცნობილი, კაი ქართველი, კარგად მცოდნე ქართულის ენის და მწიგნობრობის, თავის დროსაც კარგი დამკვრელი პიანინოსი და მის კარგი მასწავლებელიც, ბევრი პატივის მცემლები ჰყვანდნენ თავის დროს მას თფილისის განათლებულ საზოგადოებისაგან.

ანჯელო იაკობის ძე ენდრონიკოვი. გორის მკვიდრ ძველ დარბაისელ ოჯახის შთამომავალთაგანია კარგი სამაგალითო ქეშმარიტი გამგე და საზოგადო საქმეებთა დიდათ პატივის-მცემელი, სადაც გორში ერთი და ორი პატიოსანი მოღვაწე მშრომლები გამოსჩნდებიან, იქ არც ანჯელო ენდრონიკოვი გამოაკლდება მათ. იგი არის დიდათ პატივცემელი და საყვარელი სამაგალითო კაცი გორის საზოგადოების წინაშე. ნამეტურ დიდს მფარველობას უწევს ადგილობრივ ქართველ კათოლიკეთა საქმეებს. გორის გამგეობაშიაც ირიცხება ერთს სუფთა და სამაგალითო მართალ ადამიანად. ყველას მოყვარეა იგი და ყველაც პატივს სცემს მას.

გიორგი პავლეს ძე თავ. თუმანიშვილი. ძე ცნობილის მოღვაწე პავლესი. სამაგალითო შვილი თავის ქვეყნის და მამულისშვილი. ინჟინერია, მსახურებს ქუთაისის გუბერნიაში.

კონსტანტინე მიხეილის ძე დაკიშევიჩი, მამით პოლონელი. ამათი პაპა ივანე, პოლონეთიდამ საქართველოში პოლიტიკურის საქმეების გამო გამოუგზავნიათ. ივანე დაკიშევიჩი თფილისში სცხოვრებს და ქართულ ენას სწავლობს. 1819 წ.

თფილისში ცოლად ირთავს იმ დროის გამოჩენილ ქართველ კათოლიკეთა ოჯახის ხიდირბეგიაანთ ქალს. ჯვარს სწერს პატრი ფილიპე. ამ ივანეს შვილია მიხეილ დაკიშევიჩი, კარგად მცოდნე ქართული ენის და საქართველოს ისტორიის, მეც ვიცნობდი მას, ამისი შვილი გახლავსთ კონსტანტინე დაკიშევიჩი, სამაგალითო მამის შვილი, განათლებული, კარგად მცოდნე საქართველოს ერის და მის საქმეების. მსახურებს სახელმწიფო სამსახურში და ირიცხება ინჟინერად.

ნიკოლოზ მიხეილის ძე დაკიშევიჩი, ძმა კონსტანტინესი.

-68-

კარგად მცოდნე საქართველოს კათოლიკეების საქმეების და ქართული ენის, რადგანაც ამათი დედაც ქართველი ქალი გახლავსთ. პეტრე ისარლოვის ასული?! სოფიო. ნიკოლოზ მიხეილის ძე განათლებული კაცია და თანამდებობით ტოპოგრაფი გახლავსთ, სამაგალითო გულშემატკივარია ყველა საზოგადო საქმეებისა

ანდრია ნიკოლოზის ძე ყარაევი, მუსიკის მასწავლებელი თფილისის თავად აზნაურთა სკოლაში, თავის კვალად მშრომელი და პატივცემული მრავალ საქმეთა შემცნებით.

პავლე ყალაიჯოვი, იშვიათი მოხელე ჩვენ დროში, მსახურებდა გორის სამხედრო საკრებულო სამართველოში. სწავლა აქვნდა მიღებული ახალციხის სამოქალაქო სკოლაში. იყო კარგი თვისების, მშრომელი და თვისის ცდით განვითარებული. იყო ყველა ქართულ საზოგადო საქმეებთა დიდი პატივისმცემელი, ქართული მწიგნობრობის მიმდევარი. საქართველოს ისტორიის კარგად მცოდნე. თანამედროვეს იდიალებისაგან გაღვიძებული და მის დიდათ პატივისმცემელი, იყო საუკითესო მოსამართლე, საუკეთესო ქომაგი ხალხის, ეხმარებოდა მუშებს, ხელოსნებს და სხვათაც. 1904 წ. მოკლულ იქმნა ქ. გორში, ერთის ოსისაგან. უდანაშაულო და უზადო, ეს გახდა სულ ხალხის შეცდომით და დაუხახაობით. არაფერში დანაშაული და არაფრის ცუდის საქმეების ჩამდენი პავლე დაიღუპა უღვთოდ, უმიზეზოდ. ეს იყო მის იმ პატივისცემის ჯილდო, რადგანაც იგი იყო მიუდგომელი,

სწორი და უანგარო. ასე უღვთოდ მოუღეს ბოლო გაურკვეველის და გაურჩეველის მტრობის და ჭორების წყალობით.

სტეფანე ივანეს ძე აღმუროვი, 50 წლებს მისული, მსახურებს კანტროლნი პალატაში. განათლებული კაცია, თფილისელი, 1878 წ. თფილისში რომ ქართული თეატრი დაარსდა, მაშინ სტეფანე და თავისი და ელისაბედი მხურვალე მონაწილეობას იღებდნენ ქართულ წარმოდგენებში, სცენაზე თამაშობდნენ კიდევ. ამათს სახლშივე ვიკრიბებოდით ხშირად

-69-

ქართული წიგნების გამოსაცემლად და ამხანაგობის შესადგენად ვთათბირობდით.

იაკობ ივანეს მეფისოვი. ცნობილი გვარის წევრი, განათლებული მკურნალი მედიცინაში და მასთანვე მომზადებული მრავალ ნაირ სამკურნალოთა შეგნებით. სცხოვრებს თფილისში. იცის კარგად დედა ენა და წიგნი.

ივანე იაკობის ძე გოკიელოვი. მკურნალი და ცნობილი მთელს თბილისში როგორც კარგად მცოდნე ექიმობის, ქუთათური გახლავსთ. იცის კარგად ქართული ენა და წერაკითხვა.

ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე თავ. თუმანიშვილი. ხელთუბნელის თავადის თუმანიშვილების შთამომავალი გახლავსთ. უმაღლესად განათლებული მკურნალია. კერძოდ შესწავლილი აქვს დედათა ექიმობა. კარგა ხანია რაც ქალთა მკურნალად მსახურებს თფილისის სამოქალაქო საავადმყოფოში და როგორც სპეციალისტი მკურნალი საუკეთესო მფარველია და მშველელი ავადმყოფების. ძნელად და მეტად ძნელად რომ მას რამე სნეულების გამგეობასა და მკურნალობაში შეცდომა მოუხდეს. ასეთ ექიმებთ შორის თფილისში ეს პირველი გახლავსთ. ხასიათითაც სანაქებო ადამიანია, კეთილი და მშვიდობიანის თვისების, ვისაც კი ხელს დასდებს იგი, ყველა ავადმყოფს ადვილად არჩენს. ერთ დროს, თფილისში, საჯაროდ ქალთათვის ლექციებსაც კი კითხულობდა, მისის ასეთის შრომისთვის თფილისის შესმენილ ქალთა ნაწილის დიდი მადლობელი იყო. საყურადღებოა ეს პირი მითაც რომ და-

რიბ ღატაკ ავადმყოფებს თითქმის უფასოდ არჩენს, ამისთანა სიბრაღულით მისი გული სავსეა და გაფართოებული. ბევრი პატივის მცემლები ჰყავს თფილისში და დამფასებლები სინდისიერად. 35 წლებს მისულია.

ივანე პეტრეს ძე ბეზირგანოვი. 40 წლებს მისული. კაცი მთელს თფილისში ცნობილი. კარგის განათლების მექონი და პატივცემული. თავის საგანში იგი ითვლება კარგს მცოდნედ.

-70-

მრავლ საქმეთა შორის, 1903 წ. ოფილ.იში ,კათოლიკეთ ეპისკოპოსი რობი რომ გიახლათ, მაშინ ივანე პეტრეს ძე ბეზირგანოვმა სიტყვა უთხრა ეპისკოპოსი სიტყვა მშვენიერის შინაარსის იყო და პირდაპირ საქართველოს და ქართველ კათოლიკეთა შესახები სხვათა შორის უთხრა: „ჩემდა სახედ სიგრიდ, წილად მხვდა საქართველოს კათოლიკობისაგან წარ. მოთქმა მასზედ. რომ შესანიშნავი კუთხე ათას .ხუთასი წლის განმავლობაში იცავდა ქრისტიანობას. მოზრძანება, საქართველოში, ქართველ კათოლიკეთა წინამე ორი განმავლობაში პირველი მაგალითია. ამიტომ ვინატრებთ, რომ ძვირფასი კუთხე თქვენის მეუფებისაგან არ იქნეს დავიწყებული“. სიტყვამ დიდი გავლენა იქონია როგორც ეპისკოპოსზედ, ისევე მსმენლებზედ. იცის კარგად სამშობლო ენა,მწერლობა და ისტორია.

მიხეილ ბაღდასარის ძე ბეზირგანოვი. სამხედრო მკურნალი მთელ თბილისში ცნობილი და მასთანავე სამაგალითო მშრომელი კაცი. იცის კარგად ქართული ქნა და მწიგნობრობა. ცხოვრების ასპარესზედ იგი არის კარგი ადამიანი და საყოველთაოდ ყოველთვის და ყოველგან პატიოსანი ძმური სიყვარულის მფენელი.

მიხეილ პეტრეს ძე ენდრონიკოვი. კაცი განათლებული და მომზადებული, მასთანავე დამსახურებული. 1866 წლების შედეგიდამ, საქართველოში რომ სასამართლოები დაფუძნდა, მის შემდეგ იგი თითქმის სულ ამ ასპარესზედ მსახურებდა და ამით მან კაი ნიჭიც გამოიჩინა, რუსის კანონი ხალხის ზნესა და ხასიათს შეუფარდა და მოაწესრიგა. ამით იგი ამაგდარია და თანამედროვენი ნ.ზუბალაშვილის და ილ. წინამძღვარი-

შვილის. ეხლა სამსახურიდამ თავისუფალია. სხვა და სხვა კუთილის საქმეებითაც იგი კარგად არის ცნობილი ადგილობრივ.

ივანე მიხეილის ძე დაკიშევიჩი, კაცი მაღალის ზნეობისა და საუკეთესოს სამაგალითოს თვისების, მის გულში დიდი ადგილი აქვს დაკავებული სათნო სიყვარულს და მაღალს ზნე-

-71-

ობისადმი დიდს სამაგალითო პატივისცემას და მიდრეკილებას. ეს პირი ისეთის სამაგალითოს თვისებისა არის, რომ მის მსგავსად განსპეტაკებულთ რიცხვი კი არა და თითო კაციც კი სამთლიდ სამებარია. კარგად იცნობს მთელს ჩვენს საზოგადოებრივი ცხოვრების საქმეებს, საქართველოს ძველსა და ახალ ამბებს. თანამედროვე ცხოვრების პირობებზედაც დიდი დაკვირვება აქვს, დიდათ შესტკივა გული ქართველთა ერის სასტიკად დაქვეითებასა და გაწყალებაზედ, იცნობს კარგად ქართულ მწერლობას და ყველა ქართველ მოღვაწეებს. საქართველოში იგი დიდი გულ შემატკივარია ქართულ კათოლიკეთა საქმეების და მათი დიდი პატივისცემელი. ქართული ენის აღორძინება და მწიგნობრობის გავრცელებაც დიდ ბედნიერებად მიაჩნია და ამიტომ იგი დაუცხრომლად შრომობს ქართველთ შორის მწიგნობრობის გავრცელების სასარგებლოდ. ასეთ ღირს შესანიშნავ შრომის სრული მოწამე თვით მე ვარ, 50 წლებს მისულია და უცოლშვილო. ვიტყვი მოკლედ რომ ივანე დაკიშევიჩი დიახ ჩვენს დროში მეტად დიდი სუფთა დი უმწიკვლო პირია. გლახაკთ შემწეობა, შენდობა და კაცის სიყვარული წმინდა დროშათ აქვს გულში აღმართული.

პეტრე ზაქარაის ძე სააკაშვილი. გორელი, ახალგაზდა კაცი. დღეს ქუთაისში სცხოვრებს, არის სანაქებო თვისების და მასთან კარგი მწიგნობარიც. 1803 წ. საქართველოში მოსულს კათოლიკეთ ებისკოპოს ქუთაისში 9 მაისს, ქართულად სიტყვა უთხრა და მკაცრის კილოთი დაავალა, რომ დაგვეხმარეთ, რომ ჩვენს საყდრებში ჩვენს ენაზედ ვადიდოთ ღმერთით. ამ სიტყვის თანაზიარივე ყოფილა მისივე ამხანაგი იაკობ

დათიაშვილი, ქუთაისის მცხოვრებ ქართველ კათოლიკეთაგანი. ესეც მცოდნე, მამულიშვილობით განცხოვლებული მე ყოფილა თავის დაქვეითებულ სამშობლო საქართველოსი.

სტეფანე ფეიქარიშვილი, იგივე ფეიქაროვი. ქუთაისში კარგად ცნობილი ვაჭარი, მცოდნე მრავალ ნაირ სავაჭრო საქ-

-72-

მეთა და მცნობი ყველა ჩვენ საჭირ ბოროტო კითხვების. კარგად განმაჭვრეტი გვაროვნულის კითხვების და ნათელის შეხედულების ქართველ კათოლიკობაზედ, 1903 წ. ქუთაისში ჩავიდა კათოლიკეთ ეპისკოპოსი როპი. აქ ამას მრავალი სიტყვები უთხრეს ქართველ კათოლიკობის შესახებ, სიტყვების დაძალებით იმედი ჰქონდათ მრავალთ რომ ჩვენი დავალება შეწყნარებული იქნებაო, ამიტომ დავალების გამო მადლობაც უნდა მისცემოდა, ეპისკოპოსს მგზავრობის დროს, ქუთაისიდან გორამდე გამოჰყვა გზაში სტეფანე ფეიქაროვი და გზაში, ვაგონებში, შესანიშნავი საგანგებო სადილი გაუმართა, ქართული პურმარილი, რათა როპს არ დაევიწყნა ეს და დაპირება აესრულებინა, მაგრამ სამწუხაროდ, იმედებმა შემდეგ ჩაილულის წყალი დალიეს.

სტეფანე ფეიქაროვს ქუთაისში აქვს კარგი სავაჭრო რკინეულობის და სამეურნეო იარაღების მაღაზია სამეურნეო იარაღების საშუალებით დიდის სამსახურის ნიშნად 1897 წ. გაზეთ „მეურნეშიაც“ იყო წერილი, სადაც სტეფანე ფეიქაროვი დიდის პატივისცემით არის მოხსენებული. აღსანიშნავია აქ ის გარემოებაც, რომ სტეფანე ფეიქაროვი სხვა კიდევ ბევრი კეთილის საქმეებით არის პატივსაცემი და საყურადღებო. მისი სავაჭრო მაღაზია შესამჩნევი არის ქუთაისში.

გრიგოლ ლუკას ძე მჭედლიშვილი. კაცი ცნობილი ამაზედ იხილედ “ვაჭრობა ქართველ კათოლიკეებში“ ამიტომ აქ ამაზედ არას ვამბობთ. გრიგოლი მოხერხებული კაცია, კაი ქართველი, კაი მენსიერების პატრონი და მრავლი ძველის ამბების მცოდნე; ნამეტურ დასავლეთ საქართველოსი, ჯავახეთის და მესხეთსა. ამ პირმა მეტად ბევრი უცხო რამ ძველებური ამბები მიაგზო ჩემის მასალებისთვის.

იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი. დაიბადა 1876 წ. ქ. თფილისს. იგი არის უმცროსი შვილი მშობლების. როგორც ვიცი, მშობლებს იგი დიდად უყვარდათ, ეს ხომ ქართველებში ჩვეულებაც არის, რომ მშობლებს უმცროსი შვილი

-73-

უფრო უყვართ ვინემც სხვანი. მოგეხსენებად რომ იაკობის დედა აწ განსვენებული ელისაბედ მიხეილის ასული ქუთათური ქალი გახლავსთ, როგორც მოწყალე და სათნო ადამიანი ქებული იყო თავის დრო. იგი გორში ბევრს ხელ მოკლე ოჯახის ქვრივ ოხრებს ეხმარებოდა, რასაც ბ. აღ. თუთაევის ლექსიც მოწმობს. თფილისის და სხვათა კუთხის შეუძლოებს ჩვენ არ ვახსენებთ, რომელთაც კი ეს ქალი დახმარებას აძლევდა.

ასეთი დედის ხელში და გავლენის ქვეშ იზდებოდა პატარა იაკობ კონსტანტინეს ძე და იგი მართლაც კაი დედის გავლენის წყალობით კარგის თვისებისაც გამოიზარდა. სწავლა დაამთავრა თფილისის კლასიკურს გემნაზიაში. შემდეგ სხვა განათლებაც მიიღო. იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი თავის დროდგან, ანუ სკოლის სკამზედ ჯდომის დროსვე შეჩვეულა სხვა და სხვა სამეცნიერო წიგნების კითხვას. სამეცნიერო საგანთა ცოდნით მსჯელობაში. იგი რომ მცოდნე გახლავსთ ამას ასაბუთებს მისგან ნათქვამი შემდეგი შენიშვნა:

– „ბიოგრაფიული წერილები უნდა იწერებოდეს ისე, რომ იგი მარტოდ ერთის და ორის პირისთვის კი არ იყოს წასაკითხი, არამედ მთელის საზოგადოებისთვისო. წერაში დამწერი ობექტიურს წეს უნდა ემორჩილებოდესო.“

ქეშმარიტად, რომ ასე უნდა იყოს, ბიოგრაფიკ ყოველთვის ასე უნდა სჯიდეს. ეს მეთოდი რუსულ მწერლობაში გაბრწყინდა 1860 წლების შემდეგ, როცა პისარევმა და დობროლუბოვმა ხმა მაღლა იწყეს ქადაგება. იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი რომ კანონიერად არის განათლებული ეს კარგად სჩანზ ზემო ხსენებულ მის შენიშვნებიდან. როგორც ახალ გაზრდა კაცი დიდი თანამდევარია თანამედროვე

მოდრაობის და კეთილ საქმეთა ქმნის. ამაზედ კანონიერი მოსაზრება აქვს შედგენილი. მისგან ნათქვამი გახლავსთ: „მუშათ გარემოება კარგად ესმოდა ჩემს ძმას, სტეფანესაო, მიტომ იგი

-74-

მათ კარგადაც ეცეოდა. ამიტომ მის წინაშე არც მუშები ახდენდენ აჯანყებასა“.

ამას რაღა განმარტება უნდა ჩვენგან. კარგად მოექცევი, კარგად მოგექცევიანო. სანატრელია, რომ ამ სადიდებელ ცნებას სხვანიც იაკობ ზუბალაშვილისავე უმზერდენ. ამის გარჩევა მუშებს და ხელოსნებსაც უნდა აქვდესთ, რომ იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილს და სხვათა შეძლებულ ბოროტებს ერთად არ რევდნენ. ყველას გარჩევა უნდა, ავი და კარგი, ბოროტი და კეთილი მდიდრებშიაც არის და ღარიბებშიაც. ამიტომ სამწუხარო იქმნება თუ მუშები ამ მარტივ სავალდებულო მცნების ერთს მეორისაგან ვერ გაარჩევენ.

იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილს, საზოგადოდ ხელ მოკლე და ღატაკებზედ რომ მეტად ჰუმანიური შეხედულება აქვს, ეს ცხადათ მტკიცდება იმ გარემოებიდანაც, რომ 1902 წ. სააღდგომოდ, თფილისის გამგეობას თავის წილად 2000 მ. გაუგზავნა და ასე შეუთვალა. „ეს ფული სააღდგომოდ იმ ღატაკ პირებს დაურიგეთ; რომელთაც ამ დღისთვის სანოვაგე არ ექმნებათო“.

ამ სიტყვების შენიშვნების შესახებ ჩვენ არას ვიტყვით, მისი მაღლი მკითხველმა გაარჩიოს. ხოლო იმას კი ვიტყვით, რომ რა თვისებისაც სტეფანე კონსტანტინეს ძე გახლდათ, იმავე თვისებისა არის იაკობიც. თვით სტეფანესაც დიდათ უყვარდი იაკობი, ეს სიტყვითაც კი სთქვა სტეფანემ, უეჭველია იაკობსაც კარგად ეცოდინება რომ იგი სტეფანეს დიდათ, ძრიელ უყვარდა.

იაკობიც ისეთივე თვისების არის გვაროვნობაზედ და ქართველ კათოლიკობაზედ როგორც სტეფანე. მან სთქვა: „კათოლიკობის სომხების კამათს დაანებეთ ქართველებმა თავი და უეჭველია ისინიც გაჩერდებიან“.

მუშათა გარჩევაზედაც მას აქვს ნათელი რიალური შეხედულება. როგორც პატივის სცემს საქართველოს, თავის

-75-

სამშობლო ქვეყნის ერს და საქმეებს, ისევე რუსს, სომეხს, თათარს და სხვათაც. ყველას ინტერესებს ერთნაირად ეგებება და მხარს აძლევს. იაკობ კონსტანტინეს ძე ჯერეთ ახალგაზდა კაცია. იგი მინახავს პატარაობიდან, ვინაიდან კარგად ვიცნობდი მათ მშობლებს და მთელ მათს საგვარეულო წევრთაც. ვიტყვი თამამამდ რომ მის გულში ჩვენი ქვეყნის სიყვარულს დიდი ადგილი აქვს დათმობილი. ეს სიყვარული მათი გვარის დარგია, იგინი ყველას პატივის სცემენ. ამის ნიშან წყალია, რომ მათ 150,000 მ. შესწირა რუსის მთავრობას აღმოსავლეთის ომში დაჭრილთ სამკურნალოდ, მათგან დიდი ფული შესწირვია სომხებს, რუსებს, თათრებს და სხვათაც.

ჩვენში მოსაზრება იაკობის შესახებ სტეფანეს ბიოგრაფიაში 1901 წ. გამოვსთქვით. ჩვენი მოსაზრება 1904 წელს ნათლად გამართლდა, როცა სტეფანეს სიკუდილის შემდეგ 100 ათასი მ. თფილისის გამგეობას შეწირა ღარიბ ხალხთა სწეულ ბავშვების საავადმყოფოს შესანახად, 15 ათასი მ. ბაქოს ტეხნიკურ სკოლის ლაბორატორიის გასაფართოებლად, 50 ათი მ. ქართველთ თავადა-ზნაურთა სკოლას. 10 ათ მ. „წერა-კითხვის სამართველოს“ წვრილმან შეწირულებათა ჩვენ არ ვახსენებთ. ბავშვების საავადმყოფოს დაარსების მნიშვნელობის გამო ჩვენი ჰაზრი 1904 წ. „კალენდარში“ გამოვსთქვით, მიტომ ამაზედ აქ არას ვიტყვით. ხოლო ის კი უნდა აინიშნოს, რომ ყველა ამ საქმეთა ინიციატივი იაკობ კონსტანტინეს ძეს ეკუთვნის.

იაკობ კონსტანტინეს ძე არის შვილი თავის მშობლების ელისაბედის და კონსტანტინესი. ეს პირნი იყვნენ ქართული მწიგნობარნი და დიდათ მოყვარე ქართულის ენის და მწერლობის. ასეთივეა იაკობი, ასეთივე არიან ყველა ძმებიც, ამასვე ეკუთვნოდა „სტეფანეც, ვიტყვით სიამოვნებით, რომ იაკობ კონსტანტინეს ძე ჩვენის ხალხის განსანათლებლად დიდს შემწეობას აძლევს მწერლობას, მას დიდათ სურს

იგი არას დაიშურებს და ამ მოკლეს დროის განმავლობაში, მან ქართველ საზოგადოებას სიტყვითაც დაუმტკიცა და გამოთქვა თავისი სამზადისი და სურვილი ყოველთვის მონაწილეობის მიღებაში. იაკობს დიდი სიყვარული და სურვილი აქვს, რომ საქართველო აღწერილ იქმნეს ყოველ ნაირის მხრით, ენციკლოპედიურად და გაცნობილი არა მარტო ქართულს ენაზედ, არამედ რუსულს და ფრანგულზედაც. ამის შესახებ უკვე წრე არის შემდგარი და მუშავობს. ეს საქმე უეჭველია დამთავრდება, ამას ფიქრი არ უნდა.

იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი დიდი პატივის მცემელია სახალხო განათლების და ამიტომ იგი დიდს პატივს სცემს ქართულ სახალხო მწიგნობრობას და ქართულ წიგნების გამოცემას, ნამეტურ ღარიბ ქართველთ გამოცემელთა შრომასაც დიდს მნიშვნელობას აძლევს, ყოველს გამოცემას თავის მნიშვნელობას არ აკლებს, სახალხო წიგნების გამოსაცემად „ცისკრის“ დაარსებაც სულ იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის მამულისშვილურს მხარესთან უნდა იქმნეს დაკავშირებული, ამავს გარდა იგი ქართულს ენაზედ დრო გამოშვებითი გამოცემასაც დიდს მნიშვნელობას აძლევს,

ნათქვამია ქართულად: „მამა ნახე, დედა ნახეთ, შვილიც ისე გამონახეთ“. ეს ითქმის სწორედ იაკობ კონსტანტინეს ძეზედაც. დასასრულს ვიტყვი, რომ იგი როგორც განათლებული კაცი სტეფანესაებ მორიდებული პირია და დიდი სათნო. საწყალი ხალხის ყველა განურჩევლად უყვარს, ქართველი, სომეხი, რუსი და სხვანი. ამან მათი გარჩევა არ იცის. ყველა ტომის საქმეებსაც ერთნაირად ადიდებს, რუსის საზოგადო საქმე, სომხების, თათრების და სხვათაც ყველა ერთნაირად მიაჩნია, მათაც ისე სცემს პატივს როგორც საქართველოს და ქართველთ საქმეებს. უნდა მოგახსენოთ რომ ესეც ერთი დიდი ღირსება გახლავსთ ახალ გაზრდა იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილისა. იგი დროის განათლების შვილია, სუფთა ჰუმანიური კაცად კაცი, ცხოვრების მხარე-

ბის დაკვირვებით სრული რეალისტი – განათლებული პირია. იგი ყოველს სავალდებულო ცნებას ისე ემსახურება როგორც კარგს მამულისშვილსაც მოეთხოვება. მისი აწინდელ საქმეთა ცნებანი ცხადათ გვაძლევენ საბუთს ვიფიქროთ, რომ იაკობ კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილს ჩვენი ცხოვრების ასპარეზედ მეტად დიდი ადგილი დაეთმოა ქველმოქმედობის და ხალხის და ქვეყნის სიყვარულის გამო.

ალოოზ თურვანდოვი. ამ გვარის წევრნი მესხები არიან, ახალციხიდან, კათოლიკობას ძველადვე დაკავშირებულნი, ამ ბოლოს დროს ალოოზის მამა ახალციხიდან ბათუმს გადასახლდა. ალოოზ თურმანდოვი ბათუმში გაიზარდა, იქ დავაჟკაცდა, იქვე დამუშაკდა. დროის კვალად განსწავლულა წერაკითხვამში, მერე სახელოსნო ასპარეზედ მისულა სამუშაკოდ. დღეს ბათუმის ქარხნებში მუშაკობს. ალოოზ თურმანდოვი თანამედროვე შვილია, ნაყოფი საზოგადოებრივის ნათელის მოძრაობისა. იგი მკაცრად მისდევს განვითარების საქმეს, ჰაზრიანი წიგნების კითხვას, გონების გაფაქიზებას, ანუ გამრიელებას, ეს არის მისი გულის საუნჯე, მისი სატრფო საგანი. ცალი ხელით მუშაკობს და ცალი ხელით ნათელ გზას იძიებს. მხურვალედ მისდევს ქართული წიგნების კითხვას, ნამეტურ კაი წიგნებისას.

მე ვიცნობ მას, იგი მახვილ გონიერია, კარგად ესმის მას რომ რამდენადაც მუშა ხელოსანი ბედნიერია ცხოვრების პირობებით, იმდენი საზოგადოებრივი ძალაც მაღლა იწევს. ამიტომ იგი მკაცრად ემსახურება მუშათა – ხელოსანთა განვითარება-გაღვიძებას. ფეხ და ფეხ მავალია და თანამგრძნობი მათის განკაცების და გაბედნიერების. ქართულ მწიგნობრობას ისე თავისუფლად მიეთვისა, რომ ერთ დროს მისი ერთი პატარა საკამათო წერილი „კვალშიაც“ იქმნა დასტამბული ერთის ექიმის შესახებ. უნდა ითქვას, რომ ქართველ კათოლიკეთა ხელოსანთა და მუშათ შორის ასეთი პირები სხვებიც იქმნებიან, ამას ფიქრი არ უნდა, ეს მე აქ მხოლოდ ერთი

პირი მოვიყვანე ნიმუშად და დასამტკიცებელ მის, რომ რომის ეკლესიის წესების და პაპის მადიარებელთ ქართველ კათოლიკობაშიაც მოიპოვებინა ნათელ დედა ჰაზრებით აღვსილი მუშები, რის ნიშანიც არის აილიოიზ თურვანდოვი.

მიხეილ მღებრიშვილი, თფილისის კათოლიკეთა სკოლის მასწავლებელია. მღებრიშვილები ახალციხელები არიან. მიხეილ მღებრიშვილი კარგა ხანია რაც ამ სკოლაში მასწავლებლობს და თავის მოვალეობას ასრულებს. იგი ერთი თავდადებული მასწავლებელია ამ სკოლის და გულ შემატკივარი. სამწუხაროდ, ამ სკოლის მასწავლებლებთა შესახებ ჩვენ არაფერი ცნობები გვაქვს, იგი სკოლა 1640 წლებიდან არსებობს, მართალია ხან იკეტებოდა დროებით, ხან იხსნებოდა, უმეტესად არსებობდა, იკეტებოდა მცირე ხნით მტერთა თავდასხმის დროს. აქ ხშირად ყოფილან სხვა და სხვა საყურადღებო მასწავლებლნი და მოღვაწენიც, მაგრამ ჩვენ კი მათი არაფერი ცნობები გვაქვსი სამწუხაროდ აქამდე თვით ამ სკოლის ისტორიაც კი არა აქვსთ. ცალკე წიგნად დაბეჭდილი. ამიტომ იმედია ამ სკოლის ისტორია შემდეგ დაიწეროს და მიხეილ მღებრიშვილის მოღვაწეობის ცნობებსაც იქ დაეთმოს კარგი, შესაფერი ადგილი

ზაქარია პეტრეს ძე ფალიაშვილი. 30 წლების მისული. ნიჭიერი შვილია თავის ქვეყნის, დაბადებულია ქუთაისს, გონებით არის ფხიზელი და მასთან მახვილ გონიერი. საზოგადო სწავლის დამთავრების შემდეგ იგი სწავლობდა სამუსიკო სკოლაშიაც, შემდეგ კონსერვატორიაშიაც. აქ მას აღმატებით დაუმთავრებია სწავლა. ყოველთვის შესაფერი ნიჭიერება სჩნევია. თფილისსა და მთელს კავკასიაში სადაც ერთი და ორი კაცი გამოჩნდება სამუსიკო ასპარესზედ, იქ ასეთ საპატიო პირთ არც ზაქარია პეტრეს ძე გამოაკლდება. იგიც საპატიო ადგილს დაიკავებს.

ზაქარია პეტრეს ძე ფალიაშვილის სამუსიკო ნიჭიერება თფილისის გაზეთებში ხშირად შეუძიათ ხოლმე, ასეთი იყო

მაგალითებზე 1904 წ. „ივერიაში“ სადაც აღწერილი იყო ამ პირისაგან თფილისში გამართული ქართული კონცერტი და მასში გამოჩენილი ზაქარია პეტრე ძე ფალიაშვილის შესანიშნავი ნიჭიერება. საქმის სინდისიერად შესრულება, თავის მოვალეობის კარგად ცოდნა. იგი ასე ხშირად შეუქიათ ხოლმე. უნდა მოგახსენოთ, რომ ეს მე, როგორც ქართველს, თავ მოსაწონადაც მიმაჩნია. თუმცა მე მუსიკის ცოდნა არა მაქვს, მაგრამ „ცნ. ფურს“ და „ივერ.“ ცნობებით ვიტყვი, რომ ზაქარია პეტრეს ძე არის ერთი სინდისიერი და პატივ საცემი მშრომელი პირი თავის ასპარესზედ. იგი მასწავლებლად გახლავსთ თფილისის თავად-აზნაურთა სკოლაში.

ივანე პეტრეს ძე ფალიაშვილი. ძმა პეტრესი, განათლებული კაცია, კარგად მცოდნე სამუსიკო საქმეების. 40 წლებს მიღწეული უნდა იქმნეს. ამასაც სამუსიკო სწავლა აქვს მიღებული, სწავლის დამთავრების შემდეგ თფილისში სცხოვრებდა. დღეს იგი ადესაში იმყოფება და იქაურ სამოქალაქო თიატრის კაპელმეისტერად იმყოფება. მე არ ვიცნობ მის საქმეთა ვითარებას და მნახველნი და მცნობნი კი მის შრომას პატივისცემით მოიხსენიებენ.

ნიკოლოზ გალუსტოვი. საუკეთესო მშრომელი ჩვენი თიატრის ასპარესზედ, სიმპატიური პირი და თავის შრომით განსწავლული და განათლებული. თიატრში სუფლიორად, იყო ნიჭიერი მშრომელი კაცი და ქართულს ენაზედ სხვა და სხვა პიესებს და ლექსებსაც სწერდა. გარდაიცვალა უდროვოდ. მისი შესაფერი აღწერა მოთავსებული აქვს იოს. იმედაშვილს „ცხოვრების სარკის“ მეორე წიგნში. გარდაიცვალა უდროვოდ 1900 წ. შემოდგომას.

იოსებ გრიგოლის მელიქიშვილი. ძმა ეკატერინესი და პროფესორის მელიქიშვილის. დიდხანს აწარმოებდა თფილისში სტამბის საქმეს. სხვა და სხვა დროს ქართულ წიგნებსაც ბეჭდავდა. ქართული საზოგადოების წინაშე ბევრ ნაირი საპატიო შრომანი მიუძღვის, გულით და მოქმედებით კეთი-

ლი თვისების ადამიანია. კარგად მცნობი ყველა ჩვენი მოღვაწეების და საზოგადო საქმის.

ზაგრატ ბეთანელი, ახალციხელი. სწავლა მიიღო ახალციხის სამოქალაქო სკოლაში, დღეს მასწავლებლობს, სხვა და სხვა დროს იგი წერილებს სწერდა და სწერს კიდევაც ქართულ გაზეთებში.

მიხეილ ივანეს ძე აღმუროვი. კაცი განათლებული და დროს მიღწეული, კარგად მცოდნეა თავის საგნის და საქმეების. იგი ისეა მომზადებული საპროვიზორო და სამკურნალო ასპარესზედ, რომ ძნელად მას თფილისში ბევრი ვინმე შეეძაროს. თფილისში ორს ალაგას კარგა ხანს „წამლხანას“ (აფთიექიც) მართავდა, სანაქებოდ და შესამცნევად. ეს სხვაფრივაც შესანიშნავი მშრომელი, განათლებული კაცია თავის ქვეყნის და საზოგადოებრივი საქმეების. იცის კარგად ქართული ენა და წერაკითხვაი

დიმიტრი ნაზაროვი. ქუთაისელი, განათლებული კაცია და დროის კვალად საკმარისად მომზადებული. მთელი იმერეთის საზოგადოება დიმიტრი ნაზაროვს კარგად იცნობს, იგი თანაბდებობით ვექილო და მასთან კარგად მცოდნე – თავის საქმის, ქუთაისში რომ პირველად გაზეთი „შრო-მა“ დაარსეს 1881 წ. ამ გაზეთის გამომცემლად იგი გახლდათ. უნდა ითქვას რომ ეს გაზეთი ქუთაისში როგორც პირველად გამოცემული ქართული გაზეთი სწორედ სამაგალითო იყო თავის დროის შინაარსის კვალად. დიმიტრი ნაზაროვმა ამ გაზეთის გამომცემით კარგი სიმპატიური ხსოვნა უნდა დაიმკვიდროს ჩვენის მწიგნობრობის ისტორიაში. იგი ხანდისხან სხვა და სხვა წერილებსაც სწერდა. სამწუხაროდ ეს გაზეთი მესამე წელს არსებობის მოისპო თავის და ძალა უნებურად, რაშიაც დიმიტრი ნაზაროვი დანაშაული არ არის.

სტეფანე ივანეს ძე ჯაყელი. ჯაყელები სამცხელნი არიან. ათაბაგთა ნათესავნი. კათოლიკობას იგინი ადრიდგანვე დაუკავშირდენ. კათოლიკ ჯაყელის გვარის წევრნი XIX საუკუნის

სიმცირე ეტყობა ამ გვარის წევრთ. ამათგანი გახლავთ სტეფანე ივანეს ძე. განათლებული კაცია, თანამდებობით ვეპილი. 60 წლებს მიღწეულია. ერთ დროს ბაქოშიაც მსახურებდა. ესევე პირი ამხანაგი იყო სანავთო საქმეებში კონსტანტინე ზუბალაშვილთან. დღეს იგი თფილისში სცხოვრებს და აქაც იგი ირიცხება ერთს ამაგდარ პატიოსან ცნობილ პირად.

პროფესორი პეტრე გრიგოლის ძე მელიქიშვილი. ცნობილი განათლებული პირი გახლავთ არამც თუ მარტოდ ჩვენში, არამედ მთელს რუსეთის მეცნიერთა წინაშე. 40 წლებს არის მისული. პირველად თფილისის კლასიკურს გემნაზიაში სწავლობდა, მერე ოდესის უნივერსიტეტში გახლდათ, სადაც შესანიშნავად დაამთავრა საექიმო სწავლა. იგი იქამდე მოწონებული იყო პროფესორებისაგან რომ იქვე უნივერსიტეტში იქმნა დატოვებული. დღეს მას თავის საგნის პროფესორობა უკავია ზემოხსენებულსავე უნივერსიტეტში.

პეტრე გრიგოლის ძე მელიქიშვილი გახლავსთ დიდათ განვითარებული პირი, მეცნიერულად მომზადებული პროფესორი თავის საგანში. იგი სამეცნიერო ასპარესზედ დაუღლეელი მუშაკია. მისი ნაშრომი წიგნები საექიმო მეცნიერებთა სხვა და სხვა ნაწილებში დიდს ადგილ იკავებენ, მათ შეაქვსთ ბევრი რამ სამეცნიერო ახსნა და განვითარება. მისის ლექციების შესახებ მე ბევრჯერ შემხვედრია აქა იქ გაზეთებში ქება და დიდება, მისგან დაბეჭდილი სამეცნიერო წიგნები ყოველთვის პატივით და ქებით მოუხსენებიათ სხვა და სხვა დროს. როგორც მეცნიერი პროფესორი, იგი თავის მოწაფეებში ნათელს ჰფენს, მოწაფეთა გონებას და მათ ვითარებას ერთი ათასად აცხოვლებს. მისგან წახალისებულნი სტუდენტები გამხნეებით სწავლობენ და შრომობენ სამეცნიერო ასპარესზედ.

როგორც კაცად კაცი და საქართველოს შვილი, თავის თანამემამულეთა საქმეებსაც დიდის პატივისცემით უმზერის.

ოდესაში მყოფს ქართველ მოწაფეებს დიდს დახმარებას და მფარველობას უწევს. მისის მადლობელთაგანი მე მრავალი

მინახამს და მათ აღტაცებას საზღვარი არა ჰქონდათ, რომ ქართველებს, ოდესაში, პატივცემულის პროფესორის ვასილი პეტრიაშვილის გვერდით ასეთი მხნე, გამოჩენილი მეცნიერ მამულიშვილი პროფესორი გვყავსო. მთელი ქართველობა მსწავლულის მელიქიშვილის შრომას დიდის პატივისცემით მოიგონებენ და ისე აღნიშვენ.

ეკატერინე გრიგოლის ასული მესხისა. მეუღლე განსვენებულის სერგეი მესხის. და სტეფანე მელიქიშვილის-ადრინდელის „დროების“ გამომცემლის. თვით ამათი მეუღლე სერგეი მესხიც ხომ „დროების“ რედაქტორად გახლდათ გ. წერეთლის მემდეგ. ეკატერინე გრიგოლის ასული ქართველ ქალთა ცხოვრების ასპარესზედ სამაგალითო მშრომელი პირი ბრძანდება. დიდათ პატივცემული და ამაგდარი ქართველის საზოგადოების წინაშე სამშობლო ქვეყნის სამსახურით. ეკატერინე გრიგოლის ასული გულ მხურვალე მონაწილეობას იღებდა „დროებაში“, აქ ამას მეტად დიდი შრომა და ამაგი მიუძღვისა მისის მშვენიერის თარგმანებით სავსე იყო „დროება“, სხვა გამოცემებშიაც იღებდა მონაწილეობას. განათლება აქვს უმაღლესად მიღებული, იცის ევროპიული ენები. რაც და როგორც წინეთ შრომობდა, დღესაც ისეთივე პატიოსანი მშრომელი ადამიანი გახლავსთ.

ჩვენს დროში, ქართველ ქალებთ შორის, ერთობ იშვიათი გახლავსთ ასეთ პატიოსანი ამაგდარ მანდილოსნების პოვნა. ეკატერინე გრიგოლის ასული იშვიათი ხასიათის და მამულის-შვილობით აღვსილი ადამიანი ბრძანდება. მან თავისი მოვალეობა პირნათლად შეასრულა სამშობლო ქვეყნის წინაშე, და აღბეჭდა თვისი ადამიანობის ნიშანი, დღესაც ისეთივე პირი გახლავსთ და სამაგალითო. სანატრელია, რომ ამ ყოვლად პატიოსანს ადამიანს ჩვენი ახალგაზრდა ქალები და ნამეტურ მოღვაწეები ხშირად მიჰბამავდენ დიდათ პატივცემულს და ამაგდარ მშრომელს ეკატერინე გრიგოლის ასულის

ნაყოფიერს მაგალითებს. ღირსი კია რომ ოდესმე ამ პატიოსანის მშრომლის ზოგი რამ ნაწერები ერთად შეიკრიბოს და

დაისტამბოს. ეს იქმნება ჯილდო და პატივისცემა იმ დიადის შრომისა, რაც კი ამ დაუღალავ მშრომელს ჩვენს მწერლობის ასპარესზედ აქვს დანერგილი.

ევგ – სოლორაშვილისა. დაი გრიგოლ სალორაშვილისა, ბოკლის „ცივილიზაციის ისტორიის, „მთარგმნელისა, ეს ქალი მეტად პატიოსანი, კარგი, თავდადებული შრომის მოყვარე გახლავსთ. განათლებული, მომზადებული და ხალხის საქმეებისაც დიდათ მოყვარული. იგი არის სამაგალითო მოღვაწე თავის ასპარესზედ და მრავალთაგან მისაბამი. ამ ქალმა სხვათა შორის ქართულს ენაზედ სთარგმნა და ცალკე წიგნად დასტამბა 1900 წ. „მუშათა კითხვა“ რაიხსბერგისა, ამ წიგნმა დიდი, კარგი გავლენა იქონია მუშა ხალხზედ, სხვა სამოღვაწო კეთილის საქმეებითაც ცნობილია ეს ყოვლად პატიოსანი.

ბარბარე სიმონის ასული ჩივიანისა. მომზადებული მასწავლებელი სამრევლო სკოლისა.

ნატალია იაკობის ასული მიზანდარისა. ხელ საქმის და ჭრა-კერვის მასწავლებელი ქუთაისის საქალებო წმ. ნინოს სასწავლებელში, კარგად იცის ქართული ენა და წერა-კითხვა.

ნინო მიხეილის ასული მაისუროვისა. ძველად მაისურაძე, მასწავლებლობს წმინ. ნინოს საქალებო სკოლაში, იცის კარგად ქართული ენა.

სოფიო სტანისლავა მაისუროვის ასული. ზედამხედველი თელავის წმ. ნინოს საქალებო სასწავლებლის.

ბარბარე მიხეილის ასული ბეზირგანოვისა. მასწავლებელი თფილისის ქალთა გამოსაცდელ საეკლესიო სკოლაში.

ნინო მიხეილის ასული დაკვიშვილისა. მასწავლებელი საეკლესიო სკოლებში.

ანნა იაკობის ასული მამულოვისა. მასწავლებლობს ხელ-საქმეთა სკოლაში.

ნინო ბაღდასარის ასული შიხინოვისა. თიატრში მოთამაშე გახლავსთ და კარგი ხმოვანი მომღერალიც.

მარიამ ალექსანდრეს ასული თავ. თუმანაშვილისა. მასწავლებელი მუსიკისა, სხვა და სხვა კეთილის საქმეებითაც შესამჩნევი. ყოველ აქ მოხსენებულ მოღვაწე ქალთაგანს აქვს თითო რამ უპირატესი საყურადღებო მნიშვნელობა და ღირსება.

შენიშვნა

განზრახვა მქონდა, რომ ქართველ კათოლიკეთა ცხოვრებიდამ რამდენიმე წიგნი დამებეჭდა და მით აღმენიშნა მათი რიცხვი და ნავალი ჩვენი მწერლობის და საზოგადოებრივი მოქმედების ასპარესზედ. ეს მე მით უფრო მინდოდა, რადგანა ქართველთა წინაშე გამოსჩნდებოდა კარგად ის გარემოება, რომ თუმცა საქართველოში, ქართველთ შორის, ქართველი კათოლიკენი რიცხვით დიდი არ არის, მაგრამ მიუხედავად მის მათში ყოველთვის ყოფილან და არიან ისეთი პირებიც, რომელნიც ჩვენ საქმეებთან მტკიცეთ ყოფილან დაახლოვებულნი, ერთ უღელში შემბულნი და დიდათაც გულშემატკივარნი სამშობლო ქვეყნის და ქართულის მწიგნობრობის. თორემ ქართველებში ძალიან ბევრნი გახლავან ისეთინი, რომელთაც ქართველ კათოლიკეთა არსებობის შესახებ წარმოდგენაც არა აქვსთ. ეს წიგნაკები აუწყებთ მათ კარგად, რომ საქართველოში, არიან ისეთი ქართველნიც, რომელნიც ქართველებთან ერთად ერთის სჯულის არ არიან, მაგრამ ტომით, ენით კი ქართველები არიან და კარგადაც ქართველობენ – ანუ კაცად კაცობენ. ვგონებთ ამის დასამტკიცებლად ეს წიგნაკებიც კმარა.

ცხადია, რომ ამ წიგნაკში, სხვა და სხვა მოღვაწეთა აღწერის გვერდით, ჩვენ ბევრი რამ გამოგვჩვენებოდა. ამაზედ ნურვინ გაკვიცხას, ჩვენ რაც ვიცოდით და რაც მოვახერხეთ ის ავწუხებთ. თუ დღეის შემდეგ ამ მაგალითით სხვა პირთა საყურადღებო ცნობებიც აღმოჩნდებიან, მაშინ რასაკვირველია არც იმათ დავტოვებთ, იმათ შესახებაც შევკრებთ და ერთად ავწუხსავთ, ამაში თვით უნდა დაგვეხმარონ, თორემ ერთი კაცი ყველას ვერ მისწვდება. დავსძენ იმასაც რომ, ამ ცნობებს როგორც ვკრებდით ისევე ვბეჭდავდით და ამიტომ მოხდა რომ ზოგი ძველი პირის ცნობა შემდეგ დროშია მოყვანილი და ზოგი კი წინ. მიზეზი ეს გახლავსთ რომ დროთა და დროთა მცხოვრებთ აღწერანი თავ-თავის ალაგზედ არ გახლავსთ მოთავსებულნი.

ზ. ჭიჭინაძე

მეორე თუმანოვის ქუჩა, სახლი 30 №-რი